

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİMDALI
ARKEOLOJİ BİLİMDALI**

**DİYARBAKIR VE MARDİN MÜZELERİNDEKİ
HELLENİSTİK DÖNEM SİKKELERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Şevki İhya SARICI**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Muhammet GÖRÜR**

ANKARA 2013

Yüksek Lisans Tezi İçin Jüri Üyeleri Onay Sayfası

ONAY

Şevki İhya SARICI tarafından hazırlanan “ **Diyarbakır Ve Mardin Müzelerindeki Helenistik Dönem Sikkeleri**” başlıklı bu çalışma, **08 Kasım 2013** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından **ARKEOLOJİ ANABİLİMDALI /ARKEOLOJİ BİLİMDALI’nda Yüksek Lisan Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Süleyman Yücel ŞENYURT
(Başkan)

Yrd. Doç. Dr. Muhammet GÖRÜR
(Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Didem DEMİRALP
(Üye)

TÜRKÇE ÖZET

DİYARBAKIR VE MARDİN MÜZELERİNDEKİ

HELLENİSTİK DÖNEM SİKKELERİ

Sikke, belli bir ölçüye göre altın, gümüş, bakır, tunç, pirinç ve kalay gibi değerli metallerle darp edilen, devletin resmi damgasıyla garantilenmiş, madeni bir paradır ve ilkel çağlardan beri ticarete geçerli olan değiş-tokuş yöntemleri yerine daha kullanışlı bir değişim aracı olarak, M.Ö. 7. yüzyılda Anadolu'da Lidyalılar tarafından icad edilmiştir. Yüzyıllar önce yaşamış toplumlar hakkında bilgiler veren sikkeler tarihi konuşturan belge niteliğindedir. Büyük İskender'le başlayan M.Ö.334 ve M.Ö. 30 yılındaki Actium Savaşı'na kadar süren ve modern tarihçiler tarafından Hellenistik Çağ olarak nitelendirilmiştir.

Hellenistik dönemdeki krallar inşa ettikleri şehirlerde halkın ve ordunun ihtiyacını karşılamak ve ticari hayatı canlı tutmak için darphaneler kurarak, kendi adlarına sikke basımını gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca, Askeri hareketler ile ücretli askeri birliklerden yararlanılması ve sonra da terhis edilmesi sikke dolaşımında önemli rol oynamıştır.

Tezimizde Diyarbakır ve Mardin Müzelerinde yeralan ve vitrinde sergilenen Hellenistik döneme ait 112 sikke incelenmiştir. Ele alınan örnekler; ön ve arka yüzeylerindeki betimlemeler, yazıtlar, kullanılan metal veya alaşımlar ve özellikleri, ağırlığı, birimi, çapı ve et kalınlığı, darp edildiği şehir, yıl ve kralların hakimiyet dönemleri açısından ele alınarak ayrıntılı olarak tanıtılmıştır. Çalışmamızda Diyarbakır ve Mardin müzesindeki eserlerin, tarih, ağırlık, ön ve arka yüzlerindeki betimlemeler ve diğer özellikleri açısından karşılaştırılarak ortak ve farklılıkları ortaya çıkarılmıştır.

ABSTRACT

HELLENISTIC PERIOD COINS IN

DIYARBAKIR AND MARDIN MUSEUMS

Coin, is a kind of metallic money that are minted with precious metals such as gold, silver, copper, bronze, brass and tin according to a certain measure, guaranteed by using the official stamp of the state and is used as more useful exchange tool rather than the other exchange methods in trade since primitive ages and invented by Lydians at Anatolia on 7th century BC. At the same time, coins have the characteristics of documents make the history talk and giving information about the communities who lived centuries ago. The coins in Diyarbakir and Mardin Museums and published official and private collections which are from the period starting Alexander the Great on 334 BC to the Battle of Actium on 30 BC and known as the Hellenistic Age are examined comprehensively and by using various literature review.

The kings of Hellenistic Age minted coins in order to meet the needs of community and army at the cities that they had built, to keep the trade alive by building royal mints. Utilization of mercenaries with military movements and their demobilization played an important role in circulation of coins. It is reached this conclusion from obtained from the samples

113 coins from Diyarbakir and Mardin museums are examined in our thesis. The figures on the front and rear faces of the coins, inscriptions, metal used to mint the coin or the features of amalgamation, weight, the geometrical shape of the coin, the unit and scale of the coin varies according to their city where they are minted, minting year and the sovereignty period of the kings. The coins used in this thesis study are under a title of Code Number or Inventory Number and the inscriptions, figures and depictions on the front and the rear faces are described detailed.

ÖNSÖZ

Makedonya İmparatorluğu ve parçalandıktan sonra ortaya çıkan dört Hellenistik imparatorluktan Seleukos İmparatorluğu, Batı Anadolu'dan, Hindistan'a kadar olan coğrafyada; Roma İmparatorluğu tarafından fethedilene kadar hakim olmuşlardır. Seleukos imparatorları, ülkenin doğu ve batı uçlarında hakimiyetlerini korumak için Suriye, Küçük Asya, Avrupa ve Hindistan'la sürekli bir bağ halindeydi. Bu bağ bölgede diadoklar tarafından kurulan yeni şehirlerle güçlenerek bölgenin Roma döneminde ekonomik ve siyasi gücünün artmasında rol oynamıştır. Anadolu-İran arasında geçiş bölgesi olarak konumlanması yolları, havzaları ve yapı işçiliğinin fazlalığı bölgenin önemini arttırmıştır.

Tezimizde, Diyarbakır ve Mardin müzelerinde bulunan Hellenistik dönem sikkelerinin incelenmesi; bu dönemde bölgedeki savaşlar sebebiyle değişen önemli yerleşim alanlarının ticari faaliyetleri, kültürel değişimler, Orta Asya, İran, Yakın Doğu ve Mısır krallıkları arasındaki ilişkilerin bölgesel sonuçlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle Hellenistik dönemdeki yaşamın, ticari askeri ve idari faaliyetlerinin tarihsel verilerle irdelenmesi önem arz etmektedir. Çalışmamızda bu değişimlerin belirlenmesi, bölge müzelerindeki paraların incelenmesi yoluyla yapılmıştır.

Müzelerdeki çalışmalara başlamadan önce ilgili kütüphane, arşiv ve koleksiyonlardaki Hellenistik dönem sikkeleri üzerine yapılmış olan çalışmalar toplanarak, çalışmamızın ana iskeleti oluşturulmaya çalışılmıştır. Seleukoslar ve Arsakeslere ait Diyarbakır ve Mardin yöresinde bu döneme ait sikkeler de kapsamlı bir literatür taraması yapılarak incelenmiştir. Konuyla ilgili olarak resmi ve özel koleksiyonların katalogları, antik yazarların verdikleri bilgiler, arkeolojik eserlerdeki tasvirler ve ayrıca konu seçimine bağlı olarak kütüphane-elektronik bilgi ağı sistemi kullanılarak yapılan çalışmalar doğrultusunda değerlendirilmiştir.

"Diyarbakır ve Mardin müzelerindeki Helenistik Dönem Sikkeleri" konulu Yüksek Lisans tezi çalışmalarım sırasında, göstermiş oldukları hoşgörü ve yol göstericilikten dolayı tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Muhammet GÖRÜR'e çok teşekkür ediyorum. Ayrıca, çalışmalarım sırasında hiçbir zaman desteğini esirgemeyen üniversitedeki değerli hocalarıma; Gazi Üniversitesi Arkeoloji Bölümü başkanı Prof. Dr. Yücel ŞENYURT ve Ankara Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Doç. Dr. Zeynep ÇİZMELİ ÖĞÜN'e göstermiş oldukları yönlendirici eleştirileri için çok müteşekkirim.

Sikkelerin envanterlerini ve fotoğraflarını belgelemede sağladıkları desteklerinden dolayı Diyarbakır Müze Müdürlüğü ve Mardin Müze Müdürlüğü ve kaynakça çalışmalarımda yardımcı olan İngiliz Arkeoloji Enstitüsü yetkililerine en samimi duygularıyla teşekkürlerimi sunarım. Son olarak beni büyüten, okutan ve her zaman destekleriyle yanımda olan sevgili aileme de teşekkürü borç bilirim.

Şevki İhya SARICI

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
Kısaltmalar Ve Sözlük	vii
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Kapsamı	1
1.2. Çalışmanın Amacı	1
1.3. Çalışmanın Önemi.....	2
1.4. Çalışmanın Yöntemi	2
1.5. Konuyla İlgili Çalışmalar	4
2. HELLENİSTİK DÖNEM VE KRALLIKLARIN OLUŞUMUNA GENEL BAKIŞ	6
2.1. Hellenistik Dönem Kronolojisi.....	6
2.2. İskender ve Hellenistik Dönem Krallıkları.....	8
2.2.1. İskender Dönemi.	8
2.2.2. Seleukoslar Dönemi	10
2.2.3. Part Krallığı.....	16
3. SIKKENİN TARİHİ VE HELLENİSTİK DÖNEM SİKKELERİ	24
3.1. Sikkenin Ortaya Çıkışı ve Yayılışı	24
3.2. Hellen Dünyasında Yönetim Şekli ve Ekonomik Hayat.....	28
3.3. Hellenistik Dönem Sikkeleri	30
3.4. Seleukos Sikkeleri	40
3.5. Part Sikkeleri	46

4. KATALOG.....	50
4.1. Diyarbakır Müzesindeki Hellenistik Dönem Sikkeleri.....	50
4.2. Diyarbakır Müzesindeki Hellenistik Dönem Sikke Levhaları....	81
4.3. Mardin Müzesindeki Hellenistik Dönem Sikkeleri.....	89
4.4. Mardin Müzesindeki Hellenistik Dönem Sikke Levhaları.....	115
 5. DİYARBAKIR VE MARDİN MÜZELERİNDEKİ HELLENİSTİK	
SİKKELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	120
 6. SONUÇ	133
 7. KAYNAKLAR	144

KISALTMALAR ve SÖZLÜK

A. : Ağırlık

AE : Bronz

ANS : American Numismatic Society

AR : Gümüş

A.Y. : Arka yüz

B. : Birimi

BİGA : İki atın ve/veya filin çektiği araba

BMC : British Museum, Londra

Bullion : Sikke pullarının hazırlanacağı çubuk şekline getirilmiş bir külçe

Ç. : Çapı

DEDRAHMİ: 10 Drahmi

DEKADRAHMİ : 10 drahmi değerinde sikke

DİADEM : Başa alın hizasında bağlanan band

DİDRAHMİ : İki drahmi değerinde sikke

DİOBOL : İki obol değerinde sikke

DİSTATER : İki stater değerinde sikke

DODEKADRAHMİ : 12 drahmi değerinde sikke

DRAHMİ : Standart birimde gümüş sikke

FE : Demir

HEMİDRAHMİ : Yarım drahmi değerinde sikke

KONTRMARK: Darphane tarafından sikkenin üzerine sonradan darp edilen sikkenin değerini teyit eden küçük baskılardır.

LEJAND : Sikke üzerindeki yazı ve harfler

LEV. : Levha

Mina : 100 gümüş drahmilik bir hesap birimi

NİKATOR : Zafer kazanmış (I. Seleukos'un Lakabı)

NNM : Numismatic Notes and Monographs(American Numismatic Society)

OKTOBOL : 8 obol değerinde sikke

OKTODRAHMİ : 8 drahmi değerinde sikke

POSTHUMUS: Ölümünden sonra

O.Y. : Okunmayan yazı

Ö.Y. : Ön yüz

PENTADRAHMİ : 5 drahmi değerinde sikke

PUL : Sikke darbı yapılmamış yuvarlak boş metal parçası

REF. : Kaynakça

SNG: The Sylloge Nummorum Graecorum is a British Academy Research Project, the purpose of which is to publish illustrated catalogues of Greek coins in public and private collections in the British Isles. 1931

STATER : Başlıca altın için kullanılan sikke birimi

STEPHANOS : Taç, Çelenk

SOTER : Kurtarıcı

ŞEKEL :Gümüş sikkenin standart birimi

TALANT/ TALANTON : 60 mina veya 6000 drahmi $\approx$ 26,196 kg.

TETROBOL: 4 obol değerinde sikke

TİP: Sikkenin her bir yüzündeki ana tasvir

T.T. : Tip tanımlanamıyor

T.Y. : tarih yok

V.D. : ve diğerleri

Y. : yaklaşık

Y.Y. : yayım yeri yok

Y.Y. : yayımcı yok

1- GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Kapsamı

Tezin konusunu “Diyarbakır ve Mardin Müzelerindeki Hellenistik Dönem Sikkeleri” oluşturmaktadır. Ancak, tez konumuzla ilgili olarak ilgili müzelerde başka araştırmacıların tez ve buna benzer çalışmalar yaptıkları yolundaki bilgiler nedeniyle; 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’nun Madde 2.1.İlim ve Edebiyat Eserleri Telif Hakları (Değişik Bent) ve Madde 13. Eser Sahiplerinin Hakları nedenlerinden ötürü, tez konumuz söz konusu müzelerdeki teşhirde olan Hellenistik Dönem Sikkeleri olarak sınırlandırılmıştır.

Diyarbakır Müzesinde teşhirde olan 64 ve Mardin Müzesi’nden 52 olmak üzere 116 Hellenistik sikke çalışma konusunu oluşturmaktadır.

1.2. Çalışmanın Amacı

Çalışmamızın ana amacını, Diyarbakır ve Mardin müzelerinde teşhirdeki Hellenistik döneme ait sikkelerin tarih, bölge, basım yeri, ölçüleri, birimleri, malzeme teknik özellikleri ve ön-arka yüzlerindeki betimlemeleri açısından ayrıntılı olarak bilim alemine tanıtılması; ve bu özelliklerinden hareketle ortak ve farklı özelliklerinin ortaya konması, diğer müze ve koleksiyonlarda yayınlanmış olan örneklerle karşılaştırılarak değerlendirilmesi oluşturmaktadır.

Ayrıca, bölgedeki ticari ve ekonomik faaliyetlerin belirlenmesi, önemli yerleşim alanlarının ticari faaliyetlerdeki payının ve yakın çevrelerle ilişkilerinin sikkelerden hareketle ortaya konmaya çalışılması da diğer amacını oluşturmaktadır.

1.3. Çalışmanın Önemi

Büyük İskender'le başlayan M.Ö. 334 ve M.Ö. 30 yılındaki Actium Savaşı'na kadar süren ve modern tarihçiler tarafından Hellenistik Çağ olarak nitelenen dönemde, Diyarbakır ve Mardin bölgesi hakkındaki bilgilerimiz sınırlıdır. Diyarbakır ve Mardin Müzelerindeki sikkeler üzerine yapılan bu çalışma; bölgede Hellenistik döneminin daha iyi tanınması, Hellen tarihinde ekonomik ve siyasi yapılanma, yaşam biçimi ve değişimi, ticaretin gelişmesi, para ekonomisinin iyice yerleşmesi ve bunun etkilerinin anlaşılabilmesine, küçük de olsa bir katkı sağlamış olacaktır.

Basıldıkları günden günümüze kadar, dinsel, idari ve toplumsal hayat hakkında kronolojik bilgi sahibi olmamızı sağlayan belge niteliğindeki nesneler olan sikkeler üzerinden dönemin dini, kral ve hükümdar portrelerinden idarecileri, şehir ve bölge adları egemenlik alanlarını, betimlemeler üzerindeki figürler ve nesneler, kıyafet aksesuar ve müzik aletleri vb. pek çok konuda bilgi sahibi olmamızı sağlayacaktır. Bu durum çalışmanın önemini daha da artırmaktadır.

1.3. Çalışmanın Yöntemi

“Diyarbakır ve Mardin Müzelerindeki Hellenistik Dönem Sikkeleri”ni konu alan tez çalışması çeşitli araç, gereç ve ilgili programlar kullanarak üç aşamada gerçekleştirilmiştir.

Birinci aşamada ilgili arşiv ve kütüphaneler ile internette literatür çalışması yapılmıştır. Konuyla ilgili kaynak ve yayınlar, resmi ve özel koleksiyonların satış kataloglarındaki bilgiler toplanarak okunmuştur. Çalışmalar sırasında sikkelerin tedavüldeki ve/veya basıldıkları tarihlere

alışmaları konusunda katalog çalışması yapan nümismatlar arasında farklı görüşlerin oluştuğu tespit edilmiştir.

İkinci aşamada gerekli izinler alındıktan sonra ilgili müzelere gidilerek eserler yerinde incelenmiş, ölçüleri alınarak Fotoğrafrafları çekilmiştir.

Üçüncü aşamada ise, literatür ve alan çalışması sonucu toplanan bilgilerin ışığında, konuyla ilgili anahat planı yapılarak, Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım yönergesi doğrultusunda çalışma yazılmıştır.

Tez alışması girişle birlikte altı bölüm ve kaynakça bölümünden oluşmaktadır.

Birinci bölümü oluşturan “Giriş” te; çalışmanın kapsamı, amacı, önemi ve yöntem hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca konuyla ilgili daha önce yapılan ve önemli olduğu düşünülen bazı yayınlar kısaca tanıtılmıştır..

İkinci bölümü, Hellenistik Dönem Ve Krallıkların Oluşumuna Genel Bakış oluşturmaktadır. Bu bölümde Helenistik dönem kronolojisi, Helenistik dönem krallıkları hakkında bilgiler verilmektedir.

Üçüncü bölümde, Sikke ve Hellenistik dönem sikkeleri ortaya çıkışları, gelişimleri ve üzerindeki betimlemelerle birlikte ayrıntılı olarak tanıtılmaktadır.

Dördüncü bölümde, Diyarbakır ve Mardin müzelerinde teşhirde olan sikkelerin, kim tarafından bastırıldığı, tarihi, basım yeri, ön ve arka yüz betimlemeleri, ölçüleri ve malzemelerinin tek tek tanıtıldığı Katalog bölümü bulunmaktadır.

Beşinci bölümde sikkeler özellikleri, ağırlık, bölge, malzeme-teknik, ön ve arka yüz betimlemeleri açısından ayrıntılı olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç’ta, katalog ve değerlendirme bölümlerinden toplanan bilgiler ayrıntılı olarak özetlenmiştir.

Kaynakça bölümünde, yararlanılan kaynak ve yayınlar yazar soyadı ve kitap adlarına göre alfabetik olarak sunulmuştur.

1.4. Konuyla İlgili Çalışmalar

Hellenistik dönem sikkeleri konusunda bugüne kadar yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bunları kitap, makale, bildiri ve çeşitli koleksiyonlara ait kataloglar oluşturmaktadır. Yayınlananlar dışında çok yayınlanmamış Yüksek lisans ve Doktora tezleride de; Helenistik dönem ve diğer dönemlere ait kazılarda çıkan, müze ve özel koleksiyonlarda yer alan sikkeler özelliklerine göre gruplandırılarak ayrıntılı olarak tanıtılmaktadır.

Konuyla ilgili en kapsamlı çalışma Otto Morkholm'un "Erken Hellenistik Dönem Sikkeleri" isimli kitabıdır. Kitap Erken Dönem Hellenistik sikkelerini bütünüyle ele alan bu konuda yayımlanmış ilk çalışmadır. M.Ö. 360 - 188 arasında Büyük İskender ve ardıllarının sikkeleri ile Yunanistan ve Küçük Asya kentlerinin sikkelerine ilişkin genel bir tarihçe sunmaktadır. Esas olarak Krali Danimarka Sikke Kabinesi'ndeki nümizmatik malzemeye dayanan ve 600'den fazla sikke Fotoğrafğrafının yer aldığı 45 levha, M.Ö. 188'den önce basılmış hemen bütün sikke tiplerini ve bu tarihten sonra basılanların da seçme örneklerini içermektedir.

Amerikalı ünlü nümismat Edward T. Newell'in BMC (İngiltere Müze Kataloğu), Grek sikkeleri kitabında; İtalya, Sicilya, Anadolu, Hindistan ve İran'a uzanan geniş bir coğrafyaya ait sikke koleksiyonunu,. Hellenistik dünyanın daha sonraki dönemlerine ve farklı bölgelerine atfedilebilen 30 monografi de 85 bin sikke tanıtılmaktadır.

İngiltere Araştırma Programınca 1930'da başlanan Uluslararası Nümizmatik Enstitüsü tarafından yürütülmekte olan SNG projesinde 120 katalog oluşturulmuştur. Bu çalışma , Danimarka, Fransa, Almanya,

Yunanistan, İsrail, İsveç, İsviçre ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından da desteklemektedir.

Houghton'un (2002) 3 cilt halinde yayınlanan "Seleukos Sikkeleri" kataloğu tüm Seleukos krallarına ait paraların ağırlıkları, ön ve arka yüz şekilleri, değişim ve gelişim şeması ile beraber ayrıntılı bilgiler vermektedir.

David Sellwood, "Part Sikkeleri" kitabında, Arşat Krallığı kurucusu I. Arsaces'ten, son kralı Sanabares'e kadar olan tüm kralların sikkelerini ele alarak tanıtmaktadır.

Oğuz Tekin'in Yunan Roma tarihi kitapları ile Grek sikkeleri isimli kitapları tezimizde yaralandığımız önemli kaynaklardandır.

J.G. Milne'nin (1938) "İngiliz Arkeoloji Enstitüsü Irak Çalışmaları" 5. Cildinde yayınlanan makalesi, Seleukosların Fenike- Arados şehrinde Hellenistik dönem paralarının ağırlıkları ve kontrmakları hakkında bilgiler veren önemli bilgiler vermektedir.

Sabahat Atlan'ın "Grek Sikkeleri" kitabı Arkaik, Klasik ve Hellenistik dönem olmak üzere şehir devletleri tarafından basılan sikkelerden örnekler sunmaktadır.

Selçuk Gür'ün "Grek Sikkeleri" kitabı da önemli yayınlardan biridir.

Zeynep Çizmeli Öğün'ün sikke üzerine yapmış olduğu pek çok çalışmanın yanı sıra "Kültepe Kazılarında Ele Geçen Sikkeler" makalesi de Kültepe kazılarında , belirlenen alanlarda ele geçen 11 adet Hellenistik (4) , Roma (6) ve Bizans(1) dönemi sikkeleri hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir.

Bunların dışında da çok sayıda yayın bulunmaktadır. Ancak hepsini tanıtmak mümkün değildir. Bu nedenle diğer çalışmaların kaynakça bölümünde alfabetik olarak verilmiştir.

2. HELLENİSTİK DÖNEM KRONOLOJİSİ VE KRALLIKLARIN OLUŞUMUNA GENEL BAKIŞ

2.1. Hellenistik Dönem Kronolojisi¹:

Yunan kültürünün gelişim dönemleri Arkaik, Klasik ve Hellenistik dönem olarak bilinir. Bu dönemlerin her biri, estetik düşünce ve kültür bilincinin farklı bir uygulaması ile tanımlanır. (Dmitrie, 2005: 279). Hellenistik deyimi, İskender'den sonra gelen kültür devri için kullanılır.

M.Ö. 336-323: İskender'in Krallık Dönemi

M.Ö. 334-325: İskender'in Pers Devleti'ne karşı giriştiği fetih seferi.

M.Ö. 323-280: İskender'in generalleri arasındaki mücadele.

M.Ö. 280-30: Hellenistik Krallıklar Dünyası.

İskender'in Doğu seferine başladığı M.Ö. 334 yılı ile son Hellenistik krallık olan Ptolemaioslar'ın Actium Savaşı sonrası tarih sahnesinden silindikleri M.Ö. 30 yılı arasındaki yaklaşık 300 yıllık dönem, "Hellenistik Çağ" olarak adlandırılır (Atlan, 1993: 42; Tekin, 2011:39). Hellenistik dönem, Doğu ve Batı kültürlerinin birbirine karıştığı bir kültür çağıdır. M.Ö. 30 senesi Hellenistik devrin kapandığı ve Roma İmparatorluk devrinin başladığı tarihtir (Green, 1991: 7).

M.Ö. 8. Yüzyıl, İskender ve ardıllarının krallıklarından beri, Hellenler şehirleri "polis" olarak adlandırmışlar ve yönetimini de şehir devleti olarak tanımlamışlardır (Akurgal, 1998: 202). Şehirlerin çevresinde bulunan kırsal bölgeler şehre ait olup, her şehir kendi devletini oluşturur ve kendi kendisini yönetirdi. Kendilerine özgü ekonomileri, tapınakları, tanrıları, kahramanları, idarecileri ve yöneticilerine sahiptiler. Birbirlerinden bağımsız, ancak

¹ Tulay, 2001: 96.

imparatorluk bünyesinde olan bütün şehirler imparatorluğa bağılılık yönünde birlikte hareket ederlerdi (Dmitrie, 2005: 279).

İmparatorluk yönetim teşkilatının, prensip olarak Pers yönetim sistemini aldığı görülür. Bu teşkilatlar, batıda kent devletleri, doğuda ise satraplıklar idi. Askerî ve sivil yönetim birbirinden ayrılmış; fakat tek bir maliye teşkilatı kurulmuştu (Tekin, 2008: 135)

Savaş filosu ile zaman zaman Ege'ye egemen olan ve Hellas ile Makedonya'yı elde eden Demetrios ile Lysimakhos'a karşı yapılan daha sonraki savaşlar sonucunda ise M.Ö. 280 yılında şu dört büyük Hellenistik krallık oluşmuştur:

- Mısır'da Ptolemaioslar sülalesinin yönetimi.
- Ön Asya'da Seleukoslar sülalesinin yönetimi.
- Makedonya'da Antigonoslar sülalesinin yönetimi.
- Kuzeydoğu İran'da Parthia Arsakeslerinin yönetimi (Seleukos yönetimi sonrasında oluşmuştur).

Ayrıca aynı dönemde aşağıdaki küçük krallıkların da ortaya çıktığını görüyoruz:

- Epiros (Pyrrhos yönetiminde).
- Bithynia (Nikomedes yönetiminde).
- Pontos (Mithridates yönetiminde).
- Daha sonraları ortaya çıkan Pergamon (Attaloslar yönetiminde).

2.2. İskender ve Hellenistik Dönem Krallıkları²

2.2.1. İskender Dönemi

M.Ö. 336 yılında, II. Filip'in öldürülmesinin ardından komutanlarca kral ilan edilen III. Aleksandros (İskender), öncelikle bütün olası hasım ve rakiplerini öldürtmüştür.

İskender, M.Ö. 334 yılında Çanakkale Boğazı'ndan Anadolu'ya geçerek, önce Anadolu'daki kentleri egemenliği altına aldıktan sonra İran'a girerek Pers İmparatorluğuna son vermiştir (M.Ö. 331). Daha sonra Hindistan'a kadar giden İskender, dönüşte, Babylon'da ölmüştür (M.Ö. 323) (Tekin 2011: 39) (Harita 1-2).

İskender Babasının sağlığında Asya seferini gerçekleştirmek üzere oluşturulan Korintos'taki Hellen birliğinin başkomutanı seçildikten sonra, Delphoi üzerinden M.Ö. 335 ilkbaharında Trakya'ya girmiştir (Yenne, 2010: 15).

M.Ö. 334 yılında Çanakkale Boğazı'nı geçen İskender, Pers ordularıyla ilk kez (Biga) Çayı kenarında Granikos Savaşı'nda karşı karşıya gelmiştir (Manfredi, 1998: 20). Bu çarpışmada elde ettiği zafer ona Batı Anadolu'nun kapılarını açmıştır. Anadolu'nun batı kıyılarındaki başlıca limanlar (Ephesos vb.) ve içteki önemli kentler (Sardes vb.) Makedonyalılar'ın eline geçmiştir. Yunanistan'da izlediği politikanın tersine, Tiranları sürerek demokrasilerin kurulmasına ön ayak olduktan sonra, kentleri fiilen kendisine bağlama yoluna gitmiştir (Yenne, 2010: 40) (Harita 1).

Karya'daki Milet ve Halikarnassos kentlerinin direnişini kırarak, yöneticilerini teslim olmaya zorlamıştır (Boardman, 1982: 334). M.Ö. 334 kışında, Batı Anadolu'nun fethini tamamladıktan sonra, M.Ö. 333

² Hellenistik dönem öncesinde ve son bulduğu devirde geçen askeri, siyasi ve ekonomik yapılanma, temel olarak üç parçaya bölünmüştür: Mısır, Libya ve Levant bölgelerinde Ptolemaioslar; Suriye ve Güney Anadolu'da Seleukoslar ile Makedonya ve Hellas'ta Antigonoslar'ın hakimiyeti görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Green, 1991: 10.

ilkbaharında, Akdeniz kıyı yolunu izleyerek Perge'ye ulaştıktan sonra (Yenne, 2010: 28) Gordion'dan Ankry'ya (Ankara) yönelmiştir (Harita 1).

Oradan İskenderun yakınında Perslilerle yapılan (Yenne, 2010: 29) İssos Savaşı (M.Ö. 333 sonbaharı)'nda, kesin bir yenilgiye uğrayan III. Darius, ailesini de savaş alanında bırakarak kaçmıştır (Yenne, 2010: 32) (Harita 1).

İskender bu zaferden sonra Suriye ve Fenike kıyılarını fethederek Pers donanmasını üssüz bırakarak ve etkisizleştirmiştir (Green, 2007: 63). Tyros şiddetli saldırılara daha fazla direnemeyerek M.Ö. 332 yılında düştükten sonra. İskender'in en büyük askeri başarısı sayılan bu harekata, geniş çaplı bir yağma da eşlik etmiştir (Yenne, 2010: 52) (Harita 1).

Suriye'yi Parmanion'a bırakarak güneye ilerleyen İskender, Gaza'da (Gazze) iki ay süren direnişe son verdikten sonra, M.Ö. 332 yılında Mısır'a girmiş ve halk tarafından kurtarıcı olarak karşılanmıştır (Green, 2007: 154). Memphis'te kutsal Apis'e kurbanlar keserek firavunların geleneksel çifte tacını giymiş; Mısırlı yöneticiler atamakla birlikte, orduyu Makedonyalıların komutasında tutmuştur. Günümüzde **İskenderiye** olarak anılan **Aleksandreya** kentini kurdurmuştur (Yenne, 2010: 60) (Harita 1-2).

Akdeniz kıyılarını eline geçirmiş olan İskender, Pers Devleti'ni tümüyle sonlandıracak yeni bir saldırıya geçmiştir (Manfredi, 1998: 20). M.Ö.331 yılında Persler'e karşı Gaugamela Savaşını kazanması üzerine ordusu tarafından "Asya Kralı" ilan edilen İskender, tüm Mezopotamya'yı işgal etmiş; Babil'e girerek oradaki rahipler tarafından ülkenin meşru hükümdarı olarak selamlanmıştır (Harita 1-2).

Nihayet Susa ve Persepolisi de sınırlarına katan İskender, "Panhellen Öç Seferi"nin bu şekilde bittiğini resmen ilan etmiş; böylece "Hellen Birliğinin" seferi de resmi olarak sona ermiştir (Yenne, 2010: 63) (Harita 1-2).

Yeni kurduğu şehirlerde pek çok darphane açarak Yunan kentlerinin ekonomik önderliğini böylelikle ellerinden almıştır. Böylece yeni dünya ekonomisinin temellerini de atmıştır (Milne, 1938: 14).

Büyük İskender'in M.Ö. 13 Haziran 323'te Babylon'da (Babil) ölümünden sonra, meydana getirilmiş olan imparatorluğun başına kimin geçeceği sorun oldu; çünkü İskender, tahta vâris bırakmamıştı. Bu belirsizlik nedeniyle kısa bir süre sonra taht kavgası başladı. İskender'e en yakın olan komutanlar, imparatorluğun başına geçmek ya da belirli bölgelerde yönetimi ele almak için birbirleriyle mücadeleye başladılar. "Diadokhlar" adı verilen İskender'in ardıllarından "Soter" lâkaplı I. Ptolemaios (M.Ö. 305-283), Mısır'da, "Nikator" lâkaplı I. Seleukos (M.Ö. 312-281) ise Suriye'de güçlü krallıklar kurdular. Bunların yanı sıra Makedonya'da hüküm süren "Monophthalmos" lâkaplı I. Antigonos (M.Ö. 306-301), "Poliorketes" lâkaplı I. Demetrios (M.Ö. 306-283), Lysimakhos (M.Ö. 287-281) ve "Gonatas" lâkaplı II. Antigonos (M.Ö. 276-239) diadokhlar arasındaki mücadelede rol aldılar (Tekin, 2011: 40) (Harita 3).

2.2.2. Seleukoslar Dönemi

İskender İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra komutanlarından Seleukos'un kurduğu hanedanlıktır. M.Ö. 321-64. Devletin kurucusu olan I. Seleukos M.Ö. 312'de Mezopotamya toprakları üzerinde kendi adını taşıyan devleti kurmuş (Grajetzki, 2011: 5). M.Ö. 305'te kendini kral ilan etmiştir (Morkholm, 2000: 202)..

M.Ö. 301'de yapılan İpsos Savaşı'ndan sonra da Kuzey Suriye'yi topraklarına katmış, Başkentini Seleukeia'dan Antiokheia'ya (Antakya) taşımıştır. M.Ö. 281'de Lysimakhos'u yenilgiye uğratarak onun elinde bulunan Trakya ve Anadolu'yu ele geçirdikten sonra askerleri tarafından Makedonya Kralı ilan edilmiştir. Seleukos devletinin sınırları, Yakın Doğu

merkezli; Anadolu, Mezopotamya, İran, bugünkü Türkmenistan, Pamir ve Pakistan'ın dahil olduğu bölgeleri kapsar (Grajetzki, 2011: 6) (Harita 3).

M.Ö. 323 yılında, Seleukos, Perdikkas'ın komutanlığı altında Babil' i ele geçirmiş, İskender imparatorluğunun tüm doğu kısmına da hükmetmiştir (Grajetzki, 2011: 44) Ayrıca, Seleukos İmparatorluğu, Hindistan'ı da topraklarına katarak, komşu ülkelerle yaptığı anlaşmalarla ülkesinin sınırlarını belirlemiştir (Harita 3).

Ölümünden sonra yerine geçen oğlu I. Antiokhos (İÖ 281-261). 278'de Trakya'yı Antigonos Gonatas'a; Anadolu'daki bazı toprakları da Bergama, Pontos, Kappadokya ve Bitinya Krallıklarına; Güney Suriye'yi Mısır'a bırakmak zorunda kalmıştır.

M.Ö.273'te Galatlara karşı kazandığı zaferin ardından Soter (Kurtarıcı) unvanını almıştır. Saltanatı süresince birçok yeni kent kurmuştur.

Yerine oğlu II. Antiokhos Teos (M.Ö. 261-246) geçmiştir. Bu dönemde Pamfilya, Kilikya ve Güney Suriye yeniden Seleukos topraklarına katılmıştır. Seleukoslar, bu dönemde daha çok Suriye'de egemen oldukları için bu devlete Suriye Krallığı adı da verilmiştir.

II. Antiokhos'un yerine oğlu II. Seleukos (246-226) geçti. Mısır Kralı İÜ. Ptolemaios ile savaştı. Ayaklanan kardeşi Antiokhos Hieraks'a (İÖ 246-227) karşı mücadele etti. Bergama Kralı I. Attalos'a karşı savaşılmaya hazırlanırken öldü, yerine oğlu III. Seleukos (İÖ 226-223) geçti ve Bergama' ya karşı savaş açtıysa da iki Galat askeri tarafından öldürüldü.

Yerine geçen oğlu III. Antiokhos (İÖ 223-187), Seleukos Krallığı'nın en büyük kralıdır. Önce kendisine karşı ayaklanan kuzeni Akhaaios'u M.Ö. 215'te etkisiz hale getirdi. M.Ö. 212-205 arasında Hindistan'a kadar uzanan bir dizi sefer yaparak büyük başarılar kazanmıştır. Bu başarıları nedeniyle Megas (Büyük) unvanını almıştır.

M.Ö. 202-200 arasındaki beşinci Suriye Savaşı sonunda Mısır'ın elindeki Gazza'ya kadar olan Suriye topraklarını ele geçirmiştir. Bu zaferlerden sonra III. Antiokhos batıya yönelerek (M.Ö. 197), Batı Anadolu'daki birçok kenti ele geçirmiştir. Ardından Yunanistan'a geçerek oradaki çeşitli kentleri topraklarına katmıştır.

Suriye bölgesinde ve Doğu Akdeniz'in bir kesiminde etkili olan Seleukoslar, özellikle Mısır'ın gücünü yitirmesinden sonra bölge ekonomisinde oldukça etkili olmuşlardır. Yönetim şekli Mısır'a benzemekle birlikte bazı durumlarda Mısır'dan ayrılmaktaydı. Bu geniş devletin kapladığı alan 25 kadar satraplık veya eyalete bölünmüştü (Aperhis, 2004 : 40).

Seleukoslar, İran-Çin-Hindistan ticaret yollarını tekrar inşa ederek, politik seferler düzenlemiş ve başlangıçta batıdan daha çok, doğuyla yakın ilişki kurmuşlardır (Aperhis, 2004: 44). Seleukosların şehir sistemlerinde Hellen şehir sistemlerini örnek aldıkları ve bu sistemi doğuda yaygın olan monarşiyle harmanladıkları gözlemlenmektedir. Ürün bolluğu, sulama kanallarının geliştirilmesi, nüfus konusunda halkın bilinçlendirmesi zenginliği getirmiştir. Hellen etkisinde olan doğunun bu dönemden sonra Hellen mallarına ilgisi azalmıştır. Bunun nedeni de bölge insanlarının tüketici konumdan üretici konuma geçmesidir. Sonuç olarak Ege dünyasında fiyat yıkımı başlamış, bu ise o bölgede isyanları getirmiş ve krizler dönemi başlamıştır. Suriye ve Makedonya arasındaki savaş bu çöküşü hızlandıran etkenlerden biri olmuştur (Aperhis, 2004: 59).

Seleukoslar yaşadıkları ticari hayatta Hint ticaretine önem vermişlerdir. Aynı zamanda Arabistan ticaretini de kontrolleri altında bulundurmaya çalışmışlardır (Aperhis, 2004: 70).

M.Ö. 196'da, devletin kurucusu I. Seleukos'un M.Ö. 280'de sahip olduğu yerlere kadar sınırlarını genişletmiştir. Ancak büyüyen Seleukos tehlikesi karşısında Rodos ve Bergama gibi devletler Roma'dan yardım

isteyince, Roma da bu yardımı kendi çıkarları için bir fırsat sayınca, Seleukoslarla Roma M.Ö. 191'de Yunanistan'da Thermopylai'de karşı karşıya geldiler ve Seleukoslar ağır bir yenilgi aldılar.

Bunun üzerine III. Antiokhos Anadolu'ya geçmiştir. Bu arada M.Ö. 190'da Seleukos Donanması, Roma'nın yandaşı olan Rodoslular tarafından Side açıklarında yok edilmiştir. Seleukos Ordusu'nu karadan izleyen Roma Ordusu, Bergama Ordusu ile birleşerek, Manisa önlerinde III. Antiokhos'u bir kez daha yenilgiye uğratmıştır (M.Ö. 190).

M.Ö. 188'de Apamei'da (bugün Dinar) yapılan barışa göre, Seleukoslar Torosların kuzeyinde kalan topraklardan çekildiler. Böylece III. Antiokhos bir anda eski sınırlarına kavuşturduğu devleti, Suriye'ye sıkışıp kalan bir kara devleti haline gemiştir.

Yerine geçen oğlu IV. Seleukos (M.Ö. 187-175) döneminde krallığın toprakları küçülmeye devam etmiştir. Yerine geçen kardeşi IV. Antiokhos (M.Ö. 175-164) Mısır ve Kıbrıs'ın bir bölümünü ele geçirdiyse de, yeniden Roma'ya bırakmak zorunda kalmıştır. V. Antiokhos (M.Ö. 164-162), I. Demetrios (M.Ö. 162-150), II. Demetrios (M.Ö. 150-144 ve 129-125) dönemlerinde krallık toprak kaybetmeye devam etmiştir. VI. Antiokhos (M.Ö. 145/144-142) ve Trifon (M.Ö. 142-139) Seleukosların en silik kralları arasındadır.

I. Demetrios'un oğlu olan VII. Antiokhos (M.Ö. 139-129) döneminde Seleukoslarda bir canlanma görülür. Filistin yeniden ele geçirilip, Babil kurtarılmıştır.

V. Seleukos'un (M.Ö. 125) kısa saltanatından sonra tahta çıkan VIII. Antiokhos (M.Ö. 125-96) döneminde Seleukos Krallığı, Roma'nın araya girmesiyle M.Ö. 113'te Kuzey Suriye sınır kabul edilerek IX. Antiokhos (M.Ö. 113-95) ile VII. Antiokhos arasında paylaşıldı.

M.Ö. 100 yıllarında, Seleukos İmparatorluğu Antakya ve Suriye'nin bazı kentlerinde hakimiyetini sürdürmekteydi. Ancak imparatorluğun

bünyesindeki beyliklerin ve krallıklarının güçlerinin çöküşü ve düşüşüne rağmen Ptolemaik, Mısır ve diğer dış güçlere karşı zaman zaman müdahale ile düzenli olarak imparatorluk rolünü oynamaya devam ediyordu (Green, 2007: 80). Pontus kralı VI. Mithridates ve Roma kralı Sulla arasında süren Anadolu savaşlarında, Seleukoslar, her iki taraftan yalnız bırakılmıştır (Bivar, 1983: 45).

VI. Seleukos (M.Ö. 96-95) ve X. Antiokhos (M.Ö. 95-83) dönemleri yıkılışın hızlandığı dönemlerdir.

Mithridates'in damadı, Ermenistan kralı Tigranes, güneydeki sürekli iç çekişmeleri kendi içinde değerlendirerek, ülke sınırlarını güneye doğru genişletmeyi fırsat olarak bilmiş ve M.Ö. 83'ten itibaren, Suriye'yi işgal ederek, Seleukos'ların hakimiyetine de son vermiştir (Green, 2007: 80). Buna rağmen, Seleukosların hakimiyeti tamamen sona ermemiş; M.Ö. 69 yılında Romalı General Lucullus'un, Mithridates ve Tigranes'e galibiyeti sonrası Seleukos krallığı, XIII. Antiokhus tarafından yeniden güçlenmiştir (Green, 2007: 145)

Pontus'un, Roma İmparatorluğu tarafından fethinden sonra Seleukos'ların hakimiyetinde olan Suriye de, tehdit durumu ile karşı karşıya gelmiştir (Green, 2007: 96). M.Ö. 63 yılında, Mithridates'i yenilgiye uğratan Pompey, yeni müşterek krallıklar oluşturarak ve yerleşimler kurarak, Doğu Hellenistik'i yeniden yapılandırmıştır. Pompey, Ermenistan ve Yahudi topluluğuna yerel krallıklar altında özerklik tanıırken, Seleukos'ların sorun yaratacağını hissedince, Seleukos prenslerini ortadan kaldırmış ve Suriye'yi Roma İmparatorluğuna katmıştır (Greenhalg, 1981: 104) Hanedanlık, XIII. Antiokhos ile son buldu. Bu kral zamanında krallığın toprakları yalnızca Suriye ile sınırlı kaldı. XIII. Antiokhos M.Ö. 64/63'de Pompeius tarafından tahttan indirerek, 250 yıla yakın egemenlik kuran Seleukos Hanedanlığı'na son vermiştir. Bu tarihten sonra Seleukos toprakları doğrudan Roma'ya bağlanarak, Romalı bir vali tarafından yönetilmeye başlanmıştır (Greenhalg, 1981: 107)

Seleukos krallarının hanedanlık dönemi, aşağıdaki gibidir³:

- I. Seleukos Nikator (M.Ö. 305-M.Ö. 281)
- I. Antiokhos Soter (M.Ö. 281-261)
- II. Antiokhos Theos (M.Ö. 261-246)
- II. Seleukos Callinicus (M.Ö. 246-225)
- III. Seleukos Keraunus veya Soter (M.Ö. 225-223)
- III. Antiokhos (M.Ö. 223-187)
- IV. Seleukos Philopator (M.Ö. 187-175)
- IV. Antiokhos Epiphanes (M.Ö. 175-164)
- V. Antiokhos Eupator (M.Ö. 164-162)
- I. Demetrios Soter (M.Ö. 161-150)
- I. Alexander Balas (M.Ö. 150-145)
- II. Demetrios Nicator (İlk hükümdarlık, M.Ö. 145-138)
- VI. Antiokhos Dionysus (veya Epiphanes) (M.Ö. 145-140)
- Diodotos Tryphon (M.Ö. 140-138)
- VII. Antiokhus Sidetes (veya Euergetes) (M.Ö. 138-129)
- II. Demetrius Nicator (İkinci defa göreve gelişi, M.Ö. 129-126)
- II. Alexander Zabinas (M.Ö. 129-123)
- Kleopatra Thea (M.Ö. 126-123)
- V. Seleukos Philometor (M.Ö. 126/125)
- VIII. Antiokhos Grypus (M.Ö. 125-96)
- IX. Antiokhos Cyzicenus (M.Ö. 114-96)
- VI. Seleukos Epiphanes Nicator (M.Ö. 96-95)
- X. Antiokhos Eusebes Philopator (M.Ö. 95-92 veya M.Ö. 83)
- III. Demetrios Eucaerus (M.Ö. 95-87)
- XI. Antiochos Epiphanes Philadelphus (M.Ö. 95-92)
- Philip Philadelphus (M.Ö. 95-84/83)
- Antiochus XII Dionysus (M.Ö. 87-84)
- I. Tigranes (Ermenistan Kralı) (M.Ö. 83-69)
- VII. Seleucus Kybiosaktes veya Philometor (M.Ö. 70-60)

³ Söz konusu kronoloji, O. Morkholm'un kitabından aktarılmıştır; bkz.: 202-203

- XIII. Antiochus Asiaticus (M.Ö. 69-64)
- II. Philip Philoromaeus (M.Ö. 65-63)

2.2.3. Part Krallığı

Parthia, bugünkü Horasan bölgesinin; yani, kuzeydoğu İran'ın antik çağdaki adıdır (Grajetzki, 2011: 9) (Harita 4). Yönetici sülalenin kökeni göçebe bir kabile şefinin ismi olan Arshak/Arsakes'e dayanmaktadır.

M.Ö. 247 yılında kral ünvanını aldığı ileri sürülen Arsakes'in iktidarı, bu tarihten başlar. Ancak, yayınlarda, Parth krallarının iktidar dönemlerine ilişkin görüşler birbirini destekler nitelikte değildir. Parth krallığının, Parth İmparatorluğuna dönüşmesi I. Mithridates'in (M.Ö. 170-138) eseridir. Sözü edilen dönemde, ülke sınırları doğuya doğru genişleyerek Media ve Babylonia'ya kadar uzanmaktadır (Grajetzki, 2011: 10). Parthia'nın sikke basımına başladığı tarih de yine tartışmalıdır. Genel olarak I. Arsakes ile II. Arsakes'e ait olduğu kabul edilen sikkeler, Morkholm tarafından I. Mithridates'e atfedilmektedir. Bu saptama, definelerde ele geçen çok sayıdaki sikkenin, Seleukos kralı Aleksandros Balas'ın sikkeleriyle bir arada bulunmasına dayanmaktadır (Morkholm, 2000: 207).

Parth krallarının hükümdarlık dönemleriyle ilgi de belirsizlikler vardır. (Debevoise, 1938: 270)

- I. Arsakes (M.Ö. 217-211)
- II. Arsakes (M.Ö. 211-191)
- Priapatios (M.Ö. 191-176)
- I. Phraates (M.Ö. 176-171)
- I. Mithridates (M.Ö. 171-138/7)
- II. Phraates (M.Ö. 138/7-128)
- I. Artabanos (M.Ö. 128-124/3)
- Himeros (M.Ö. 124/3-123/2)
- II. Mithridates (M.Ö. 123/2-88/7)

- I. Gotarzes (M.Ö. 91-87/86)
- I. Orodes (M.Ö. 90-80/79)
- Sinatrukes (M.Ö. 76/5-70/69)
- III. Phraates (M.Ö. 70/69-58/7)
- III. Mithridates (M.Ö. 58/7-55)
- II. Orodes (M.Ö. 57-38/7)
- Pakaros (M.Ö. 51-38)
- IV. Phraates (M.Ö. 38/7-29)

Parth İmparatorluğu, Türkiye'nin güneydoğusundaki Fırat nehrinin kuzey uçlarından, doğu İran'a kadar uzanmaktaydı (Morkholm, 2000: 206) I. Parth kralı Arsakes hanedanlığını kurmadan önce merkezi Asya'nın İranlılardan oluşan Dahae konfederasyonundaki birkaç göçebe kabileden biri olan Parni kabilesinin reisiydi (Brosius, 2006: 84).

Part bölgesinin toprak ve güç anlamında en önemli devri I. Mithridates'in (M.Ö. 171-138) krallığı zamanında yaşanmıştır (Grajetzki, 2011: 10). Bu dönemde Med bölgesi ve Mezopotamya, Seleukoslardan alınarak imparatorluk sınırları genişletilmiş; Part hakimiyeti İndus nehrine kadar uzanarak, Çin İmparatorluğu ile Akdeniz havzasındaki Roma İmparatorluğu arasında kurulu ticaret ve alışveriş merkezi haline getirilmiştir (Bivar, 1983: 28-29) (Harita 4). İpeğin yanında diğer Part malları Romalı tüccarlar tarafından satın alınıyor, kervanlar Batı Asya ve bazen Roma'nın lüks cam eşyalarını getiriyordu (Kennedy, 1996:77-78).

Arsakes'e atfedilebilen sikkeler, kralı, başında Pers satraplarının giydiği deri bir başlıkla gösteren drahmilerdir. Sikkelerdeki arka yüzde, her zaman aynı tasvire yer verilmiştir (Fotoğraf. 1-19). 2. yüzyılın ortalarından itibaren düzenli olarak drahmi, tetradrahmi ve bronz sikke darpları yapılmıştır. I. Artabanus "kralların kralı unvanını" kullanmıştır. (Grajetzki, 2011: 11). II. Orodes döneminde tetradrahmilerinin üzerine, Hellen adlarıyla sikkenin darp edildiği tarih konmaya başlanmıştır (Price, 2001: 146). Bundan sonra her bir

darbın tarihi, kayda değer bir doğrulukla tespit edilebilmektedir (Price, 2001: 147).

Eski Akamenid İmparatorluğuyla kıyaslandığında Part hükümeti bariz biçimde yerel yönetimleri güçlendirmiştir. Eyalet yöneticileri kendi bölgelerini yönetip kraliyet parası dışında kendi paralarını basmışlardır (Morkholm, 2000: 134) Bu aynı zamanda, şehir devletlerine sahip, uzak satraplıklarda bile yarı bağımsız ancak, krala biat eden yönetime sahip Akamenid İmparatorluğunun yönetim şeklini birebir yansıtmaktaydı. Ancak, Part döneminde satraplar Akamenid dönemdekilerden daha yetkili ve nüfuzlu değillerdi. Seleukos döneminde yerel hanedanların yarı özerk ve bazen isyankar yönetim trendleri yaygınlaşmış ve kendini ilerleyen zamanların Part yönetim stili içinde de ortaya çıkarmıştır (Garthwaite, 2005: 67-68).

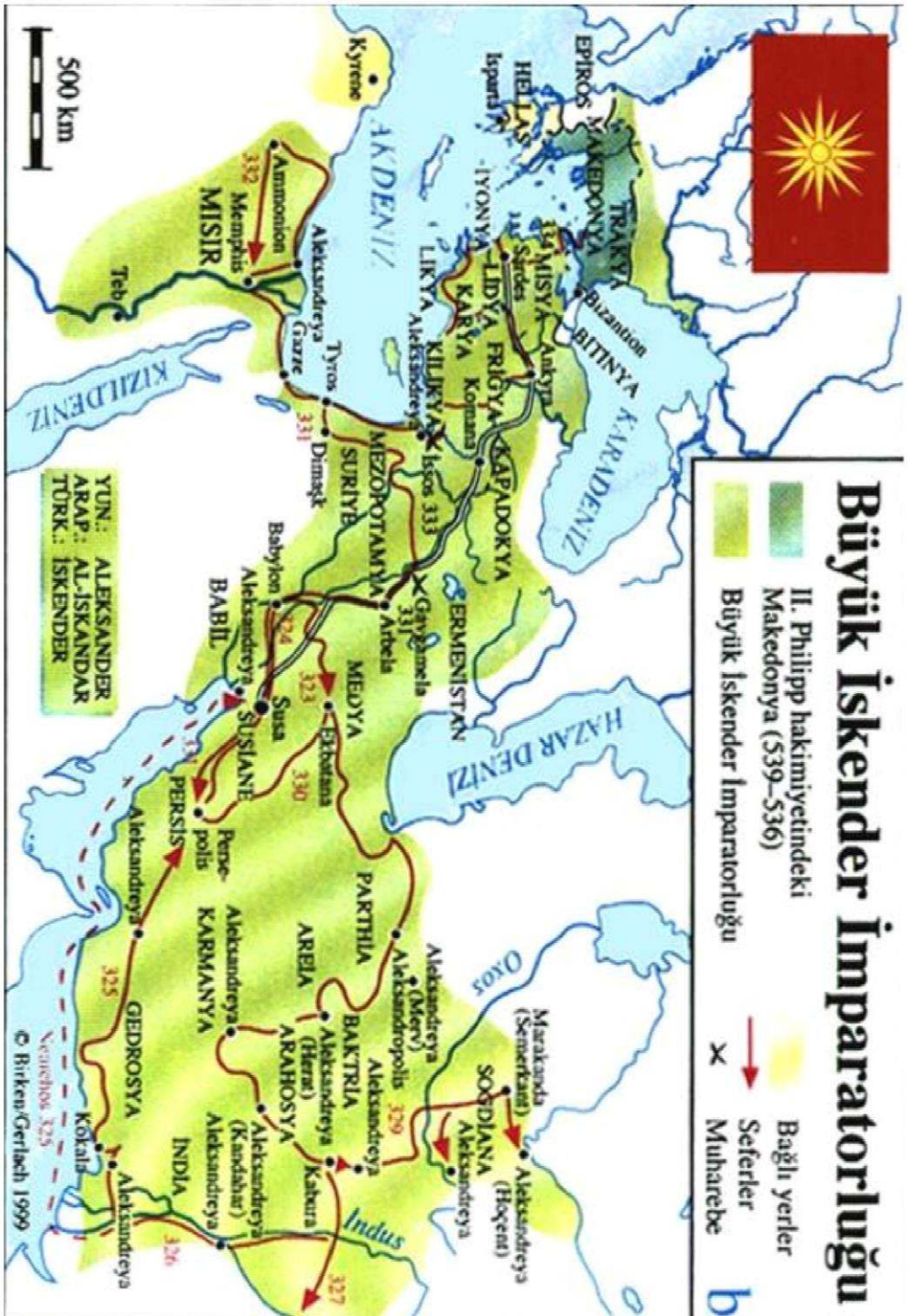
2. yüzyılın sonunda II. Mithridates Babil'i yönetmiştir (Grajetzki, 2011: 11). II. Mithridates döneminden sonra M.Ö. 90-80 yıllarında I. Orodes ayrı olarak Part devletini yönetirken, Gotarzes Babil'de hakimi olmuştur (Lewis, 1928: 224). Bu ayrık monarşi sistem Part krallığını zayıflatmış ve II. Tigranes'in batı Mezopotamya'daki Part topraklarını ilhak etmesine izin vermiştir (Brosius, 2006: 92). Söz konusu bölgenin Part topraklarına geri katılması, Sanatruces'in M.Ö. 78-71 krallığı dönemine kadar mümkün olmamıştır (Garthwaite, 2005: 62).

Partlilerin ilk düşmanları batıda Seleukoslar, doğuda ise İskitler olmuştur. Ancak, Part'lılar batıya doğru ilerledikçe Ermeni Krallığı ve Roma Cumhuriyetiyle çatışma içine girmişlerdir (Lewis, 1928: 60). Roma ve Partlilar, Ermeni krallığının başına kendi amaçlarına hizmet edecek bir kral getirme konusunda sürekli rekabet etmişlerdir. Partlilar Marcus Licinius Crassus'u Harran Savaşında (M.Ö. 53 ve 40) yenilgiye uğratarak Tyre hariç, doğu Akdeniz bölgesini Romalılardan almışlardır (Bivar, 1983: 52-55). Partlı rakiplerin taht mücadeleleri yabancı işgalinden daha tehlikeli olmuş ve

Fars'ta Estakhr'a⁴ hükmeden Sasani kralı I. Ardashir, Arsasidlere isyan ederek son hükümdar IV. Artabanus'u M.S. 224 yılında öldürdüğünce, Partlıların gücü iyice azalmıştır. Arsakesler hanedanı, Sasani kralı I. Ardashir tarafından ortadan kaldırıldığı M.Ö. 220'ye kadar devam etmiştir (Morkholm, 2000: 207).7.yüzyılda Müslüman fetihlerine kadar bölge Sasani İmparatorluğunun egemenliğinde kalmıştır (Bivar, 1983: 24-27).

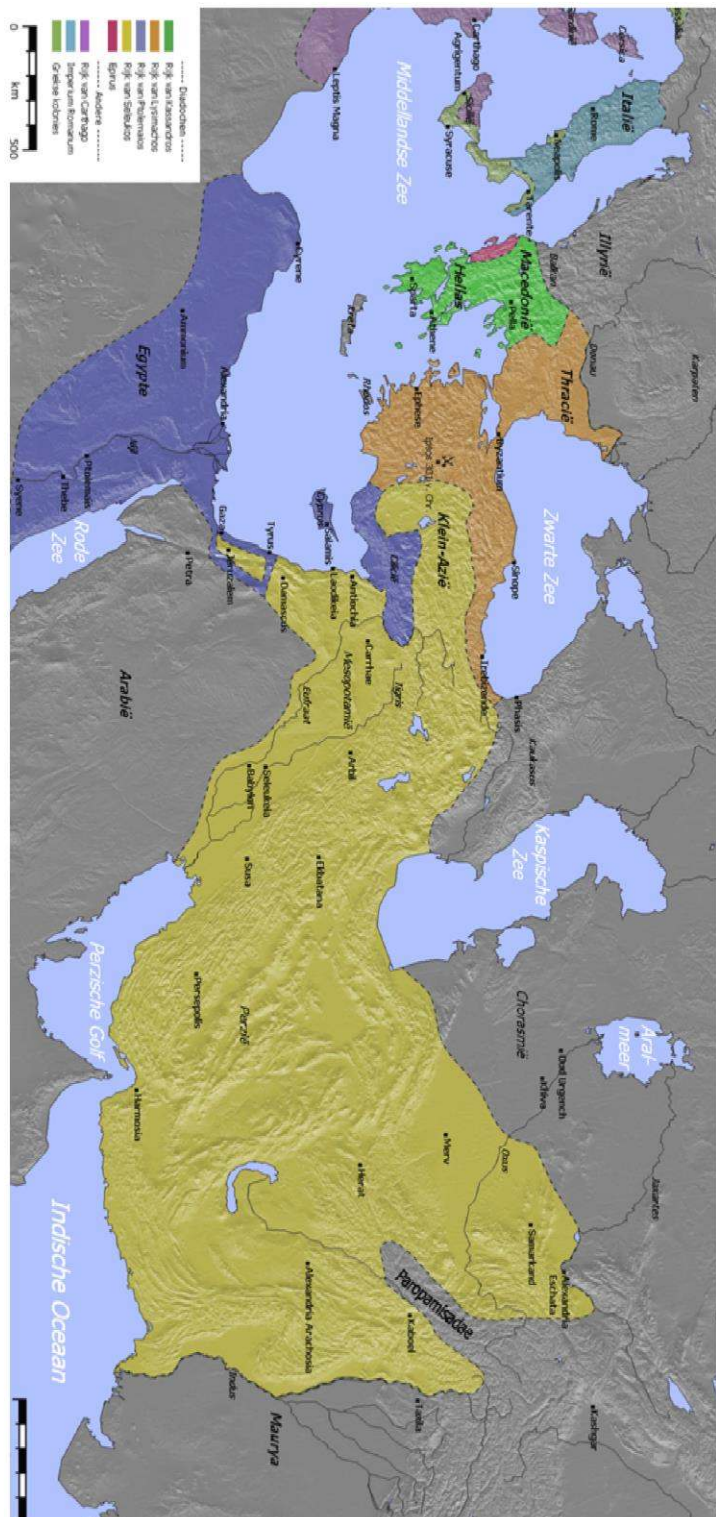
Her ne kadar Seleukosların Hellen kültürü, yakın doğudaki insanlar tarafından benimsense de, Part döneminde din, sanat ve hatta moda konularında, İran'ın kültürel dirilişi gerçekleşmiştir (Curtis,2007: 15).

⁴ İran'ın güneyinde bulunan bir şehir

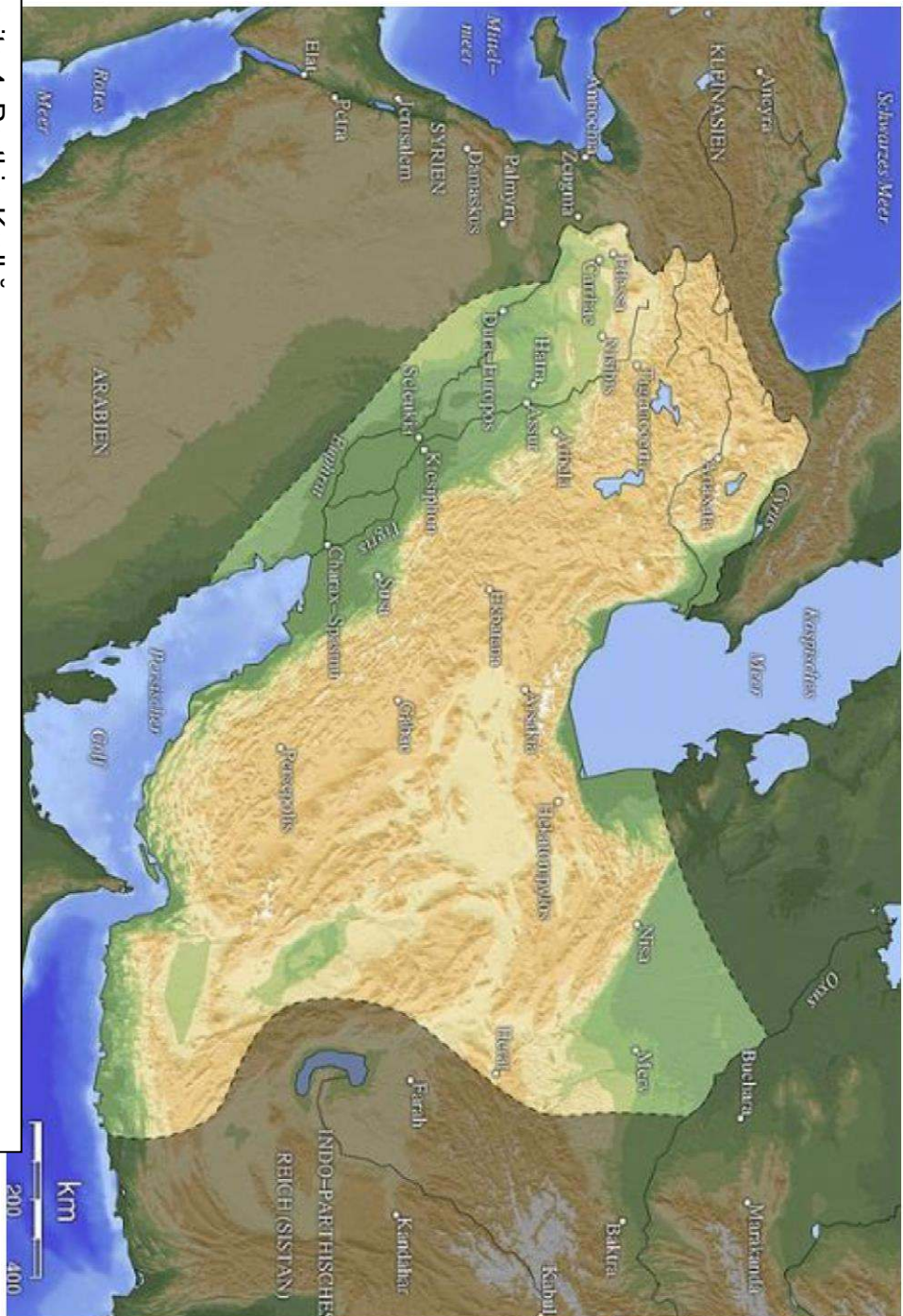

Harita 1 : İskender İmparatorluğu Haritası.

<https://www.google.com.tr/search?q=parlar&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ei=qEblUpbjD-->

Harita 3: Helenistik Krallıklar . <http://nl.wikipedia.org/wiki/Diadochen>

Harita 4: Parthia Krallığı.

<https://www.google.com.tr/search?q=parthia&tbn=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ei=qEblUpbjD--Z0AXos4AI&ved=0CDsQsAQ&biw=1366&bih=599#q=parthia+imparatorlu>

3. SIKKENİN TARİHİ VE HELLENİSTİK DÖNEM SİKKELERİ

3.1. Sikkenin Ortaya Çıkışı ve Yayılışı

Sikke, ödeme aracı olarak kullanılan, ağırlığı ve içindeki değerli maden miktarına göre devletin resmi damgasıyla garantilenmiş bir alım-satım aracıdır. Mübadelenin yapılmasında sağladığı kolaylık sebebiyle kullanımı yaygınlaşmış ve günümüzün ekonomisinde de vazgeçilmez bir unsur olmuştur (Atlan, 1993: 12). Paranın kullanılmadığı dönemlerde bir malın doğrudan doğruya diğer bir malla mübadelesi, yani değiş-tokuşu söz konusu idi. Değiş-tokuş edilecek mallar kolaylıkla bölünemediğinden, bu mallar arasında kıymet eşitliği de sağlanamıyordu. Bu ise mübadeleyi zorlaştırıyordu. Bu zorluğu gidermek için üçüncü bir mal (hayvan derisi, tuz, buğday, inci daha sonra ise madenler) ödeme vasıtası olarak kullanılmaya başlanmıştır (Howgego, 1998: 17).

Sikkenin ortaya çıkışı için kesin bir tarih vermek mümkün değildir. Çünkü sikke ağırlıklardan gelişmiş ve uzun zaman ağırlık olarak kullanılmıştır (Howgego, 1998: 17). İlk parayı, Lydia Kralı Kroios'un (M.Ö.560-547) altın ve gümüşten bastırdığına inanılmaktadır (Karwiese, 1995: 24).

Sikke, kentlerin ve krallarının masraflarının karşılanması, çalışanların ve askerlerin maaşlarının ödenmesi ve gelirlerin toplanması gibi genelde mali işlemleri halletmek için kullanılan bir araçtır (Karwiese, 1995: 37). Başka bir ifadeyle, sikke basımı mali gereksinimlerle ilişkili olup, aynı zamanda günlük ödeme aracı olarak kullanıma girmesiyle ticaretin canlanmasına sebep olmuştur (Price, 2001: 16).

Sikke üzerindeki yazı, sikkeyi basan ve onun egemenliği altındaki topraklarda geçerli olduğunun güvencesi olan otorite konusunda bilgi verir. Bu otorite bir kent devleti, bir birlik, bir monarşik hükümdar olabileceği gibi bir tanrı da olabiliyordu (Karwiese, 1995: 12).

İlk para Lidyalılar tarafından bulunmuş olmasına rağmen yaygın olarak kullanımı Hellen topluluğunda görülmektedir (Howhego, 1998: 18). Sikkeler Akdeniz’de Hellenler tarafından komşu olan halklara da tanınmışlardır (Howgego, 1998: 18).

İlk sikkeleri, ön yüzünde profilden aslan başı olan Lydia paraları oluşturur (Karwiese, 1995: 23). Standart Ege sikkelerinin ticari alanda kullanımı, M.Ö. 600-450 yılları arasında tüm Ege’ye yayılmıştır. Sikkelerin darp edilmesi ve uygulanması, batıya doğru yayılmıştır. Ön yüzü Pegasus tasarımlı sikkeler, kuzeybatı Hellen sikkelerinin gelişiminde ve hatta güney İtalya, Sicilya’daki kullanımda etkin olmuştur (Price, 2001: 52). Ön yüzde yer alan işaret ya da resimler, büyük bir olasılıkla klan, kral, hanedan, ya da bey armalarıydı. Çünkü M.Ö. 600 yılı civarında, sikke basma hakkı yalnızca yöneticilerin tekelindeydi ve kentlere özgü bir simge yoktu. Kent simgeleri, ancak aristokrasilerin yerini demokrasilere bırakmasından sonra kullanılabilmıştır (Atlan, 1993: 23).

Antik Çağda Anadolu, değerli maden yatakları açısından zengin bir bölgeydi. Nitekim sikke basan kentlerin çokluğu ve ele geçen sikkelerin hacmi bunu doğrulamaktadır (Tekin, 1992: 32). En eski para altın ve gümüş sikkeler olup (Karwiese, 1995: 20), zamanla altın sikkeler dış ticarete ve büyük ödemelerde; bakır, bronz gibi madenler ise ufak paralar olarak küçük ödemelerde kullanılmaya başlanmıştır. İç piyasada en çok kullanılan ödeme aracı ise gümüş olmuştur (Howgego, 1998: 5). Elektron, altın ve gümüş gibi değerli metalden basılan sikkelerde ağırlık çok önemlidir; sikkenin değeri basıldığı metalin ağırlığına bağlıdır. Antik çağda belli bir birimde basılan sikkenin ağırlığı; bu sikkeyi basan kentlere göre değişiklik gösterebiliyordu (Tekin, 1992: 33).

İlk sikkelerin arka yüzlerinde **incus** (çukur) vardır (Tekin, 1992: 56). Çukurlar sikkenin değerini belirlemiş olup, **stater** adındaki büyük birimde ve onun yarısında üç çukur; **trite** (üçte bir) ve **hekte** de (altıda bir) iki çukur,

daha küçük birimlerde ise tek çukur bulunmakta idi (Karwiese, 1995: 24). Bütün sikkelerde bu damgalar görülebilmektedir. Tedavülden kalkan sikkeleri tekrar geçerli kılmak ve sikkenin değerini yeniden belirlemek için M.Ö. 4. yüzyılda **kontrmark** vurulmuştur (Tekin, 1992: 38-39).

Yunanlılar güçlü bir ticaret filosu kurarak dış ticarete önem vermiş ve uyguladıkları politika ile bu alanda çok başarılı olmuşlardır. Bunu müteakip Pers Savaşlarını kazandıktan sonra deniz ticareti de çok gelişmiştir (Bilgin, 2004: 83-84). Dış pazarlara gönderilmek üzere üretim çoğaldıkça, bu alandaki kolonicilerin de önü açılmakta; nüfus ve coğrafi etkiler sebebiyle deniz kıyısında da yeni koloniler oluşturulmaktaydı (Bilgin, 2004: 85). Koloni merkeze sadece dinsel bağla bağlıydı (Bilgin, 2004: 86). Koloniler merkezi bir sistem tarafından yönetilmediğinden, ilk basılan sikkeler de düzensizdi. Böylece sikke veya sikke biçimindeki ağırlıklar, M.Ö. 6. yüzyılda çok hızlı bir şekilde tüm Yunan dünyasına yayılmıştır (Howgego, 1998: 19). Genel olarak Yunanistan, o dönemin uygarlık dünyasını büyük ölçüde etkilemiştir. Batıdaki yüksek sanata bağlı yapılan damga resimlerinin, Ege'de paralellere rastlanmıştır; kent adı ve kısaltmalarının yanı sıra, tanrı figürlerine de yer verilmiştir (Karwiese, 1980: 40). M.Ö. 500 yılına doğru sikkeler çekiç ve örs yardımıyla basılmıştır; bu yöntemle bir ekip, çok sayıda sikkeyi darp edebilmiştir (Karwiese, 1980: 37-38).

İskenderin doğuya yaptığı sefer neticesinde Yunan kültürü ile birlikte sikke basma sanatı da yeni ülkelere götürülmüş ve böylece Suriye ve ondan ayrılarak bağımsız krallıklar haline gelmiş olan Part ve Baktria devletleri ile Küçük Asya'da Pergamon, Kappadokia, Pontos, Galatia ve Bithynia krallıkları, sikke basan bölgeler arasına katılmışlardır (Atlan, 1993: 42). Krallar her madenden bastırdıkları sikkeleri üzerine M.Ö. 306 yılından itibaren kendi portrelerini ve isimlerini koymuş; semboller ve harfler ile sikkelerin basıldıkları darphaneleri göstermek istemişlerdir (Atlan, 1993: 44).

Helenistik devirde Yunan şehirlerinin birleşmesi ile meydana gelen “birlik” sikkeleri basılmıştır. Bunlar arasında Achaia, Boiotia, Thessalia, Aitolia birlikleri, Epirusluların sikkeleri ile Küçük Asya’da, Likya birliği sikkelerini örnek verebiliriz. Bu paralarda şehir adının yanında, birliğin adı da yer alıyordu (Atlan, 1993: 45).

Roma döneminde kamu işlerinde, yörenin seçkinlerinin devletin sorumluluğuna kayması belli bir gelişmeyle ilişkilidir. Yöre seçkinlerinin geri planda kalması ile imparatorluk kontrolünde daha büyük bir ademi merkeziyetçilik birbirine paraleldi. Kent sikkelerinin son bulması, ademi merkeziyetçi darp sistemi ve imparatorluk darbının bölgesel organizasyonunun etkisiyle ekonomik sistem standart hale gelmiştir (Howgego, 1995: 172). Doğu ve batıda basılan sikkelerin karışıp kaynaşarak birlikte tedavülü M.S. 3. yüzyılda giderek azaldı. Gallienus’un tek başına iktidarı sırasında (M.S. 260-268) Suriye’de basılan sikkeler, Britanya’ya hiçbir şekilde ulaşmadığı gibi, başka yerlerde basılan sikkelere de, Suriye’de pek rastlanmıyordu (Howgego, 1995: 170).

Sikkelerin üzerindeki resimler arkeologlar ve sanat tarihçiler için zengin bir araştırma kaynağıdır. Çünkü bu resimler çizilirken, bilinçli bir şekilde seçiliyordu (Price, 2001: 51). Bu nedenle sikkeler uzun zaman önce yıkılıp gitmiş veya onarıma ihtiyaç duyulan yapıların, yeniden onarılıp ilk haline getirilmesinde önemli birer belge niteliği taşımaktadır (Price, 2001: 51). Her bir sikke, tarihin bir parçası olarak, belli bir amaçla basılıyor; üzerlerine konan resim ve yazılar onları basan otoriteyi göstermek için bilinçli olarak seçiliyordu. Bu resim ve yazılardan, sikke basımının arkasındaki olaylar ile onları basıp kullanan toplumlar hakkında ön bilgi edinilerek, dönemin sosyal ortamı tespit edilebiliyordu. Sikkeler insan yapımı diğer eserlere göre çok daha doğru tarihlendirilebilmektedir. Sikkelerin bu denli cazip olması, geçmişte yaşayan insanlarla doğrudan bağ kurulmasında yatmaktadır (Price, 2001: 4). Yuvarlak şekli ve herhangi bir yüzünde, önemli bir liderin kabartmasının bulunması, çağın geleneklerindendir (Howgego, 1998: 5).

Günümüz bozuk paralarının tasarımında da esas alınan bu prensip, eski Hellen kültürünün kalıntısıdır.

3.2. Hellen Dünyasında Yönetim Şekli ve Ekonomik Hayat

Eski Miken yerleşimleri⁵; birçok köyün bir araya getirilmesi ve kıyılarda “yavru kentlerin” kurulması ile polis’lerin oluşması ve bunu takiben bağımsız kolonilerin, anakente (metropole) dönüştürülmesi prensibine uygun gelişmiştir (Hansen, 2006: 33). Kurulan anakent devletleri, eyaletler şeklinde, merkezi yönetime bağlı olup, aşağıdaki ilkeler esasında yönetilmişlerdir:

Tek bir para sistemi ile bir dünya ekonomisi alanının oluşması için gerekli ortam hazırlanmıştır. Ticaret geliştirilmiş, yapılan yeni liman ve yollar, ulaşımı, dolayısıyla ekonomiyi canlandırmıştır (Tekin, 2008: 136). Doğu dünyası ile ilişkiler sayesinde ayrıca İskenderiye, Rodos, Bergama ve Efes gibi başkentlerin önderliğinde canlı bir ticaret geliştirmişlerdir (Akurgal,1998: 205).

Hellen, Makedon ve Doğu kökenli insanların birbirleriyle evlenmeleri sağlanarak, Batı ve Doğu kültürlerinin de birbirleriyle kaynaşması amaçlanmıştır. Ayrıca, Doğu ve Batı kökenliler eşit haklara sahip kılınmışlardır (Tekin, 2008: 136).

Pers saray protokolü Doğu âdet ve giysileri alınmış; kral sınırsız yetkileri olan ve hatta tanrılık mertebesine ulaşmış bulunan bir hükümdar olmuştur. (Colledge, 1969: 46,47). Babil, İmparatorluğun başkenti olarak kabul edilmiştir (Sclumberger,1983 :121).

Hellas’ta eski kent devletlerinin yerine Aitolia (Orta Hellas) ve Akhaia (Peloponnesos) Birlikleri kurulmuş; Atina, Hellen Dünyası’nın yalnızca bir kültür merkezi olarak kalmıştır (Boardman, 1982: 333). M.Ö. 280 yılından

⁵ Miletos ya da Atina gibi.

sonraki dönemde yukarıda belirttiğimiz dört büyük Hellenistik krallık arasında bir “güçler dengesi” kurulduğu dikkati çekmektedir. M.Ö. 200’den itibaren ise aralarındaki sürekli savaşlar nedeniyle bu devletlerin giderek yıpranmaya başladıklarını görüyoruz. Bu arada Eskidoğu Kültürü de ağırlığını duyurmaya başlamıştır (Grajetzki,2011: 5-9). Bu devletlerin yönetim biçimi, “doğulu” nitelikte bir tanrı-kralın emrindeki merkezileştirilmiş bir memur topluluğu ve ücretli ordu ile devlet mekanizmasından soyutlanmış tebaa durumundaki halk üzerindeki egemenliği olmuştur. Bununla birlikte, Makedonya’da eski krallık kurumu kendisini korumuş; Hellas’ta da eski polis sistemi idarî bir mekanizma olarak kalmıştır.

Hellen dünyasında oluşan para ekonomisi, altın, gümüş ve nadiren elektron gibi gerçek değere sahip sikkelere dayanıyordu (Morkholm, 2000: 3). İskender ve Lysimakhos’un, Posthumus sikkeleri basmaları ve bu sikkelerin Hellen dünyası ve çevresinde kabul edilmesi; para dolaşımına egemen oluşu, tarafsız özelliğe sahip oluşu ve uluslararası ticarete popülerlik kazanması, ardıllarının da uzun süre Posthumus sikkeleri basmasına sebep olmuştur (Morkholm, 2000: 3).

Hellen imparatorluğu, kendi kendini yöneten en az yüz şehir ve kasabaya bölündüğünden her bir yerleşimin kendi sikkelerini darp ettiği, farklı ağırlıklı, standartları olmayan sikkeler piyasada kullanılır olmuştur. Bununla birlikte, bazı sikkeler özellikle, Ege’nin gümüş drahmisi gibi şehirlerarası ticarete yaygın şekilde kullanılmıştır (Morkholm, 2000: 47)

İskender ile birlikte antik dünyada tamamen yeni bir dünya düzeni başlamıştır. Bu çağda İskender portreli sikkeler çok sayıda basılmış ve oldukça geniş bir alanda kullanım görmüşlerdir. Dolayısıyla, bu dönemde Makedonya sikkelerinin önemi de artmıştır. İskender adına basılan ve Antikçağda "Aleksandreios" olarak ünlenen bu sikkelerin ön yüzünde İskender portresi, arka yüzünde bir taht üzerinde oturan Zeus, sağ elinde kartal, sol elinde mızrak tutar halde betimlenmiştir (Morkholm, 2000: 46).

Uzun drahmiler, güney İtalya'daki Yunan yerleşim bölgelerinde darp edilmeden önce Romalıların etkisiyle, ani bir değişim göstererek, M.Ö. 300 yıllarında bronz sikkeleri kullanmaya başlamışlardır. Askeri personeli finanse etmek için büyük miktarlarda sikke üretilmiştir. Bazı birlikler ve büyük krallıklar da birden fazla yerde sikke bastırmışlardır (Price, 2001: 53).

İskender'in generallerinden Lysimakhos M.Ö. 301 yılındaki İpsos Savaşı'nda Antigonos'u yenilgiye uğratarak, Trakya, Makedonya ve Anadolu'da kontrolü altında bulunan darphanelerde genellikle dört drahmiden (tetradrahmi) oluşan sikkeleri kendi adına bastırmıştır. Bunların ön yüzünde; kulakların saçların arasına doğru üst kısmında, koçboynuzu ve kralı bir diademli⁶ görülen bir İskender portresi; arka yüzünde ise sağ elinde Nike tutan, sol koluyla kalkana yaslanmış bir Athena figürü yerleştirilmiştir (Houghton, 2002: 220)

Sikkeler üzerindeki tarihi portreler arkeoloji ve sanat tarihi bilimine de önemli katkı sağlamıştır. Özellikle sikkelerdeki pek çok kutsal ve önemli yapıların/tapınakların görüntülerinin tam kopyaları sağlanmış; o günkü geleneksel sanatın en yüksek idealleri gözler önüne serilerek, onların tarihi ölçülemez önemi tanımlanmıştır. Sikkenin ayrıca, ticarete kullanılmak üzere basılan metal parçasından ziyade, sanatın, dine bağlılığın ve halkın övünç kaynağının anlatımı için önemli bir araç olduğu anlaşılmaktadır. Tasarımda resimler, semboller, şehirlerin bağımsızlığını ve özerkliğini belirten yazıtlar, ürettikleri ürünlerin, kahramanlarının ve tanrıların çizimleri, şehirlerin çift anlamlı isimleriyle birlikte kullanılmıştır (Atlan, 1993: 53).

3.3. Hellenistik Dönem Sikkeleri

İskender döneminde Hellen dünyası İspanya'dan Hindistan'a; Rusya'dan Mısır'a kadar yayılmıştır. Bu geniş coğrafi alanda sikke basımı

⁶ Koç boynuzları Kralın, Zeus Ammon'un oğlu olduğu iddiasını yansıtır; bkz.: (Howgego, 1995: 202)

imparatorluklar ve küçük krallıkların yanı sıra, irili ufaklı kent devletleri tarafından yapılmaktaydı. Çeşitli değerli metallerden, farklı kalıplarda, tiplerde ve çeşitli boyutlarda basılmış olan sikkelerden, günümüze çok sayıda örnek ulaşmıştır (Tekin, 2008 :138)⁷

İskender'in sikkeleri çok geniş bir coğrafyada tedavülde olup aynı zamanda çok sayıda basılmışlardı. İskender'in yoğun sikke üretiminin esas kaynağı, M.Ö. 333 ve 330 arasında ele geçirilen Pers hâzineleridir. İskender'in iki düzineden fazla olan darphanelerinin bir kısmı Anadolu'da yer almaktadır. Kendisinin Anadolu'daki darphanelerde bastırılmış olduğu sikkeleri altın, gümüş ve bronzdandır.

İskender'in Pers İmparatorluğunu fethinden sonra Hellen dünyası köklü bir değişime uğramıştır. Artık bağımsız kent devletlerinin egemenliği, İskender'in imparatorluğunda ortaya çıkan krallıkların eline geçmiştir. Bu krallıkların sikkeleri üzerindeki hükümdar portreleri, giderek önceki tanrı veya tanrıça başlarının yerini almaya başlamıştır. Arka yüzlerinde genellikle oturan veya ayakta betimlenen tanrı figürünün yer aldığı kompozisyonlar, Roma İmparatorluğu sikkeleri ve modern paralar için de etkili bir prototip olmuşlardır (Tekin, 2008 :139). Sikkenin ön yüzünde tanrı veya mitolojik kahramanların yerine zaman içerisinde kral portrelerine öncelik verilmesi, bu alışkanlığın devam etmesi ve bu gün bile metal paralarda kral ve/veya ünlü simaların resimlerinin kullanılması, artık normal karşılanmaktadır (Morkholm, 2000: 42).

İskender'in Anadolu'da kurduğu ilk darphanenin Tarsos (Tarsus) olduğu düşünülmektedir. Onun Pers imparatorluğu'na son vermesinden sonra (M.Ö. 331) "İskender sikkeleri" darbeden Anadolu'daki diğer

⁷ 1905 yılında, Demanhur/Mısır'da, 8000 adet M.Ö. 318/317'de gömüldüğü tespit edilen bir define bulunmuştur. Amerikalı bilim adamı Newell tarafından incelenen sikkelerin İskender hayatta olduğu dönem itibarıyla, ardıllarına kadar uzanan süreçte basılmış oldukları ispatlanmıştır. Newell'in çalışmaları, sonraki dönem çalışmalarına da temel olacak şekilde, sikkelerin sınıflandırılmasıyla sonuçlanmıştır (Houghton,1998: 126)

darphaneler arasında, kuzeyden güneye doğru, Lampsakos (Lapseki), Abydos (Lara Burnu), Sardeis (Sart), Kolophon (Değirmendere), Miletos (Balat), Teos (Sığacık), Magnesia (Tekinköy), Side (Selimiye), Nagidos (Bozyazı), Soloi (Soli) ve Issos (Dört Yol) bulunmaktadır. İskender sikkelerine ilişkin en yoğun gümüş sikke darbının Sardeis darphanesinde yapıldığı, onu Kolophon ve Lampsakos'un izlediği anlaşılmaktadır. Altın sikkelerin en yoğun basıldığı darphaneler ise Lampsakos ve Abydos idi. İskender sikkeleri, İskender'in ölümünden sonra da bir süre daha aynı tasvirlerle basılmaya ve tedavül etmeye devam etmiştir (Tekin, 2011: 39) .

İskender zamanında Makedonya sikkelerinin önemi de artmıştır; adına basılan ve Antikçağda "Aleksandreios" olarak ünlenen bu sikkelerin ön yüzünde İskender portresi, arka yüzünde bir taht üzerinde oturan Zeus, sağ elinde kartal, sol elinde mızrak tutar halde resmedilmiştir. Bu gruba giren sikkelerin ön yüzlerinde İskender'in Korinth miğferli, diademli ya da aslan başı postlu, sağa yönelik verilirken; "ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ" yazılı arka yüzlerinde yay ve sadak, ya da tahtta oturan Zeus, sağ elinde kartal, sol elinde mızrakla betimlenmiştir (Fotoğraf 1-7). Diğer örneklerde Tanrıça Athena'nın miğferli başına yer verilirken, arka yüzde, kolları yana açılmış sola doğru yürüyen bir Nike bulunmaktadır. Hellenistik dönem başlarında Herakles figürü Makedon Krallarının kendilerini tanrılaştırmak için sikkelerinde çokça kullandıkları bir motif olarak, başlarında aslan postu taşıyor şekilde betimlenmiştir.

Kral Lysimachos' a ait bir sikkede kral koç boynuzu ile betimlenmiştir. Tetradrahmiler; ön yüzünde, kulaklara doğru saçların arasında koçboynuzu ve kralı bir diademli betimleyen İskender portresi ile arka yüzde sağ elinde Nike tutan, sol koluyla kalkana yaslanmış Athena figürü betimlemesi vardır.

İskender'in M.Ö. 323 yılında ölümü ile imparatorluğa ait topraklar üzerinde kumandanların kurdukları krallıklar; Mısır'da Ptolemaios, Suriye ve Fenike'de Seleukoslar, kuzeydoğu İran'da Parthia Arsakesleri, Thrakia ve

sonradan Küçük Asya'da Lysimachos ile Makedonia'dır (Shipley, 2000: 40). Ayrıca, batıda Syrakusia krallarının darp ettiği sikkeler de buraya dahildir.

Hellenistik Çağ'da Batı, Orta ve Güney Anadolu'da tedavül eden Ptolemaios sikkelerinde (genelde olduğu gibi) en belirgin özellik, ön yüzde Zeus başı, arka yüzde kartal tasviri ile ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ lejandının bulunmasıdır. Ptolemaios sikkelerinden Mersin il sınırları içindeki Bozyazı'ya lokalize edilen Nagidos'ta çok sayıda ele geçmiştir. Antikçağ'da Kilikia bölgesinin bir süre Ptolemaiosların egemenliği altında bulunması nedeniyle, bunun normal bir durum olduğu söylenebilir.

Ön yüzünde Berenike'nin yer aldığı arka yüzünde gül betimlemesi (Mardin. Fotoğraf. 27-31) bulunan drahmiler Arados baskısıdır. Bu sikkeler Tigris Seleucoia baskısıdır (Harita 5.). M.Ö. 290'da bir dizi ayar düşürmeden sonra, Ptolemaios tetradrahmi'sinin ağırlığı 14,3 gram olarak belirlendi (Howgego, 1995: 73).

Anadolu'da yapılan arkeolojik kazılar, Hellenistik Çağ'da Anadolu'da yoğun olarak tedavül eden sikkeler arasında Seleukos krallarının sikkelerinin de bulunduğunu göstermektedir; hatta müzelerdeki sayısal oran açısından bakıldığında, Seleukos Krallığı sikkelerinin, Ptolemaios Krallığı sikkelerinden sayıca daha fazla olduğu görülmektedir.

Yukarıda zikredilen krallıkların (Makedon Krallığı, Seleukos Krallığı ve Ptolemaios Krallığı) çekirdek bölgeleri Anadolu değildi; ancak, Hellenistik Çağ'da Anadolu'da daha küçük ölçekli bazı krallıklar da hüküm sürmüşlerdi. Bunlar Batı Anadolu'da hüküm süren Bergama Krallığı, Kocaeli Yarımadası ile Bursa ve çevresinde hüküm süren Bithynia Krallığı, Orta ve Doğu Karadeniz'de hüküm süren Pontos Krallığı ile Orta Anadolu ve doğusunda hüküm süren Kappadokia Krallığı'dır (Tekin, 2011: 40-41).

Bu krallıklar bastırdıkları sikkeler üzerine kendi portrelerini, isimlerini, ünvanlarını, şehir halkının ismi, tanrı ve memur isimleri, kabile başkanlarının

isimleri vb. bilgileri, kullandıkları çeşitli harfler ve sembollerle, darp edildiği tarih ve yeri de ekleyerek göstermişlerdir. Krallıkların içinde kalan birlikler ve Yunan şehirleri de krala bağlılığına uygun olarak kendi sikkelerini basmışlardır (Karwiese, 1998: 30).

Krallar, kazandıkları zaferler gibi, tarihi bir olayı hatırlatmak amacıyla da, altın ve/veya gümüş sikkeler bastırmışlardır. Böylelikle, sikke üretimi arttıkça, darphane sayısı da durmadan artmaya devam etmiştir (Karwiese, 1998: 13)

Hellenistik dönem sikkelerindeki en önemli yenilik, hükümdar portresinin kullanılmaya başlanmasıdır (Morkholm, 1995: 25). Basılan sikkelerin hemen hepsinde, İskender tipleri mevcuttur; bunun da sebebi, söz konusu tiplerin Akdeniz'e sınırı olan bölgelerde daha iyi tanınmış olması, ayrıca uluslararası bir ödeme aracı olarak kabul görmesinde aranmalıdır (Price, 2001:153).

Dönem sikkeleri Newell gruplamasına göre dörtlük, ikilik, esas birim, yarım ve çeyrek olmak üzere beş birimden oluşuyordu. Seleukoslar döneminde basılan sikkeler üzerinde ise aynı zamanda değer birimleri de yer almakta idi (Price, 2001: 153).

Her otorite değişimi ile eldeki mevcut sikkeler, yeniden darp edilerek yeni tipte üretilirdi (Howgego, 1998: 20). Ayrıca, yabancı sikkelerin kendi ülkelerindeki dolaşımı, devletin resmi damgası kontrmark olarak vurulmak suretiyle karşılıklı işbirliği anlaşmaları çerçevesinde sağlanıyordu. Bu durumdaki resmi damgalı yabancı sikkenin parasal değeri aynı ülkede kullanılıyordu (Price, 2001: 152). Kentler, açıkça, bir eyalet valisinin doğrudan kontrolünden muaf olup, işlerinde belli bir otonomiye sahip idiler. Darphaneler iş bölümüne tabi sistemde çalışmaktaydı; buna göre kimi darphanelerde drahmi basılırken, bazılarında ise sadece tetradrahmi basılmaktaydı (Milne,1938: 14)

Bir sikke serisinin ayarına ve ağırlığına karar verildikten sonra sikkenin basılacağı pullar döküm tekniği ile üretiliyordu. Bu yöntem, sadece sikke pullarının üretiminde kullanılıyordu. Sikke pulları hazır olduğunda ayarı ve ağırlığı için gerekli hesaplamalar yapılır; ön ve arka yüz olarak bir çift kalıpla basılan pula, kalıpların üstündeki resimlerin çıkarılmasıyla darp işlemi gerçekleştiriyordu. Aynı ön ve/veya arka yüz kalıbının farklı darphanelerde kullanılmış olduğu, eldeki sikke örneklerinden anlaşılmaktadır (Fotoğraf 1-6, Karwiese, 1998: 20,21)

Portre, figür, tasvir, çizim vb. tip gelişiminde, kalıp çalışanlarının çok ustalaşmış oldukları görülmektedir. Özellikle, zaman ilerledikçe uzmanlaştıkları anlaşılan kalıpçıların, sikkelerin ağırlıklarında, et kalınlıklarında, üretimde kullandıkları metallerin bileşimi⁸, çap ve boyutlarında olumlu değişim gösterdikleri görülür (Milne,1938: 15) Altın-gümüş gibi değerli madenlerin pahalı olması ve mevcut rezervlerinin azalması halinde, sikke üretimine, ayarlarda düşüş sağlanarak devam edilmiştir. Örneğin: %25 ayar düşümü ile dört sikke yerine beş sikke üretiminde, alım değeri aynı tutulmuştur. Ayrıca sikkelerin üzerine değer işaretleri de basılarak, sikkelere farklı görünüm kazandırmıştır (Milne,1938: 16)

Altın nadiren ve olağanüstü olaylar nedeniyle basılmaktaydı. Sikke basımında kullanılan esas metal gümüş idi. Gümüş sikkeler ise esas olarak tetradrahmilerden oluşurdu (Karwiese, 1998: 22). Hellenistik dönemde gümüş sikkeler Attika ağırlık ölçüsünde basılmış ve İskender gümüşü tüm Akdeniz dünyasında, Mısır ve doğuda Hindistan'a kadar geçerli bir para olmuştur. Attika ölçü ve ağırlık sistemi Hellen topraklarında yaygın olarak kullanılmış ve İskender zamanında uluslararası boyuta ulaşmıştır (Karwiese, 1998: 55)

⁸ Altın, gümüş, altın+gümüş alaşımı; elektron, bakır, bronz, bronz+çinko karıştırarak altın görünümü sağlama, arsenikli bakır kullanarak gümüş görünümü sağlama, bakır+nikel alaşımıyla üretim vb.

Bu sistemde en büyük ağırlık ve para ölçüsü **Talent** olup, aynı zamanda İskender İmparatorluğunun da en önemli ticari parasıdır⁹. Yapılan bu yenilikler, o dönemde 5 yeni İskender tetradrahmisinin değerini 1 altın **statere** eşit yapmıştır (Morkholm, 2000 : 47) .

Başlangıçta tam Attika ağırlığında basılan paralarda kullanılan ağırlık, gittikçe düşmüştür. Şöyle ki, 1 gümüş tetradrahmi sırasıyla ve zamanla: 17,28 gr.; 17,20 gr.; 16,80 gr.; 16,30 gr. ve son olarak 15,00 gr. olmuştur (Morkholm, 2000: 10). Gümüş içeriği %90'ın üstünde tutulmuş; metalin saflığı ile oynanmamıştır. Özellikle M.Ö. 1. yüzyılın başına değin bu durum korunmaya çalışılmıştır (Houghton,1998: 142).

Gümüş sikke modellerinde genelde ön yüz tipi, iktidardaki monarkın tasviri, arka yüz ise politeist dönemin tanrılarının otururken ya da ayakta tasvirleriyle, kralın adı, ünvanları ve monogramlarından oluşuyordu (Morkholm, 2000: 189). İlk örneklerde genel özellik olarak Aslan postu giymiş İskender yer alırken arka yüzde uzun khiton ve himation giymiş ve miğferi ile betimlenir. Nike tutar. (Mardin Fotoğraf 1-6) Figürün üstünde kralın ismi “ΒΑΣΙΛΕΩΣ – ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ” “Kral Lysimachos” yazar. Nike figüre taç giydiren biçimde betimlenirken, sol dirseği miğferin üzerindedir.

I.Seleukos, Anadolu'daki egemenliğini daha da güçlendirdiğinde, Philetairos'u Pergamon valisi olarak atadı ve hâzinenin korunması görevini de ona verdi. Böylece, Batı Anadoluda Seleukos Krallığı kontrolünde ve Philetairos'un (M.Ö. 281-263) önderliğinde yeni bir devlet doğdu: Bergama Krallığı. Philetairos'tan sonra yerine geçen yeğeni I. Eumenes (M.Ö. 263 - 241) yirmibir yıl Pergamon'u başarıyla yönetti. M.Ö. 261 yılında Sardeis yakınında Seleukosların Kralı I. Antiokhos'u yenilgiye uğrattıktan sonra, Pergamon, Seleukoslardan tamamıyla bağımsız oldu.

⁹ Talent/Talanton; 1 Talent=60 Mina=26,196 kg.= 000 drahmi; 1 Mina=436,6 gr.=100 Drahmi; 1 Drahmi=4,36 gr.=6 Obol; 1 Obol=0,73 gr.=8 Chalkus (bakır para).

Bergama Krallığı'nın ilk sikkeleri kurucu Philetairos'a aittir. Philetairos, önceleri I. Seleukos adına, daha sonra da kendi adına sikkeler bastırmıştır. Kendisinden sonra tahta geçen Bergama kralları sikkelerinde kendi portrelerini ve adlarını değil, Philetairos'un portresi ve adını kullanmışlardır. Kral II. Eumenes'in iktidarında Philetairos portresini ve adını taşıyan sikkeler basılmasına rağmen, Eumenes'in kendi portresi ve adıyla basılmış sikkeleri de vardır. Bergama Krallığı tarafından basılan bronz sikkeler oldukça geniş bir coğrafi alanda tedavüldeydiler. Bu sikkelerin bir kısmının üzerinde Kral Philetairos'un adı yer aldığından, bunlar krâli darplardır. Ancak bir kısım sikkeler Bergama'nın Roma idaresine geçmesinden (M.Ö. 133) sonraki döneme aittir; Kral III. Attalos'un tahtını Roma'ya vasiyetiyle artık krali sikkeler değil, Bergama kentinin sikkeleri basılmıştır.

Geç Hellenistik Çağ'da (M.Ö. II. yüzyılda) Batı Anadolu'da tedavül eden sikkeler arasında kistoforlar önemli bir yere sahiptir. Rodos sisteminde, tamamı gümüşten tetradrahmi, didrahmi ve drahmi olmak üzere üç farklı ağırlıkta basılmışlardır. Kistoforun kelime anlamı "sepet taşıyan"dır; ancak burada sepeti (cista mystica) taşıyan sikkenin kendisidir, yani "üzerinde sepet tasviri olan sikke" ima edilmektedir. Sikkelerin ön yüzünde, asma yapraklarından bir çelenk içinde, Dionysos ayinlerinde kullanılan bir kutsal sepet ile bu sepetin yarı açık kapağının arasından çıkan bir yılan tasvir edilmiştir. Arka yüzünde ise sol boşlukta basıldığı kentin kısaltılmış olarak ilk üç veya dört harfi yahut monogramı, sağ boşlukta değişen çeşitli semboller yer almakta, bazen iki yılanın kıvrımları arasında çeşitli monogramlar ve harfler ile ilave semboller bulunmaktadır (Tekin, 2011: 40-41).

Diğer Anadolu tipleri, Bergama Kralı Filetauros'un miğferli betimlemesi arkasında ortada bir ok ve yay ikiye ayrılmış şekilde "ΦΙΛΕΤΑΙΡΟΥ" "Filetauros" yazan, AMA XI" yazısı ve 4 telli bir kithara betimlemesi bulunan bir sikkedir (Diyarbakır. Fotoğraf. 5,6). Yine Tarsus baskısı olan Balakros Kanatlı at üstünde durmaktadır. (Diyarbakır. Fotoğraf. 54).

Anadolu'da bir diğ er önemli darphane Anadolu'nun birçok önemli yolların kav ak noktasında bulunan Apame, I. Antiochos (M. . 280-261) tarafından Menderes nehri yakınında kurulmuştur. M. . 188-133 yılında Apamea barışı sonrası Bergama krallı ını tarafından yönetilmiştir. Kaskıyla Athena betimlemesi, ΑΠΑΜΕΩ[N]// ΑΝΤΙΦΩΝ// ΜΕΝΕΚΛΕΟΥΣ (Menelaos) yazısı ve kanatlarını açmış bir kartal bulunmaktadır.(Diyarbakır. Fotoğraf. 57)

Bergama Krallığı'nın kontrolunda basıldıkları d    n len kistophorlar, Bergama'nın yanı sıra, Krallı ın egemenlik alanında bulunan Ephesos, Tralles, Adramytteion, Smyrna, Apollonis, Thyateira, Nysa, Sardeis, Stratonikeia, Apameia, Laodikeia ve Synnada'da basılmıştır. Kalıp ilişkileri, Bergama'nın hem kendi adına, hem de Sardeis, Apameia ve Synnada adına kistophor bastı ını ortaya koymuştur. Kistoforlar, aynı birimde fakat farklı  n ve arka yüz tasvirleriyle Romalılar tarafından da M. . I. yüzyıldan M.S. II. yüzyıl i lerine kadar basılmı lardır.

Kabaca bugünkü Kocaeli Yarımadası Antikçağ'ın Bithynia bölgesini oluşturmaktadır. Pers egemenliği altında bazı Bithynia hükümdarlarının varlığı bilinse de, Bithynia Krallığı'nın kuruluşunda daha çok Zipoites'in (M. . 327-279) adı geçmektedir. Ancak, Bithynia Krallığı'nın ilk sikkesi, Zipoites'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu I. Nikomedes (M. . yak. 279-250) tarafından bastırıldı. Nikomedes'in Attika ağırlık standardında bastırđı tetradrahmilerde  n yüzde kralın ba ı, arka yüzde ise Thrak Tanrıçası Bendis, elinde tuttuğu iki mızra ı, kılıcı ve yanında kalkanıyla kayada otururken tasvir edilmiştir; kralın adı ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΝΙΚΟΜΗΔΟΥ şeklindedir. Drahmilerde ise, arka yüzde Bendis tarzında oturan Tanrı Ares vardır. Kral 1. Prusias (M. . 230-182) ile birlikte krallığın sikkeleri daha düzenli bir sistem içinde basılmaya ba lanmı tır.

I. Prusias'ın sikkelerinde  n yüzde yine kralın portresi yer alırken, arka yüzde Tanrı Zeus ayakta tasvir edilmiştir. Yukarı kaldırdığı elindeki  elenk ile, kralın adını taçlandırmaktadır. Bu tip, sonraki Bithynia krallarının sikkelerinde

de kullanılmıştır. Kral II. Nikomedes'in (M.Ö. 149-127) sikkelerinde ilk kez Bithynia erasına (takvim) ilişkin tarih görülür ve bu uygulama krallığın sonuna kadar sürdürülür. II. Prusias döneminde yoğun bir bronz sikke darbı söz konusudur. Bronz sikkelerin bir kısmının arka yüzünde kentauros (at adam) Kheiron'un tasvir edilmiş olması dikkat çekicidir. IV. Nikomedes'in (M.Ö. 94-74) tahtını Roma'ya vasiyetiyle Bithynia Krallığı ve dolayısıyla krallık sikkeleri de son bulmuştur.

Pontos, Küçük Asya'nın kuzeyinde Halys (Kızılırmak) ile Kolchis (Anadolu'nun kuzeydoğu ucu) arasındaki bölgeye verilen addır. Pontos'taki Mithradates adını taşıyan krallar yaklaşık olarak M.Ö. IV. yüzyılın sonundan itibaren görülürler. Krallığın ilk sikkesinin II. Mithradates (M.Ö. yak. 255-220) zamanında basıldığı düşünülmektedir. Ancak bu kralın sikkeleri çok nadirdir. Kendisiden sonra tahta geçen III. Mithradates'in (M.Ö. 220-185) sikkeleri ise nispeten daha fazladır. Sikkelerin ön yüzünde mükemmel bir şekilde gerçekçi tasvir edilmiş kralın portresi, arka yüzünde ise tahtta oturan Zeus tasviri yer alır. Pontos Krallığının arması olan hilal ve yıldız motifi de ilk kez III. Mithradates'in sikkelerinde görülür. Ancak, Pontos kralları arasında en ünlüsü Roma'ya karşı da büyük bir savaş vermiş olan "Eupator" lâkaplı VI. Mithradates (M.Ö. 120-63) idi. Mithradates altın staterler, gümüş tetradrahmiler ve drahmiler bastırmıştır. Sikkelerinin ön yüzünde kendi portresi, arka yüzünde ise otlanan bir geyik veya kanatlı at (Pegasos) vardır. Mithradates'in daha geç dönemde basılan sikkelerindeki en önemli özellik, tarihli olmalarıdır; daha önceki Pontos krallarının sikkelerinde tarih bulunmuyordu (Tekin, 2011: 42) .

Hellenistik Çağ'da monarşik krallıkların egemenliği olsa da, Anadolu'daki şehirler kendi otonom sikkelerini basmayı sürdürmüşlerdir. Bu krallıklar, uzun yıllardır sikke geleneği olan şehirlerin sikke basmalarına izin vermişlerdir. Bu nedenle, Hellenistik Çağ'da (M.Ö. 330-30) Anadolu'da krali sikkelerle şehir sikkeleri bir arada tedavül ediyordu. Seleukos ve Ptolemaios sikkelerinin Anadolu'da ele geçmesi daha ziyade bu krallıkların Anadolu'daki faaliyetleri sırasında kendi askerlerine yaptıkları ödemeler nedeniyledir.

Ancak alışverişte ve diğer ödemelerde de kullanılmaları mümkündür. Anadolu'da hüküm süren krallıkların (Bergama, Bithynia, Pontos ve Kappadokia krallıkları) sikkeleri ise esas olarak, hüküm sürdükleri çekirdek bölgelerde geçerliydi. Bu, bronz sikkeler için kesinlikle böyledir ama altın ve gümüş gibi değerli metalden basılmış krâli sikkeler, daha geniş bir coğrafyada kabul görüyordu. Şehir sikkeleri için de bunu söylemek mümkündür. Gümüş sikkelerin daha geniş bir tedavül alanı olmasına karşın, bronz sikkeler sadece sikkenin basıldığı şehirde geçerliydi.

“Hellen” sikkelerinin darphanelere göre bölgesel olarak düzenlenmesi geleneği ve doğrudan Hellenistik dönemin kendisine ilişkin koleksiyon sayısının azlığı, nümizmatik malzemenin temin ve dağınıklığını kaçınılmaz kılmıştır.

Hellen sikkelerinin darp edilişi, darphanenin yeri ve tarihi, kalıp şekli, ön ve arka yüz için tip seçimi, kullanılan maden alaşımı, ağırlık, çap, et kalınlığı, döküm teknikleri, kontrmark vb. bilgiler, artık, sikkelerin teşhis ve tarihlendirilmesine ilişkin mühim bilgilerin yer aldığı kataloglarda yayınlanmaktadır. Kronolojiye uygun Fotoğraflarıyla birlikte yayınlanan kataloglardan devlet müzelerinin katalogları, mevcut yayınlar arasında en iyi rehber kaynaklardır¹⁰.

3.4. Seleukos Sikkeleri

Antik imparatorlukların ticari yolları kontrol etmelerinin ve böylece kaynaklardan serbest ve engellerle karşılaşmadan yararlanmalarının en bilinen ortak amacı, Seleukos İmparatorluğu'nun Basra/Arap Körfezi'nde devamlı ve aktif olarak varlığını sürdürmesinin altında yatan neden olarak görülebilir. Belki de I. Seleukos zamanından itibaren Güney Arabistan'dan

¹⁰ Bunlar arasında, 29 ciltlik “Catalogue of Greek Coins in the British Museum (BMC)”, “Sylloge Nummorum Graecorum (SNG)” ve “Bibliographie Numismatique Dictionary Catalogue of the Library of the American Numismatic Society, en önemli satış katalogları arasındadırlar; bkz.: Grierson, 1979, 85; Morkholm, 2000: 234; Price, 2001: 161; ve bşk.

gelen baharatlar ve Hindistan'dan körfeze doğru olan ticaretten faydalanmak amacıyla Seleukoslar buradaki varlıklarını devamlı kılmaya çalışmışlardır. (Sherwin,1993: 63). Sikke ve diğer taşınabilir kültür kalıntıları, burada aktif bir ticaretin yaşandığına tanıklık etmektedir (Salles,1987: 90).

İskender'in ölümünden sonra Hellenistik İmparatorluğu'nun değişik bölgelerinde egemenlik süren krallar, İskender'in tipleriyle; bazen İskender'in adıyla, bazen de kendi adlarına sikke bastırmışlardır. Seleukos kralları da kurdukları şehirlerde halkın ihtiyacını karşılamak için darphaneler yaparak, kendi adlarına sikke basımı gerçekleştirmişlerdir (Sherwin, 1993: 68).

Seleukos İmparatorluğu, ilk başta İskender tipleriyle sikke serileri basmışlarsa da, sonraları kendi portreleri ve Apollon, Athena ve Zeus figürlerinin yer aldığı tipleri içeren bağımsız sikkeler tercih etmişlerdir (Morkholm,1995: 28-29) M.Ö. 2. ve 1. yüzyılların Seleukos sikkeleri, Küçük Asya'daki krallık sikkelerinden, tipler, birimler ve ağırlık ölçüleri yönünden farklılık göstermektedir (Milne, 1938: 14). Kralların sayısı çok olduğundan, portrelerin çeşitliliğinde bir sınırlama söz konusu değildir. Arka yüz tipleri Olympos repertuarından alınmıştı. En gözde tanrı oturan Apollon idi, sonraları oturan Zeus, oturan veya ayakta Athena ile Nike gözde tipler olmuşlardır (Morkholm, 2000: 193). M.Ö. 4. yüzyılda, bronzdan basılan itibari değerde sikkeler de, Hellen dünyasında kullanılmaya başlanılmıştır. Hazineye daha büyük bir kar bırakmak için gümüş sikkenin yerini bronz sikkenin almasına çalışılmıştır (Houghton,1998: 162)

Sikkeler üzerine portre konulması I. Antiokhos ile başlamıştır. Sikkelerin ön yüzünde Başı bez parçasıyla bağlanmış kıvrıkcık ve dağınık saçlarıyla kral betimlenirken arka yüzünde Apollon, sağ uylukta küçük kumaş parçası var, sol tarafıyla omphalosa oturmuştur. Sağ eliyle 2 ok tutmaktadır ve sol elini testinin üzerinde dinlendirir. Alt tarafta dış sol alanda kontrol işareti noktalı sınırla figür tamamlanır. Yazıda 'ΒΑΣΙΛΕΩΣ' sağ, '[AN]TIO[XOY]' sol ("Kral Antiokhos") yazar. Bu sikkeler Seleukoia Tigris'te

darpedilmiştir (Houghton, 2002: 226)(M. Fotoğraf. 10). II. Demetrios'un erkek kardeşi olan VII. Antiokhos Euergetes (Sidetes) de, bu geleneği devam ettirenlerden birisidir (Sherwin, 1993: 62).

Tipler çok çeşitlidir. Bazı sikkelerin n yüzünde n yüzünde oturan Apollon yerine III. Antiokhus'un doğu seferinden sonra arka sık sık filler tasvir edilmiştir. 3. yüzyıl ortalarında Mısır ile yapılan savaşlardan sonra kullanılmıştır (Morkholm, 1995:128).

VII. Antiokhos Euergetes portresinin arka yüzünde, Athena ayakta iken betimlenmiştir. Arka yüzdeki bu tasvir ve Athena'nın arkasındaki "ΒΑΣΙΛΕΩΣ ANTIOXOY"¹¹ ve önündeki "ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ"¹² yazısını bir defne dalı çelengi sınırlar (Mardin. Fotoğraf 26) ya da Zeus tahta otururken elinde nike tutar biçimde betimlenmiştir. Nike, elindeki tacı ileri uzatmış kralın isminin üzerine tutmakta, Zeus ise sol kolunu dirsekten kırılmış yere dayanan asasını tutmaktadır (Mardin. Fotoğraf 20-24,29-30), erken örneklerde Zeus elinde kartal tutmaktadır (Mardin. Fotoğraf 2-6). Antiochos bronz sikkeleri Dicle'deki Seleukeia da, belki de batıda yer alan Samiriye'de basılmaktaydı. Burada belki resmi bir kil mühürden etkilenmiştir. Fil figürü bulunmaktadır (Mardin. Fotoğraf 20-24). yaygın olarak kullanılmaktadır.

Seleukos İmparatorluğunun geniş coğrafyaya yayılmış olması, sikkelerin, Küçük Asya'nın krallıklarında olduğundan çok daha fazla darphanede basıldıklarını göstermektedir. Doğu eyaletlerinin her birinde, tek darphane mevcuttu (Howgego, 1995: 72) Bu darphaneler, Mezopotamya'da Nisibis, Babil'de, Dicle kıyısındaki Seleukia; Susiana'da, Susa ve Media'da, çok fazla sayıda ve hanedanlığın sonuna kadar faaliyetlerde bulunmuşlardır (Sherwin, 1993: 68) (Harita 5).

Seleukosların para politikası, sikke kullanımına karışmama yönünde olsa da, para dolaşımında, imparatorluk sınırları içerisinde kalması

¹¹ Basileus Antiokhos-Kral Antiokhos

¹² Philedelphos- Yunan dostu

gözetilmektedir. Genelde Attika ağırlık ölçüsünde olmayan sikkelerin dolaşımına izin verilmiyordu. (Howgego, 1995: 72)

Bazı kentlerin bronzdan sikkelerinin basımına izin verilmişse de, altın ve gümüş birimdeki sikkeler, krala ait darphanelerde basılmıştır Buna rağmen, M.Ö. 200'ün sonlarına doğru, Seleukos kontrolünün azaldığı bazı kentlerde, kendilerine ait gümüş sikkelerin basıldığı görülmektedir (Morkholm, 1995: 36)

M.Ö. 169 yılında Kilikia, Suriye, Fenike ve Mezopotamya'daki 19 kent, aynı anda IV. Antiokhos'un portresini taşıyan bronz sikkeler basmışlardır (Howgego, 1998: 60).

Seleukosluların, sikke hammaddeinde kullandıkları gümüş (Kilikya) ve altın (Baktriya) madenleri konusunda bilgiler oldukça sınırlı olup, muhtemelen söz konusu kaynaklardan elde ettikleri külçelerinden kendi paralarını basmışlardır (Sachs/Hunger, 1988: 46). Basılan paranın oranı ve yoğunluğu, yapılmış olan askeri seferlerin sayısı ile birebir bağlantılıdır. İyi, saf, azami ağırlıktaki paralar normalde ordunun ve bürokrasinin ödemeleri veya benzer harcamalar için kullanılırdı; parasal gelir hem vergilerden, hem de haraçlardan elde edilirdi (Howgego, 1995: 72)

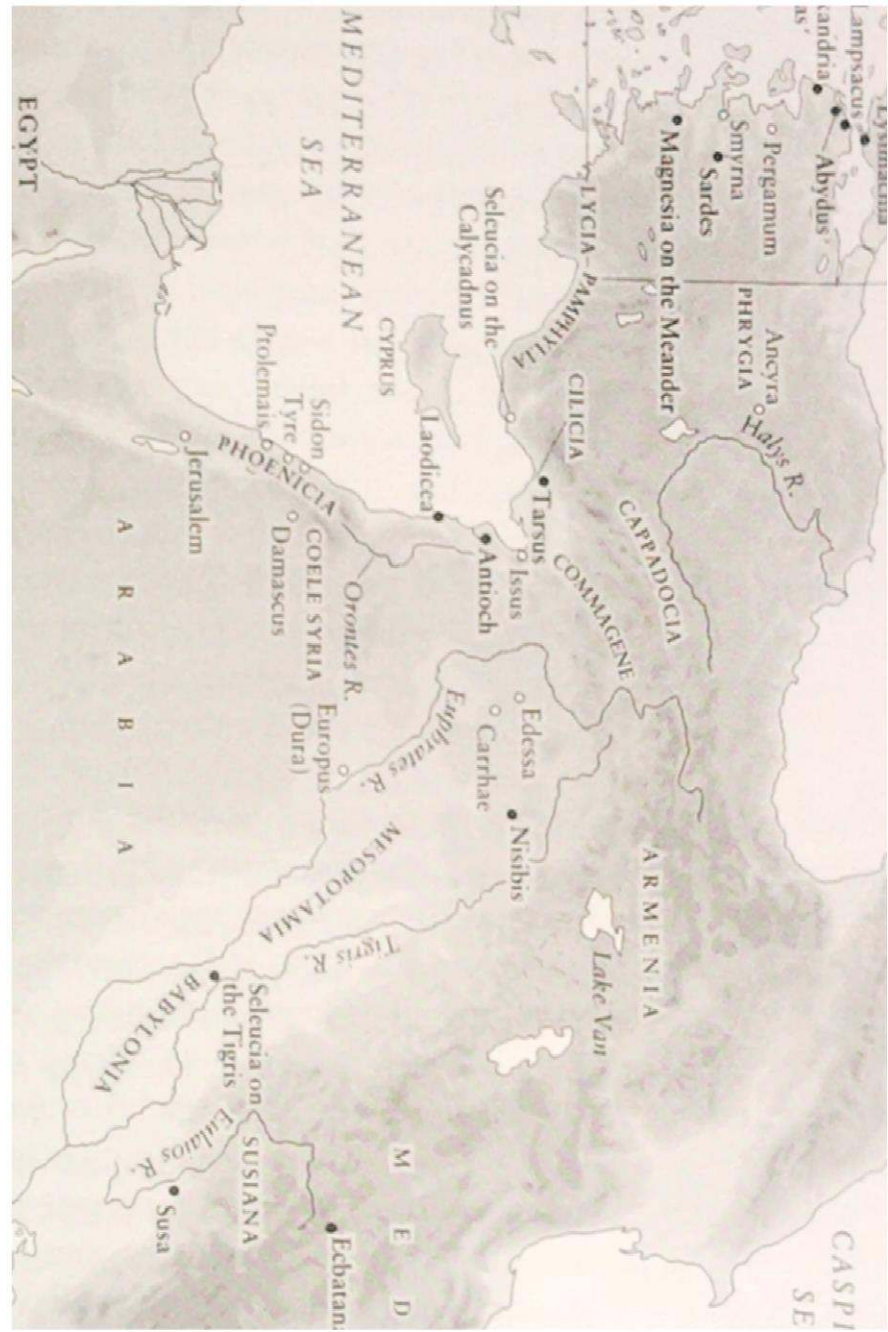
Ağırlık standardı ve para basma hacminin özellikle gümüş ve altın sikkelerde bir kraliyet ayrıcalığı olarak tercih edildiği görülmektedir (Howgego, 1995: 72). Babil'den, Lidya'nın başkenti Sardes'e kadar, yerel topluluklara özgü bronzdan yapılmış değer birimlerinin basımı ise serbest olup, tetradrahmilerin basmanın ayrıcalık göstergesi ve tatbiki olduğu öğrenilmektedir (Sherwin, 1993: 64)

Ptolemaioslar ve Attaloslar'dan farklı olarak, Seleukos İmparatorluğu, "kapalı para sistemini" uygulamamış ve kendi birimlerini, diğer şehirlerin ve krallıkların dört bir yanında, yaygın şekilde kullanmışlardır (Howgego, 1995:

73). Buna göre genel kanı, diğer devletlerden gelen gümüş ve altın sikkelerin krallık içerisindeki dolaşımı üzerinde herhangi bir tekellilik veya yasak uygulanmadığı yönündedir. Seleukoslular, İskender'in de bilfiil kullandığı standartta sikkelerin imparatorlukta serbestçe dolaşımına izin vermişlerdir (Price, 2001: 50).

Ptolemaiosların, yetersiz kaynak dolayısıyla uyguladıkları tekelliden stratejiden farklı olarak Seleukosların daha az merkezi devlet yapısı, bürokrasinin ekonomik hayat üzerindeki etkisini de mümkün olduğunca azaltmaktaydı (Morkholm, 1995: 69)

Seleukos İmparatorluğundaki külçe altın rezervlerinin yeterli seviyede olduğu muhtemeldir. Ayrıca, kralliyet sikkeleri de bu dönemde ayrıcalıklı bir konuma sahipti (Sherwin, 1993: 63). Ancak ele alınan sikkelerde altına rastlanmamıştır.

Harita 5: Seleukos Darhanelerinin Bulunduğu Şehirler.

3.5. Part Sikkeleri

Partlılar, portre, heykel veya para üzerine basılan resimlerde, cepheden poz vermeyi (frontalizmi) tercih etmişlerdir. Ancak, her ne kadar frontalizm, Part dönemine ait eski bir sanatsal alışkanlık olsa da, Partlılar frontalizmi zorunlu kılmış ve profilden duruş veya benzer poz verme varyasyonlarını tamamen yasaklamış ve bu yasak, M.S. 1. yüzyıla kadar sürmüştür. Frontalizmi farklı kullanan Part sanatı, Sasani İmparatorluğunun getirdiği derin kültürel ve politik değişiklikler sonucu terk edilerek kaybolmuştur. Bu 1.yy'a ait sikkelerde açıkça görünmektedir. Buna rağmen, Dura-Europos'un M.S. 165 yılında Romalılar tarafından işgalinden sonra bile bölgede frontalizmin etkileri devam etmiştir (Schlumberger, 1983: 1049).

Part döneminin yaygın motifleri, "Kraliyet av partileri" ve "Arsasis krallarının göreve başlama törenlerinden" oluşur. Bu yerel yönetici portrelerinin motiflerde kullanılmasına kadar uzanır (Brosius, 2006: 127). Figüratif unsurların yanı sıra, geometrik ve biçimlendirilmiş bitki motiflerinin de kullanıldığı, özellikle alçı ve plaster duvarlardan ulaşılmıştır (Brosius, 2006: 129). Bu bitki motiflerine sikkelerde de rastlanmaktadır (Mardin. Fotoğraf 32-42). İlk örneklerde kralın giydiği şapkada ışın hüzmesi şeklinde çiçek süslemeleri vardır. Sikkelerin ön yüzlerinde yine yıldız ve hilal şeklinde figürler mevcuttur (Mardin. Fotoğraf 45-49).

Tipik Part'lı kıyafeti Shami, Elymais'de bulunan ve partlı bir soyluya ait bronz heykelde görülmüştür: *"1.9 m. yüksekliğindeki figür, "V" şeklinde bir ceket, "V" şeklinde kemerle sabitlenmiş bir tunik, gevşek bağlı ve askıyla tutturulmuş pileli bir pantolon, şapka üzerinde bir taç yada bant ve bukleli saçlar"* (Curtis, 2007: 16).

Kuzeybatı Irak'taki Hatra kazılarında çıkan heykeller, Part kıyafetlerinden örnekler taşımaktadır Buradaki dikili heykeller, tipik Part

gömleği (qamis), pantolonla tamamlanmış; iyi kumaştan ve dekoratif yapılmıştır. Hatra'nın aristokratları, bukleli saçları, şapkaları ve tunikleriyle Arsasid sarayının asillerinin giyim tarzını benimsemişlerdir (Brosius, 2006: 134-135). Paraların arka yüzünde basılı protreler de, Arsasid kralları gibi pantolon-takımda tasvir edilmişlerdir (Mardin. Fotoğraf 20-40). Pantolon-takımlar, Suriye Palmira'da da, frontalik duruşlu Part sanatı geleneğini sürdürmektedir (Brosius, 2006: 134-135). Bu paralar M.S. 1.yy'da doğu İran'da rastlanır. Mardin müzesinde bu örneklerle rastlanmamıştır.

Part heykel sanatı zengin kadınları, elbise üzeri uzun kollu robalar, kolye, küpe, bilezik ve mücevher işlemeli şapkalarla canlandırmıştır; pileli elbiseler, omuzda broşla sabitlenmektedir. Ayrıca, şapkalarının arkasını örten bir tül vardır (Brosius, 2006: 132-134).

Genellikle gümüşten yapılan 4'lü drahmi de dahil olmak üzere, Yunan madeni drahmisi, Part İmparatorluğunda kullanılan temel para birimiydi (Curtis, 2007: 9-11) Arsasidler, Hecatompylos, Seleucia, Ecbatana ve Mithridatkert/Nisa'da kraliyet parası bastırmışlardır (Sellwood, 1983: 282)

İmparatorluğun başlangıcından çöküşüne kadar Part dönemi boyunca drahmiler 3.5 gr. ve 4.2 gr. arasında üretilmişlerdir. İlk 4'lü Part drahmilerinin çeşitleri olmakla birlikte, genellikle 16 gr. olup, I. Mithridates'in Mezopotamya'yı fethettikten sonra, Seleucia'da bastırılmıştır (Sellwood, 1980: 280) .

Genel olarak krallar sakallı olarak betimlenmiştir. Kral Mithridates (Mardin. Fotoğraf. 32-33) sakallı olarak başında, ortasında sekiz adet ışık hüzmeleri bulunan tacı, uzun sivri sakalı, iri burnu ve gözleri ile betimlenmiştir. Tacı tutturmak için başını kumaş parçası ile bağlamıştır. Yine Fotoğraf. 34' te Kral Mithridates kıvrıkcık bukleli uzun saçları boynuna kadar inmektedir. Uzun sivri sakallı yerine burada kısa sakal uzun bıyıklı olarak resmedilmiştir. başını kumaş parçası ile bağlamıştır. III Mithridates 'in büstü, başında bağlanmış bir

bez parçası sakallı ve kıvrıkcık saçlı olarak görülmektedir (Mardin. Fotoğraf 36-37).

Part sikkelerinde genel arka yüz motifi: Ortada üstünde peleriniyle oturan okçu'dur; ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΡΣΑΚΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣΦΙΛΕΛΛΗΝΟΣ (Büyük Arşak'ın Yüce Kralı, Tek Yöneticisi Baba seven, Yunan-sever) yazısı saat yönünde yerleştirilmiştir.

IV. Phrates'in diğer örneklerinde başının hemen arkasında bir kartal yer almaktadır. Uzun sivri sakalı bukleli saçları genel Part kralı stili içinde devam etmektedir. Kral Orodes sakallıyla betimlenmiştir (Mardin. Fotoğraf 40). Burada şapka biraz daha küçülmüştür. Başında sekiz hüzmeye ayrılmış yıldızlı tacı bulunmaktadır Tacı bir kumaş parçasıyla sarılmıştır. Part krallarının giydiği şapkalar, zamanla değişmiştir. İlk Arsasid paralarında krallar, başlık olarak bilinen, yanlardan iki kulakçıklı şapkalarla resmedilmiştir. Akamenid kalıntılarından yola çıkarak bunların, Akamenidlerden esinlenen şapkalar olduğu anlaşılmaktadır. I. Mithridates'in ilk zamanlarında basılan paraların üzerinde, şapkalı resmi yer alırken, daha sonrakilerde, Yunan tacı görülmektedir (M. Fotoğraf, 36-39). Partlıların son dönemlerinde, II. Mithridates, inci ve mücevherle süslenmiş, Sasani monarşları tarafından giyilen süslü başlıklı ilk kral olmuştur (Brosius, 2006: 101-102). Sakal formları kısalmıştır(Mardin.Fotoğraf. 47). Kral Artabanus kısa sakallı, saçları kısa bukleli olarak betimlenmiştir. Bir kumaş parçası yardımıyla başını sarmıştır. Orodes sonrası bu betimlemeler devam etmektedir. (Mardin. Fotoğraf 48-49). IV. Phrates büstü, diademli başının iki yanında yıldız ve bir hilal bulunmaktadır (Mardin. Fotoğraf 50)

I. Vologeses, sikkelerin üzerine Yunanca yanında Parthça yazılarda basan ilk Arsasid kralıdır (Bivar, 1983: 56). Dolayısıyla, Kökeninde, Pers kültürünün yanı sıra, Yunan kültürü de bulunan krallık, kendilerini hem krallar kralı, hem de "philhellenes"¹³ olarak tanımlamışlardır (Karwiese, 1995: 63).

¹³ Kardeş seven (Karwiese, 1995: 63).

“Philhellene” kelimesi II. Artabanus zamanına kadar Part paralarının üzerine yazılmıştır (Grajetzki, 2011: 10). Ancak, krallık çökene kadar para üzerine Yunanca yazma alışkanlığı da devam ettirilmiştir (Curtis, 2007: 16).

4- KATALOG

DİYARBAKIR VE MARDİN MÜZELERİNDEKİ HELENİSTİK DÖNEM SİKKELERİ

4-1- Diyarbakır Müzesinde Bulunan Hellenistik Dönem Sikkeleri

Sikke No: 1

Envanter No: 8/31/07

Darp Yapan Kral: Philippos

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 430 – 390

Bastırıldığı Yer: Yunanistan

Ö.Y./ Kartal betimlemesi

A.Y./ A Y harfleri yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı : 5,95 gr. , 27 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG ANS, 214

Sikke No: 2

Envanter No: 8/20/07

Darp Yapan Kral: Lysimachos

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 400-300

Bastırıldığı Yer: Yunanistan

Ö.Y./ Athena başı bulunmakta.

A.Y./ Ortada aslan betimlemesi. Ön iki ayağını ileri doğru hafifçe havaya kaldırmış.ΛΙΣΙ MAXEQN “LİSİ SAVAŞLARI” yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 3,85 gr. , 20 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Morkholm,1995, Kat No:15

Sikke No: 3

Envanter No: 10/211/97

Darp Yapan Kral:-

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 377 – 353

Bastırıldığı Yer: Mısır

Ö.Y./ Zeus betimlemesi, dalgalı saç, sakalı ve bıyığıyla.

A.Y./ Profilden Kartal betimlemesi.

Ölçü Birimi: Diobol

Ağırlığı ve Çapı: 1,57 gr.; 10 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: BMC 9-12. SNG Cop. 591.

Sikke No: 4

Envanter No: 10/177/97

Darp Yapan Kral: II. Alexander Troas

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 370-367

Bastırıldığı Yer: Yunanistan

Ö.Y./ Başının üstünde yapraklı çelenk ile Apollon betimlemesi.

A.Y./ Ortada aslan betimlemesi. Ön iki ayağını ileri doğru hafifçe havaya kaldırmış.ΛΙΣΙ MAXEQN “LİSİ SAVAŞLARI” yazılı.

Ölçü Birimi: Diobol

Ağırlığı ve Çapı: 1,36 gr., 10 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Copenhagen 341

Sikke No: 5

Envanter No: 10/233/97

Darp Yapan Kral: II. Alexander Troas

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 370 - 367

Bastırıldığı Yer: Anadolu

Ö.Y./ Başının üstünde yapraklı çelenk ve Apollon betimlemesi.

A.Y./ 4 teli bulunan bir kithara betimlemesi. "AMA XI" yazılı.

Ölçü Birimi: Diobol

Ağırlığı ve Çapı: 1,30 gr. ; 10 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Copenhagen 341

Sikke No: 6

Envanter No: 10/209/97

Darp Yapan Kral: Bergama kralı Filetauros

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 367

Bastırıldığı Yer: Anadolu

Ö.Y./ Bergama Kralı Filetauros un miğferli betimlemesi.

A.Y./ Ortada bir ok ve yay ikiye ayrılmış şekilde "ΦΙΛΕΤΑΙΡΟΥ" "Filetauros" yazılı.

Ölçü Birimi: Tetrobol

Ağırlığı ve Çapı: 2,31 gr. , 15 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Copenhagen Kat No: 310

Sikke No: 7

Envanter No: 8/34/07

Darp Yapan Kral: II. Philippos

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 359-336

Bastırıldığı Yer: Yunanistan

Ö.Y./ Bir atlı betimlemesi

A.Y./ Boğa betimlemesi.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 3,37 gr. ; 22 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG ANS 749

Sikke No: 8

Envanter No: 1265

Darp Yapan Kral: Büyük İskender (III. Alexandros)

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 356–323

Bastırıldığı Yer: Yunanistan

Ö.Y./ Kral İskender betimlemesi.

A.Y./ Apollon betimlemesi . Sağ bacağı ileri, sol bacağı

arkaya doğru atılmış Apollon. “ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ” (Kral İskender) yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 4,67 gr., 32 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Price 115, 249. SNG Cop. 728

Sikke: 9

Envanter No: 12/17/98

Darp Yapan Kral: Büyük İskender (III. Alexandros)

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 356 –323

Bastırıldığı Yer: Yunanistan

Ö.Y./ Profilden İskender betimlemesi.

A.Y./ Ok ve yay ile bunların solunda “ΑΛΕΞΑΝΔΡΕ “ALEXANDRE” İskender yazılı.

Ölçü Birimi: Didrahmi

Ağırlığı ve Çapı: 6,13 gr. , 30 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Price 115, 249. SNG Cop. 728

Sikke No: 10

Envanter No: 8/40/06

Darp Yapan Kral: Büyük İskender (III. Alexandros)

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 356-323

Bastırıldığı Yer: Anadolu

Ö.Y./ Profilden İskender betimlemesi,

A.Y./ Sadak, ok ve yay. Sadağı altında “E” harfiyle basılan darphane isim kısaltması. Ok ve yay arasında yazan şehir ismi okunamıyor.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 5,90 gr., 25 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Cop. 728

Sikke No: 11

Envanter No: 8/40/07

Darp Yapan Kral: Lysimachos

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 350 - 288

Bastırıldığı Yer: Arados Fenike - Suriye

Ö.Y./ Arı betimlemesi.

A.Y./ Palmiye ağacı ve geyik betimlemesi. ΑΡΑΔΙΩΝ (Arados) yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 3,37 gr. , 18 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: BMC 155

Sikke: 12

Envanter No: 8/14/07

Darp Yapan Kral: III. Philippos

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 323–316

Bastırıldığı Yer: Yunanistan

Ö.Y./ Kral betimlemesi.

A.Y./ Bir atlı figürü., elindeki mızrağı fırlatır biçimde.

Ölçü Birimi: Didrahmi

Ağırlığı ve Çapı: 7,20 gr. , 24 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: AMNG S. 178.

Sikke No: 13

Envanter No: 22/2/96

Darp Yapan Kral: III. Philippos

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 323-281

Bastırıldığı Yer: Yunanistan

Ö.Y./ Profilden Kral betimlemesi. Başında tacı etrafı kare süslemeli daire biçiminde çerçeveli.

A.Y./ Sağ bacağını ileri atmış Nike betimlemesi.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 3,27gr. , 20 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Sear 985S

Sikke No: 14

Envanter No: 2/65/82

Darp Yapan Kral: III. Phillipos

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 323 - 316

Bastırıldığı Yer: Mısır

Ö.Y./ Profilden Kral betimlemesi. Başında tacı etrafı kare süslemeli daire biçiminde çerçeveli.

A.Y./ Sağ bacağını ileri atmış Nike betimlemesi.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 3,56 gr. , 20 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Selçuk Gür Lev IV

Sikke No: 15

Envanter No: 8/15/07

Darp Yapan Kral: I. Seleukos

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 312–281

Bastırıldığı Yer: Suriye

Ö.Y./ Profilden I. Seleukos betimlemesi. Dalgalı, uzun saçlı.

A.Y./ Koşan boğa betimlemesi.

Ölçü Birimi: Didrahmi

Ağırlığı ve Çapı: 6,20 gr. , 23 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Le Rider Pl. VIII, Kat No: 11

Sikke No: 16

Envanter No: 29/84/07

Darp Yapan Kral: Makedon Kralı Cassander

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 300-200

Bastırıldığı Yer: Yunanistan

Ö.Y./ Miğferi ile Athena betimlemesi.

A.Y./ Sadak, ok ve yay üzerinde XΑΣΑΝΔΡΑ (HASANNDRA) yani "CASSANDRA" yazılı. Yazının üstünde gürz var.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 3,17 gr. , 24 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Cop. 1140. , SNG Evelpidis 1409

Sikke No: 17

Envanter No: 20/17/75

Darp Yapan Kral: II. Ptolemaios

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 284 – 246

Bastırıldığı Yer: Mısır

Ö.Y./ Zeus betimlemesi

A.Y./ Tyche betimlemesi

Ölçü Birimi: Didrahmi

Ağırlığı ve Çapı: 7,73 gr. , 9 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Karne AE19

Sikke No: 18

Envanter No: 1194

Darp Yapan Kral: I. Antiochos Soter

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 281-261

Bastırıldığı Yer: Suriye

Ö.Y./ Aslan postu giymiş I. Antiochos betimlemesi. Bakışları sert olarak ifade edilmiş.

A.Y./ Zeus betimlemesi. Tahtta oturur, sol elinde asası sağ elinde Nike, sağ bacağının yanında da bir kartal var.

Ölçü Birimi: Didrahmi

Ağırlığı ve Çapı: 10,36 gr., 35 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SC 399.1 and 399.2

Sikke No: 19

Envanter No: 6/7/85

Darp Yapan Kral: I..Antiochos Soter

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 280–261

Bastırıldığı Yer: Suriye

Ö.Y./ Kral Antiochos betimlemesi.

A.Y./ Apollon betimlemesi. Omphalos üzerinde oturur. ΒΑΣΙΛΕΩΣ

ANTIOXOY” yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 3,84 gr., 20 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Newell, ESM 57, 155/2. SNG Spaer 290. Houghton-Lorber 139, 379.3

Sikke No: 20

Envanter No: 20/274/05

Darp Yapan Kral: I Antigonos Gonatas

Sikkenin Tarihi: (M.Ö.) 276-239

Bastırıldığı Yer: Yunanistan

Ö.Y./ Ortasında Gorgon başı olan Makedon savaşçı kalkanı.

A.Y./ Boynuz başlığa benzer bir kap içinde kadeh.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 3,51 gr. , 20 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Cop. Kat No: 120

Sikke No: 21

Envanter No: 10/256/97

Darp Yapan Kral: II. Antiochos Theos

Sikkenin Tarihi: M.Ö.261-246

Bastırıldığı Yer: Suriye

Ö.Y./ Kral betimlemesi. Dağınık ve uzun dalgalı saçlı,

A.Y./ Tripod üzerinde Lebes kap ve “ΒΑΣΙΛΕΩΣ ANTIOXOY” yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 3.82gr. , 23 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Spaer 360 – 362

Sikke No: 22

Envanter No: 9/20/97

Darp Yapan Kral: III.Ptolemaios

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 246-222

Bastırıldığı Yer: Mısır

Ö.Y./ Profilden Kral betimlemesi. Saç ve sakalı kıvrıkcık.

A.Y./ Oturan Apollon betimlemesi.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 5,26 gr. , 28 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Cop. 171; Svoronos 964

Sikke No: 23

Envanter No: 29/17/07

Darp Yapan Kral: III. Arsinoe

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 246 – 222

Bastırıldığı Yer: Mısır

Ö.Y./ III. Arsinoe betimlemesi

A.Y./ Boğa betimlemesi. “EOÇ ΜΩΡΛΛΙÇE” yazılı.

Ölçü Birimi: Didrahmi

Ağırlığı ve Çapı: 8,82 gr. , 22 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: BMC 41

Sikke No: 24

Envanter No: 6/21/89

Darp Yapan Kral: III. Ptolemaios

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 246 - 221

Bastırıldığı Yer: Mısır

Ö.Y./ Profilden III. Ptolemaios betimlemesi. Dağınık, dalgalı uzun saçlı ve sakalı. Başında diademi var.

A.Y./ Elinde asası ile tahta oturan Zeus betimlemesi.

Ölçü Birimi: Didrahmi

Ağırlığı ve Çapı: 8,34 gr. , 27 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Cop. 171; Svoronos 964; Weiser 71

Sikke No: 25

Envanter No: 20/15/75

Darp Yapan Kral: II. Ptolemaios

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 246 - 222

Bastırıldığı Yer: Mısır

Ö.Y./ Profilden kral betimlemesi. Dağınık saçlı ve sakallı, başında diademi var

A.Y./ Ortada doğu batı yönünde kılıç ve etrafında ışık huzmesi var.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 4,67 gr. , 25 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Copenhagen 431-432.

Sikke No: 26

Envanter No: 10/211/97

Darp Yapan Kral: II. Berenike (III. Ptolemeios'un karısı)

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 244/3 - 221

Bastırıldığı Yer: Mısır

Ö.Y./ II. Berenike betimlemesi. Diademli ve bol dökümlü başlıklı.

A.Y./ Hermes'in ikonografik özelliklerini taşıyan "Caduceus" betimlemesi. iki yılanın etrafını doladığı kanat başlıklı asa ve etrafında çelenk.

Ölçü Birimi: Obol

Ağırlığı ve Çapı: 1,02 gr. , 0,9 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Copenhagen 430 corr.

Sikke No: 27

Envanter No: 10/225/97

Darp Yapan Kral: II. Berenike

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 229- 226

Bastırıldığı Yer: Mısır

Ö.Y./ II. Berenike' nin betimlemesi

A.Y./ Tomurcuğundan yeni çıkan gül betimlemesi.

Ölçü Birimi: Diobol

Ağırlığı ve Çapı: 1,30 gr. , 10 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Fl. Ashton, NC 1986, Group 2, S. 3 ve Tablo 1, 16.

Sikke No: 28

Envanter No: 10/220/97

Darp Yapan Kral: II. Berenike

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 229- 226

Bastırıldığı Yer: Mısır

Ö.Y./ II. Berenike' nin betimlemesi

A.Y./ Tomurcuğundan yeni çıkan gül betimlemesi.

Ölçü Birimi: Diobol

Ağırlığı ve Çapı: 1,35 gr. , 10 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Fl. Ashton, NC 1986, Group 2, S. 3 und Taf. 1, 16

Sikke No: 29

Envanter No: 10/210/97

Darp Yapan Kral: II. Berenike

Sikkenin Tarihi: M.Ö.229- 226

Bastırıldığı Yer: Mısır

Ö.Y./ II. Berenike' nin betimlemesi

A.Y./ Tomurcuğundan yeni çıkan gül betimlemesi.

Ölçü Birimi: Trihemiobol

Ağırlığı ve Çapı: 0,94 gr., 0,8 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Fl. Ashton, NC 1986, Group 2, S. 3 und Taf. 1, 16

Sikke No: 30

Envanter No: 10/219/97

Darp Yapan Kral: II. Berenike

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 229- 226

Bastırıldığı Yer: Mısır

Ölçü Birimi: Diobol

Ö.Y./ II Berenike' nin betimlemesi

A.Y./ Tomurcuğundan yeni çıkan gül betimlemesi.

Ağırlığı ve Çapı: 1,31gr., 10 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Fl. Ashton, NC 1986, Group 2, S. 3 und Taf. 1, 16

Sikke No: 31

Envanter No: 10/213/97

Darp Yapan Kral: II. Berenike

Sikkenin Tarihi: M.Ö.229- 226

Bastırıldığı Yer: Mısır

Ö.Y./ II. Berenike' nin betimlemesi

A.Y./ Tomurcuğundan yeni çıkan gül betimlemesi.

Ölçü Birimi: Diobol

Ağırlığı ve Çapı : 1,74 gr. , 11 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Fl. Ashton, NC 1986, Group 2, S. 3 und Taf. 1, 16

Sikke No: 32

Envanter No: 8/27/07

Darp Yapan Kral: III. Antiochos

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 223-187

Bastırıldığı Yer: Suriye

Ö.Y./ Antiochos betimlemesi.

A.Y./ Fil betimlemesi.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 3,17 gr. , 16 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Houghton Coll. 1185. Houghton-Lorber 405, 1066. A. Houghton

Sikke No: 33

Envanter No: 3/9/67

Darp Yapan Kral: V. Philip

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 221–179

Bastırıldığı Yer: Yunanistan

Ö.Y./ Kral betimlemesi.

A.Y./ Miğferi ve kaskıyla Athena betimlemesi. Sol eliyle kalkanını omuz hizasında havaya kaldırır, sağ elindeki oku şimşek şeklinde fırlatır biçimde. Önünde “ΒΑΣΙΛΕΥΣ” “Basileus” kral yazılı.

Ölçü Birimi: Didrahmi

Ağırlığı ve Çapı : 6,77 gr. , 23 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Alpha Bank 1049; SNG München 1124

Sikke No: 34

Envanter No: 8/13/74

Darp Yapan Kral: IV.Ptolemaios Philopator

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 221-204

Bastırıldığı Yer: Suriye

Ö.Y./ III. Arsino'nun diademli baş betimlemesi.

A.Y./ Oturan Apollon betimlemesi. arkasında üstten alta “ΒΑΣΙΛΕΥΣ” “Basileus” “kral” yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 4,22 gr. , 31 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Cop 648, Svoronos 1160, Noeske - , ex Peus 388 (2006)

Sikke No: 35

Envanter No: 4077

Darp Yapan Kral: V. Ptolemaios

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 204- 180

Bastırıldığı Yer: Mısır

Ö.Y./ Diademli.Kral betimlemesi

A.Y./ Kanatlı mızrak ucu, iki yanından ışık huzmeleri var.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı : 3,25 gr. , 18 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Cop. 527; Svoronos 1249

Sikke No: 36

Envanter No: 8/23/07

Darp Yapan Kral: -

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 200 - 100

Bastırıldığı Yer: Anadolu. (Amisos (Samsun) sikkelerine benzer.)

Ö.Y./ Kral betimlemesi?

A.Y./ Ortada ok, etrafında ışık hüzmesi, çevresinde “ΠΑΙΚΕΙΑΡΔΙΚΧΙΑ” yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 3,23 gr. , 20 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: k.y.

Sikke No: 37

Envanter No: 5/32/85

Darp Yapan Kral: Pontus Bölgesi. Yerel krallık sikkesidir.

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 200 - 100

Bastırıldığı Yer: Anadolu. Amisos (Samsun).

Ö.Y./ Gorgon betimlemesi. Önden, kafasından ışık hüzmesi saçar.

A.Y./ Palmiye dalı taşıyan Nike betimlemesi.

Ölçü Birimi: Didrahmi

Ağırlığı ve Çapı : 7,43 gr. , 26 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Sear 3642

Sikke No: 38

Envanter No: 20/16/75

Darp Yapan Kral: -

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 200-100

Bastırıldığı Yer: Suriye

Ö.Y./ Athena betimlemesi.

A.Y./ Asker betimlemesi.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı : 5,75 gr., 25 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG ANS 702-5

Sikke No: 39

Envanter No: 8/26/07

Darp Yapan Kral: II. Eumenes

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 197-159

Bastırıldığı Yer: Anadolu. Bergama baskısı.

Ö.Y./ Asklepios betimlemesi. Başında örülü çelenk.

A.Y./ Ağaç dalına sarılı yılan ve “ΣΩΤΗΡΟΣ” “kurtarıcı” yazılı.

Ölçü Birimi: Didrahmi

Ağırlığı ve Çapı: 7,25 gr. , 35 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: BMC, Mysia Kat No: 128, 142

Sikke No: 40

Envanter No: 49/8/08

Darp Yapan Kral: IV. Antiochos Kommagene

Sikkenin Tarihi: M.Ö 175-164

Bastırıldığı Yer: Suriye

Ö.Y./ Profilden Artemis betimlemesi.

A.Y./ Sadağı ve okuyla Omphalos üzerinde oturan Apollon betimlemesi..

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 3,97gr. , 20 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Levante 486

Sikke No: 41

Envanter No: 16/964/05

Darp Yapan Kral: IV. Antiochos Epiphanes.

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 175 –164

Bastırıldığı Yer: Suriye

Ö.Y./ Profilden Kral betimlemesi.

A.Y./ Apollon betimlemesi. Ayakta, sağ bacağı ilerde, sol elindeki yayı yere dayalı, dirsekten havaya kaldırdığı elinde ok var. “ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΑΝΤΙΟΧΟΣ” (Basileus Antiochos) yazılı.

Ölçü Birimi: Triobol

Ağırlığı ve Çapı: 2,01 gr., 16 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Spaer 984-5

Sikke No: 42

Envanter No: 5/1/75

Darp Yapan Kral: IV. Antiochos Epiphanes

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 175–164

Bastırıldığı Yer: Suriye

Ö.Y./ IV. Antiochos betimlemesi. Dağınık saçları bir bez parçası ile bağlı.

Betimlemeyi baklava dilimli bir süsleme çevrelemekte.

A.Y./ Ortada kartal betimlemesi; kartalın sağında ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΝΤΙΟΧΟΥ
“Kral Antiochos”, solunda “ΘΕΟΥ ΣΠΗΛΙ” “TANRI SPİLİ” yazılı.

Ölçü Birimi: Tetrarahmi

Ağırlığı ve Çapı : 19,84 gr. , 35 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Spaer 979

Sikke No: 43

Envanter No: 4/173/00

Darp Yapan Kral: IV. Antiochos Epiphanes

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 175- 164

Bastırıldığı Yer: Mısır

Ö.Y./ Profilden genç kral betimlemesi. Uzun bukleli saçları arkaya taralı.

A.Y./ Artemis betimlemesi. Sağ eliyle geyik sever, sol eli havada asayı tutar.

Ölçü Birimi: Tetrarahmi

Ağırlığı ve Çapı: 16,87 gr , 28 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Spaer 984-5

Sikke No: 44

Envanter No: 4/41/99

Darp Yapan Kral: IV. Antiochos Epiphanes

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 175 – 164

Bastırıldığı Yer: Mısır

Ö.Y./ IV. Antiochos betimlemesi. Sikkenin etrafı baklava dilimi bezeme ile çevrili.

A.Y./ Ayakta duran asker betimlemesi, solunda ΒΑΣΙΛΕΩΣ ANTIOXOY”
“Kral Antiachos” yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı : 2,92 gr. , 20 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Spaer 979

Sikke No: 45

Envanter No: 2/17/99

Darp Yapan Kral: IV. Antiochos Epiphanes

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 175 – 164

Bastırıldığı Yer: Mısır

Ö.Y./ Kral betimlemesi. Arkadan saçları bağlı başında diademi var.

A.Y./ Ayakta Apollon betimlemesi. Σελευκο “KRAL SELEYKOS” yazılı.

Ölçü Birimi: Didrahmi

Ağırlığı ve Çapı: 10,54 gr., 25 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Spaer 979

Sikke No: 46

Envanter No: 1/5/98

Darp Yapan Kral: Kral Ptolemaios

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 166 – 100

Bastırıldığı Yer: Mısır

Ö.Y./ Profilden Athena betimlenmesi.

A.Y./ Ayakta Nike betimlemesi.

Ölçü Birimi: Didrahmi

Ağırlığı ve Çapı: 8,51 gr. , 31 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Cop 185-186var (Magistrat, Beizeichen), SNG Keckman 77-78var (dito)

Sikke No: 47

Envanter No: 10/263/97

Darp Yapan Kral: Kral Ptolemaios

Sikkenin Tarihi: M.Ö 166- 100

Bastırıldığı Yer: Mısır

Ö.Y./ Miğferiyle Athena betimlemesi.

A.Y./ Yan yana 2 Dioskur şapkası şeklinde figür.

Ölçü Birimi: Didrahmi

Ağırlığı ve Çapı: 7,86 gr., 30 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Cop 185-186var (Magistrat, Beizeichen), SNG Keckman 77-78

Sikke No: 48

Envanter No: 10/215/97

Darp Yapan Kral: I. Demetrius Soter

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 162 - 150

Bastırıldığı Yer: Mısır

Ö.Y./ Profilden I. Demetrius betimlemesi.

A.Y./ Belirgin değil. "AN" harfleri yazılı.

Ölçü Birimi: Diobol

Ağırlığı ve Çapı: 1,61 gr., 11 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Spaer 1270 var

Sikke No: 49

Envanter No: 8/37/07

Darp Yapan Kral: VI. Antiochos

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 148-136

Bastırıldığı Yer: Suriye

Ö.Y./ Profilden VI. Antiochos betimlemesi. Hafif gülümseme ile Dağınık kıvrıkcık saçları diademle bağlı.

A.Y./ Yarım at betimlemesi.

Ölçü Birimi: Triobol

Ağırlığı ve Çapı: 1,93 gr. , 16 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: BMC Plate 19

Sikke No: 50

Envanter No: 16/965/05

Darp Yapan Kral: VI. Antiochos

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 144 –142

Bastırıldığı Yer: Suriye

Ö.Y./ Profilden Kral betimlemesi.

A.Y./ Atlı ve arkasında 3 ayaklı obol betimlemesi. Betimlemenin üstünde " ΒΑΣΙΛΕΥΣ" "Kral" ; altında " Αντίοχος" "Antiochos" yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı : 5,69 gr., 22 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: A. Houghton, "The Revolt of Tryphon and the Accession of Antiochus VI at Apamea," SNR 71 (1992)

Sikke No: 51

Envanter No: 3/11/79

Darp Yapan Kral: III. Antiochos (Tryphon)

Sikkenin Tarihi: M.Ö 142 – 138

Bastırıldığı Yer: Suriye

Ö.Y./ III. Antiochos betimlemesi. Dağınık saçları bir kumaş parçasıyla arkaya doğru bağlı.

A.Y./ Miğfer ve kalkanın çevresinde “[B]ΑΣΙΛΕΩΣ ΤΡΥΦΩΝΟΣ [AY]ΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ”. “Kral Antiokhos Tryphone” yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı : 4,53 gr., 20 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Spaer 1830. CSE 261. Seyrig s. 23,

Sikke No: 52

Envanter No: 9/82/92

Darp Yapan Kral: VII. Antiochos Sidetes

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 138 - 129

Bastırıldığı Yer: Suriye

Ö.Y./ Profilden Kral betimlemesi.

A.Y./ Athena betimlemesi. Sağ ayağı ilerde, elinde Nike. Etrafında “ΒΑΣΙΛΕΩΣ ANTIOXOY ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ” “Yunan dostu Kral Antiochos” yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 3,83 gr. , 20 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Houghton Coll. II -, vgl. 642

Sikke No: 53

Envanter No: 4/33/99

Darp Yapan Kral: VII. Antiochos

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 138 - 129

Bastırıldığı Yer: Güney Anadolu. Tarsus.

Ö.Y./ Profilden Athena betimlemesi.

A.Y./ Ayakta sağa dönük mitolojik tanrı ve köpeği, yanında "ΤΑΡΣΕΩΝ - ΑΘΗ/ΝΟΔ/ΩΡΟ" "Tarsus" Yazılı.

Ölçü Birimi: Didrahmi

Ağırlığı ve Çapı: 6,52 gr., 22 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Spaer -; Houghton 479

Sikke No: 54

Envanter No: 10/255/97

Darp Yapan Kral: VII. Antiochos

Sikkenin Tarihi: M.Ö.138 - 129

Bastırıldığı Yer: Güney Anadolu. Tarsus.

Ö.Y./ Diademli Antiochos betimlemesi.

A.Y./ Kanatlı at üstünde baal tanrısı Balakros.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı : 3,55 gr. , 22 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Houghton 479

Sikke No: 55

Envanter No: 2/108/78

Darp Yapan Kral: Yerel krallık.

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 133 – 48

Bastırıldığı Yer: Orta Anadolu. Apameia, Phrygia

Ö.Y./ Tacıyla Tike betimlemesi.

A.Y./ Flüt çalan Marsyas betimlemesi. Yazılar oldukça silik ve belirsiz.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 3,88 gr. , 20 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: BMC Kat. No. 82, 74

Sikke No: 56

Envanter No: 10/280/97

Darp Yapan Kral: Tespit edilemedi

Sikkenin Tarihi: -

Bastırıldığı Yer: Batı Anadolu.

Ö.Y./ Profilden bir kral betimlemesi. (Silik olduğu için kim olduğu anlaşılamıyor)

A.Y./ Ayakta genç bir erkek betimlemesi. Sağ bacağı ilerde, sol kolu dirsek hizasında kırık, bir sopa tutuyor. Sağ elinde muhtemelen bir Aphlaston (savaş gemisinin yukarı eğimli arka bölümü) tutuyor. Figürün sağında “KAPYIIΩ “ KARYIIO” yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı : 3,37 gr. , 22 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: k.y.

Not : *Hellenistik ve Roma sikkelerinde denizcilere uğur getirmesi için sık sık kullanılan betimlemedir*

Sikke No: 57

Envanter No: 16/17/99

Darp Yapan Kral: Yerel krallık

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 133-48

Bastırıldığı Yer: Orta Anadolu Frigya–Apame

Ö.Y./ Miğferiyle Athena betimlemesi. Kanatları açık bir kartal ve
“ΑΠΑΜΕΩ[N]// ΑΝΤΙΦΩΝ// ΜΕΝΕΚΛΕΟΥΣ” “.....Menelaos” yazılı.

A.Y./ Kanatları açık bir kartal betimlemesi. Yazılar okunamıyor.

Ölçü Birimi: Didrahmi

Ağırlığı ve Çapı: 9,35 gr. , 23 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Keckman 77-78

Sikke No: 58

Envanter No: 10/269/97

Darp Yapan Kral: Yerel krallık ?

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 110-90

Bastırıldığı Yer: Anadolu. (Heirapolis-Kastabala ve Klikya baskılarına benzemektedir.)

Ö.Y./ Profilden Kral betimlemesi

A.Y./ Ortada bir kartal betimlemesi.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 3,83 gr. , 22 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Levante Kat No. 1572, SNG France Kat. No. 2221

Sikke No: 59

Envanter No: 8/24/07

Darp Yapan Kral: Pontus. Yerel krallık.

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 100 –85

Bastırıldığı Yer: Anadolu. Amisos Circa yöresi.

Ö.Y./ Athena betimlemesi

A.Y./ Kının içinde duran kılıç betimlemesi ile “ΝΣΟΥ” yazılı.

Ölçü Birimi: Didrahmi

Ağırlığı ve Çapı : 7,25 gr, 32 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG BM Karadeniz 1150

Sikke No: 60

Envanter No: 8/30/07

Darp Yapan Kral: Yerel krallık

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 1. Yüzyıl

Bastırıldığı Yer: Anadolu. Alışehir.

Ö.Y./ Başı diademli, kıvrıkcık saçlı ve sakallı yerel Kral betimlemesi.

A.Y./ Etrafı çelenk çerçevesi 4 telli bir kithara; Kithara'nın sağında ve solunda “ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΝ” “Philedelphia” (Eski Manisa –Alışehir-Akyazı'da bulunan antic kentin adı) yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 5,85 gr. , 30 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: BMC Agora Lindgren Kat No. 1587. SNG Cop. Kat No. 469.

Sikke No: 61

Envanter No: 8/17/07

Darp Yapan Kral: Yerel krallık

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 88–50

Bastırıldığı Yer: Batı Anadolu. Mysia. Bergama

Ö.Y./ Miğferli Athena betimlemesi.

A.Y./ M” “S” harfi şeklinde yılan monogramı (Askleipos ‘u temsil eder).

Sağında “METAIP” yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 3,04 gr., 20 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: BMC 78; Sear Greece 7228.

Sikke No: 62

Envanter No: 20 /196 / 05

Darp Yapan Kral: VII. Kleopatra

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 69 - 30

Bastırıldığı Yer: Mısır

Ö.Y./ VII. Kleopatra betimlemesi.

A.Y./ Zeytin dalı ile çevrili Baykuş betimlemesi. Figürün altında ΜΙΣΔΥ yazılı.

Ölçü Birimi: Didrahmi

Ağırlığı ve Çapı: 7,71 gr., 25 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: RPC 4772. BMC (Berytus) 14

4-2- Diyarbakır Müzesindeki Hellenistik Dönem Sikke Levhaları

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

13.

14.

15.

16.

17.

18.

19.

20.

21.

22.

23.

24.

25.

26.

27.

28.

29.

30.

31.

32.

33.

34.

35.

36.

37

38.

39.

40.

41.

42.

43.

44.

45.

46.

47.

48.

49.

50.

51.

52.

53.

54.

55.

56.

57.

58.

59.

60.

61.

62.

4-2- Mardin Müzesinde Bulunan Hellenistik Dönem Sikkeleri

Sikke No: 1

Envanter No: 1515

Darp Yapan Kral: Büyük İskender (III. Alexandros)

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 385-300

Bastırıldığı Yer: Yunanistan

Ö.Y./ Aslan postlu İskender betimlemesi.

A.Y./ Sadak ve ok figürü ortada ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ (İskender) yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 4,05 gr., 20 mm.

Malzemesi: Bronz, AE

Kaynak: SNG Copenhagen katalog no:7-8

Sikke No: 2

Envanter No: 9600

Darp Yapan Kral: Büyük İskender (III. Alexandros)

Sikkenin Tarih: M.Ö. 336-323

Bastırıldığı Yer: Yunanistan

Ö.Y./ Aslan postlu Herakles betimlemesi.

A.Y./ Tahta oturur halde Zeus betimlemesi. Sağ elinde kartal, sol elinde asasını tutar. ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ (Kral İskender) yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 4,60 gr. , 22 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Copenhagen katalog no:7-8

Sikke No: 3

Envanter No: 8561

Darp Yapan Kral: Büyük İskender (III. Alexandros)

Sikkenin Tarih: M.Ö. 336-323

Bastırıldığı Yer: Yunanistan

Ö.Y./ Aslan postlu İskender betimlemesi.

A.Y./ Tahta oturan Zeus betimlemesi. Sağ elinde kartal, sol elinde asasını tutar. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ (Kral İskender) yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 4,15 gr., 22 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Copenhagen katalog no:7-8

Sikke No: 4

Envanter No: 7194

Darp Yapan Kral: Büyük İskender(III. Alexandros)

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 336-323

Bastırıldığı Yer: Yunanistan

Ö.Y./ Aslan postlu Herakles betimlemesi.

A.Y./ Tahta oturan Zeus betimlemesi. Sağ elinde kartal, sol elinde asasını tutar. ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ (Kral İskender) yazılı.

Ölçü Birimi: Tetrarahmi

Ağırlığı ve Çapı: 16,85 gr. , 30 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Copenhagen katalog no:7-8

Sikke No: 5

Envanter No: 8580

Darp Yapan Kral: Lysimachus

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 306 – 281

Bastırıldığı Yer: Yunanistan

Ö.Y./ Diademli İskender betimlemesi ve. Koç boynuzu.

A.Y./ Tahtta oturan Athena betimlemesi. ΒΑΣΙΛΕΩΣ – ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ

(Basileus Lysimachos) yazılı.

Ölçü Birimi: Tetradrahmi

Ağırlığı ve Çapı: 16,85 gr. , 32 mm.

Malzemesi: Gümüş AR

Kaynak: SNG Oxford 1142var.

Sikke No: 6

Envanter No: 8560

Darp Yapan Kral: II. Berenike

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 304 – 282

Bastırıldığı Yer: Yunanistan

Ö.Y./ Sola dönük oturan, önünde mısır, elinde süslü asa tutan Baal Tanrısı (Balakros) betimlemesi.

A.Y./ Sağa dönük boğayı yere çökertmiş aslan betimlemesi, altta kent surları ve sekiz kule.

Ölçü Birimi: Didrahmi

Ağırlığı ve Çapı: 6,40 gr., 25 mm.

Malzemesi: Gümüş Ar

Kaynak: Sear, sg6037

Sikke No: 7

Envanter No: 7311

Darp Yapan Kral: II. Berenike

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 304 – 138

Bastırıldığı Yer: Mısır

Ö.Y./ II. Berenike betimlemesi.

A.Y./ Athena betimlemesi. Elinde oku yürür vaziyette. ΖΑΣΙΑ....

ΩΕΓΕΓΟΥΖΝ yazılı.

Ölçü Birimi: Didrahmi

Ağırlığı ve Çapı: 7,5 gr., 23 mm.

Malzemesi: Bronz Ae

Kaynak: Sear, sg6037

Sikke No: 8

Envanter No: 8682

Darp Yapan Kral: II. Berenike

Bastırıldığı Yer: Yunanistan

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 300 – 200

Ö.Y./ Aslan postu İskender betimlemesi.

A.Y./ Tahta oturan Zeus betimlemesi. Sağ elinde nike, sol elinde asası.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ (Kral İskender) yazılı.

Ölçü Birimi: Tetrarahmi

Ağırlığı ve Çapı: 16,90 gr. , 31,00 mm.

Malzemesi: Bronz Ae

Kaynak: SNG. Cop., Kat. No:7-8

Sikke No: 9

Envanter No: 7189

Darp Yapan Kral: III. Attalos

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 300 – 200

Bastırıldığı Yer: Anadolu. Bergama

Ö.Y./ Cistaphor betimlemesi.

A.Y./ Süslü bir ok torbasının (Sadak) iki yanında, kuyrukları birbirine dolanmış, başları dik ve karşılıklı iki yılan.

Ölçü Birimi: Tetrarahmi

Ağırlığı ve Çapı : 11,95 gr., 26 mm.

Malzemesi: Gümüş AR

Kaynak: BMC 95. SNG Paris 172

Sikke No: 10

Envanter No: 3023

Darp Yapan Kral: I. Antiokhos

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 280 – 261

Bastırıldığı Yer: Suriye

Ö.Y./ Diademli I. Antiochos betimlemesi.

A.Y./ Omphalosa oturan Çıplak Apollon betimlemesi. Sol tarafıyla oturmuş sağ uylukta küçük kumaş parçası var,. Sağ elinde 2 ok tutar, sol eli testinin üzerinde. Alt tarafta solda kontrol işareti var. sağda 'ΒΑΣΙΛΕΩΣ', solda '[AN]TIO[XOY]' ("Kral Antiokhos") yazılı.

Ölçü Birimi: Tetrarahmi

Ağırlığı ve Çapı: 16.95 gr. , 35 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Houghton and Lorber, SC I, 335.2

Sikke No: 11

Envanter No: 6967

Darp Yapan Kral: II. Seleukos

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 246 – 226

Bastırıldığı Yer: Anadolu

Ö.Y./ Miğferli Athena betimlemesi.

A.Y./ Apollo betimlemesi. Ayakta, Sağ ayağı önde yere basar, sol ayağı hafif arkada, sol eliyle yay sağ eliyle ok tutar.. “ΒΑΣΙΛΕΩΣ ANTIOXOY” “Kral Antiokhos” yazılı,

Ölçü Birimi: Trio

Ağırlığı ve Çapı : 2.2 gr., 10,7 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Houghton / Lorber 2002, 691 (1). Newell, WSM 1012

Sikke No: 12

Envanter No: 6977

Darp Yapan Kral: Yerel Krallık

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 221 – 204

Bastırıldığı Yer: Anadolu

Ö.Y./ Tykhe betimlemesi

A.Y./ Sadak ve ok. Kent monogramı “A” hari yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 4,05 gr., 18 mm.

Malzemesi: Bronz

Kaynak: SNG, Spear, No: sg5122

Sikke No: 13

Envanter No: 6973

Darp Yapan Kral: Yerel krallık

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 200 – 100

Bastırıldığı Yer: Pamfilya bölgesi

Ö.Y./ Profilden Athena betimlemesi.

A.Y./ Nike betimlemesi. “ΔHT” yazısı kent monogramı var.

Ölçü Birimi: Didrahmi

Ağırlığı ve Çapı: 7.87 gr., 18.7 mm.

Malzemesi: Bronz

Kaynak: SNG, Copenhagen, Kat. No: 397.

Sikke No: 14

Envanter No: 8570

Darp Yapan Kral: Yerel Krallık

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 200 – 100

Bastırıldığı Yer: Anadolu.

Ö.Y./ Sağa doğru oturmuş elinde ok ve yay tutan bir figür.

A.Y./ Zeus betimlemesi. Elinde nike tutar, “...ΑΣΕΩΝ” yazılı.

Ölçü Birimi: Tetrarahmi

Ağırlığı ve Çapı: 16,95 gr. , 34 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: k.y.

Sikke No: 15

Envanter No: 3011

Darp Yapan Kral:,

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 200 – 100

Bastırıldığı Yer: Suriye Seleykeuia Pieria (Samandağ)

Ö.Y./ okunamamaktadır.

A.Y./ Zeus'un şimşek motifi ve şehir kontrmarkı var.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 4.05 gr, 18mm

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: ANS Kat. No. 1948.

Sikke No: 16

Envanter No: 3015

Darp Yapan Kral: IV. Antiochus

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 175 – 164

Bastırıldığı Yer: Suriye

Ö.Y./ Çevresi örülü Diademli, IV. Antiochus betimlemesi. Işık hüzmeli tacıyla.

A.Y./ Yüksek taht üzerinde oturan dökümlü, uzun polos giyen figür, uzanmış sağ elinde Nike , altta uzun gagalı bir kuş var. Başın arkasında kısmen görünür değer işareti; kuşaklı noktalı sınır içinde '[B]ΑΣΙΛΕΩΣ' ANTIOXOY' "Kral Antiochos" yazılı.

Ölçü Birimi: Didrahmi

Ağırlığı ve Çapı: 7.82 gr., 19 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Spaer 1207

Sikke No: 17

Envanter No: 3024

Darp Yapan Kral: VI. Antiochus

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 145 – 142

Bastırıldığı Yer: Suriye

Ö.Y./ VI. Antiochos betimlemesi. Ön yüz oldukça belirsiz.

A.Y./ Ortadaki amphora betimlenmesinin sağında iki şerit halinde '[B]ΑΣΙΛΕΩΣ' ANTIOXOY EYEPΓETOY" "Antiokhos Epiphanos " ve "DIONUSOU" yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 8.15 gr. , 20.7 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Spaer, Kat. No. 180

Sikke No: 18

Envanter No: 8615

Darp Yapan Kral: VI. Antiochos

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 145 – 142

Bastırıldığı Yer: Suriye

Ö.Y./ Profilden Kral betimlemesi. , ışık hüzmeli. saçları kıvrıkcık ve dağınık.

A.Y./ Omphalos üzerinde oturan Apollon betimlemesi. İle "ANTIOXOY EYEPΓETOY" (Antiokhos Epiphanos) yazılı.

Ölçü Birimi:Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 4,10 gr. , 20 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Houghton, The Revolt of Tryphon and the Accession of Antiochos VI at Apamea, in: SNR 71 (1992),

Sikke No: 19

Envanter No: 8582

Darp Yapan Kral: VI. Antiochos

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 145 – 142

Bastırıldığı Yer: Suriye

Ö.Y./ Profilden Kral betimlemesi. Işık hüzmeli saçları kıvrırcık ve dağınık.

A.Y./ Hareket halindeki fil profilden betimlenmiş, üzerinde de '[B]ΑΣΙΛΕΩΣ' ANTIOXOY' "Kral Antiochos" yazılı.

Ölçü Birimi: Tetrarahmi

Ağırlığı ve Çapı: 14,80 gr., 28 mm.

Malzemesi: Bronz Ae

Kaynak: Houghton, The Revolt of Tryphon and the Accession of Antiochos VI at Apamea, in: SNR 71 (1992),

Sikke No: 20

Envanter No: 8609

Darp Yapan Kral: VIII. Antiochos

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 121 – 96

Bastırıldığı Yer: Suriye

Ö.Y./ Profilden bordürlü diademiyle VIII. Antiochos betimlemesi.

A.Y./ Tahtta oturan Zeus'un betimlemesi. Başına Nike taç takıyor. Sağda "ΒΑΣΙΛΕΥΣ / ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ / ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ" yazılı.

Ölçü Birimi: Tetrarahmi

Ağırlığı ve Çapı: 15,05 gr, 30 mm.

Malzeme: Gümüş AR

Kaynak: SNG Spaer Kat. No: 2797

Sikke No: 21

Envanter No: 8650

Darp Yapan Kral: VIII. Antiochos

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 121 – 96

Bastırıldığı Yer: Suriye

Ö.Y./ Profilden bordürlü diademiyle VIII. Antiochos betimlemesi.

A.Y./ Tahtta oturan Zeus'un betimlemesi. Başına Nike taç takıyor. Sağda “
ΒΑΣΙΛΕΥΣ / ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ / ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ” yazılı.

Ölçü Birimi: Tetrarahmi

Ağırlığı ve Çapı: 14,65 gr. , 30 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Spaer Kat. No: 2797

Sikke No: 22

Envanter No: Yok. (Hasankeyf Kazısı)

Darp Yapan Kral: VIII. Antiochos

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 121 – 96

Bastırıldığı Yer: Suriye

Ö.Y./ Profilden bordürlü diademiyle VIII. Antiochos betimlemesi.

A.Y./ Tahtta oturan Zeus'un betimlemesi. Başına Nike taç takıyor. Sağda “
ΒΑΣΙΛΕΥΣ / ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ / ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ” yazılı.

Ölçü Birimi: Tetrarahmi

Ağırlığı ve Çapı: 15.80 gr. , 27.1 mm.

Malzemesi: Gümüş AR

Kaynak: SNG Spaer Kat. No: 2797

Sikke No: 23

Envanter No: 7191

Darp Yapan Kral: VIII. Antiochos

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 121 – 96

Bastırıldığı Yer: Suriye

Ö.Y./ Profilden bordürlü diademiyle VIII. Antiochos betimlemesi.

A.Y./ Tahtta oturan Zeus'un betimlemesi. Başına Nike taç takıyor. Sağda “
ΒΑΣΙΛΕΥΣ / ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ / ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ” yazılı.

Ölçü Birimi: Tetrarahmi

Ağırlığı ve Çapı: 14,35 gr., 28 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Spaer Kat. No: 2797

Sikke No: 24

Envanter No: 7128

Darp Yapan Kral: VIII. Antiochos

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 121-96

Basıldığı Yer: Suriye

Ö.Y./ Profilden bordürlü diademiyle VIII. Antiochos betimlemesi.

A.Y./ Tahtta oturan Zeus'un betimlemesi. Başına Nike taç takıyor. Sağda “
ΒΑΣΙΛΕΥΣ / ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ / ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ” yazılı.

Ölçü Birimi: Tetrarahmi

Ağırlığı ve Çapı: 14,45 gr., 28 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: SNG Spaer Kat. No: 2797

Sikke No: 25

Envanter No: 9518

Darp Yapan Kral: VII. Antiochos

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 100 – 70

Bastırıldığı Yer: Suriye

Ö.Y./ Dağınık saçları arkadan bir kumaş parçasıyla bağlanmış profilden VII. Antiochos betimlemesi.

A.Y./ Elinde Nike tutan ayakta Athena betimlemesi. Üç yönde “ΑΠΑΜΕΩΝΤΗΣΙΕΥΑΣΚΑΙΑΣΥΛΟΥ” yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 3,35 gr., 16 mm.

Malzemesi: Gümüş AR

Kaynak: BMC, 52

Sikke No: 26

Envanter No: 8608

Darp Yapan Kral: VII. Antiochos

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 100 – 70

Bastırıldığı Yer: Suriye

Ö.Y./ Dağınık saçları arkadan kumaş parçasıyla bağlanmış profilden VII. Antiochos betimlemesi.

A.Y./ Başında kafası ve yüzünü kaplayan miğferi ile ayakta Athena betimlemesi. Sol elinde mızrak, ileri uzattığı sağ elinde Nike var. Kalkanı yerde. Sağında ve solunda dik olarak “ΒΑΣΙΛΕΩΣ ANTIOXOY ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ” “Kral Antiochos Epiphanos”(kralın tanrılaştırılmış hali) yazılı.

Ölçü Birimi: Tetrarahmi

Ağırlığı ve Çapı: 16,40 gr., 32 mm.

Malzemesi: Gümüş AR

Kaynak: BMC, 52

Sikke No: 27

Envanter No: 8583

Darp Yapan Kral: Antiochos Hierax

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 100 - 70

Bastırıldığı Yer: Suriye

Ö.Y./ Dağınık saçları diademle sarılı profilden Antiochos Hierax betimlemesi.

A.Y./ Omphalos üzerinde oturan Apollon betimlemesi. Soldan sağa doğru “ΟΕΟΓΑΤΟΡΑ ΕΥΕΡΤΕ ΡΑΣΙΛΕΩΑ” yazılı.

Ölçü Birimi: Didrahmi

Ağırlığı ve Çapı: 6,90 gr. , 24 mm.

Malzemesi: Gümüş AR.

Kaynak: Houghton Coll. No: 651

Sikke No: 28

Envanter No: 8775

Darp Yapan Kral: III. Demetrios

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 100 – 70

Bastırıldığı Yer: Suriye

Ö.Y./ Dağınık saçları arkadan kumaş parçasıyla (diademle) bağlı, profilden Demetrios betimlemesi. etrafı çelenkle sarılı.

A.Y./ Tahta oturan Athena betimlemesi. Sol elinde omzuna doğru bolluğu bereketi temsil eden cornucupia, sağında “ΒΑΣΙΛΕΩΣ” “Kral” solunda “ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ” (Demetrios) yazılı.

Ölçü Birimi: Tetrarahmi

Ağırlığı ve Çapı: 16,40 gr . , 34 mm.

Malzemesi: Gümüş AR

Kaynak: BMC Syria Kat. No: 5

Sikke No: 29

Envanter No: 7129

Darp Yapan Kral: I. Philip Philedelphos

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 92 – 83

Bastırıldığı Yer: Suriye

Ö.Y./ Dağınık saçları arkadan kumaş parçasıyla (diademle) bağlı, profilden Demetrios betimlemesi, etrafı çelenkle sarılı.

A.Y./ Tahta oturan Zeus betimlemesi. Sol elinde omzuna doğru asasını tutar. Sağında “ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ”, “Kral Philip”, solunda” ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ” (Epifanous Philedelphos) yazılı.

Ölçü Birimi: Tetrarahmi

Ağırlığı ve Çapı: 12,45 gr. , 30 mm.

Malzeme: Bronz AE

Kaynak: BMC Syria Kat. No: 5

Sikke No: 30

Envanter No: 8609

Darp Yapan Kral: I. Philip Philedelphos

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 92 – 83

Bastırıldığı Yer: Suriye

Ö.Y./ Bordürlü diademiyle profilden I. Philip Philedelphos betimlemesi.

A.Y./ Tahtta oturan Zeus ileri doğru uzatığı sağ elinde Nike, sağında “ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ”, “Kral Philip”, solunda” ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ” (Epifanous Philedelphos) yazılı.

Ölçü Birimi: Tetrarahmi

Ağırlığı ve Çapı: 14,90 gr., 30 mm.

Malzemesi: Gümüş AR

Kaynak: BMC Syria Kat. No: 5

Sikke No: 31

Envanter No: 8616

Darp Yapan Kral: Yerel Krallık

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 133 – 48

Bastırıldığı Yer: Anadolu. Apameia.

Ö.Y./ Kuleli taç giymiş profilden Tyche betimlemesi.

A.Y./ Başı hafif yukarıda, hareket halinde flüt çalan Marsyas betimlemesi.

Solunda “ΑΠΑΜΕΩ”, sağında “ΑΤΤΑΛ[ΟΥ / ΒΙ]ΑΝ[ΟΡΟΣ] “Attalus/ Bianor “ yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 4,05 gr., 18,00 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Sear, No: sg5122

PART SİKKELERİ

Sikke No: 32

Envanter No: 8620

Darp Yapan Kral: II. Mithridates

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 123-88

Bastırıldığı Yer: İran

Ö.Y./ Profilden Kral Mithridates betimlemesi.

A.Y./ Sikkenin merkezinde oturan bir okçu, solunda “ΒΑΣΙΛΕΩΣ// ΜΕΓΑΛΟΥ// ΑΡΣΑΚΟΥ// ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ” yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı:: 3,55 gr. , 21 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Sellwood. Kat. No: 25

Sikke No: 33

Envanter No: 8621

Darp Yapan Kral: II. Mithridates

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 123-88

Bastırıldığı Yer: İran

Ö.Y./ Profilden Kral Mithridates betimlemesi.

A.Y./ Sikkenin merkezinde oturan bir okçu, solunda “ΒΑΣΙΛΕΩΣ// ΜΕΓΑΛΟΥ// ΑΡΣΑΚΟΥ// ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ” yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 3,55 gr. 21mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Sellwood. Kat. No: 25

Sikke No: 34

Envanter No: 8690

Darp Yapan Kral: II. Mithridates

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 123-88

Bastırıldığı Yer: İran

Ö.Y./ Profilden Kral Mithridates betimlemesi.

A.Y./ Sikkenin merkezinde oturan bir okçu, solunda “ΒΑΣΙΛΕΩΣ// ΜΕΓΑΛΟΥ// ΑΡΣΑΚΟΥ// ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ” yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 3,55 gr. , 21 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Sellwood. Kat. No: 25

Sikke No: 35

Envanter No: 7321

Darp Yapan Kral: III. Mithridates

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 57-54

Bastırıldığı Yer: İran

Ö.Y./ Profilden Kral Mithridates betimlemesi.

A.Y./ Sikkenin merkezinde oturan bir okçu, solunda “ΒΑΣΙΛΕΩΣ// ΜΕΓΑΛΟΥ// ΑΡΣΑΚΟΥ// ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ” yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 4,00 gr. , 25 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: BMC. Kat No: 30

Sikke No: 36

Envanter No: 9520

Darp Yapan Kral: I. Gotarzes

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 95-90

Bastırıldığı Yer: İran

Ö.Y./ Taç giymiş Kral Gotarzes betimlemesi

A.Y./ Ortada oturan okçu betimlemesi. Etrafında "ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΡΣΑΚΟΥ ΘΕΟΠΑΤΡΟΥ ΝΙΚΑΤΟΡΟΣ" "Büyük Arşad Kralı , Tanrıların Babası, Fatih" yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 3,60 gr., 18 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Sellwood 33.2

Sikke No: 37

Envanter No: 9519

Darp Yapan Kral: I. Gotarzes

Sikkenin Tarihi: M.Ö 95-90

Bastırıldığı Yer: İran

Ö.Y./ Tiara (taç) giymiş profilden I. Gotarzes betimlemesi.

A.Y./ Ortada oturan okçu betimlemesi. Etrafında "ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΡΣΑΚΟΥ ΘΕΟΠΑΤΡΟΥ ΝΙΚΑΤΟΡΟΣ" "Büyük Arşad Kralı , Tanrıların Babası, Fatih" yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 3,70 gr. , 21 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Sellwood 33.2

Sikke No: 38

Envanter No: 10545

Darp Yapan Kral: I. Gotarzes

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 90-80

Bastırıldığı Yer: İran

Ö.Y./ Tiara (taç) giymiş profilden I. Gotarzes betimlemesi.

A.Y./ Ortada oturan okçu betimlemesi. Etrafında “ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΡΣΑΚΟΥ ΘΕΟΠΑΤΡΟΥ ΝΙΚΑΤΟΡΟΣ” “Büyük Arşad Kralı , Tanrıların Babası, Fatih” yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 3,70 gr. ,21 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Sellwood 33.2

Sikke No: 39

Envanter No: 7323

Darp Yapan Kral: I. Orodes

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 90-80

Bastırıldığı Yer: İran

Ö.Y./ Tiara (taç) giymiş profilden I. Orodes betimlemesi.

A.Y./ Ortada oturan okçu. Solunda “ΒΑΣΙΛΕΩΣ// ΜΕΓΑΛΟΥ// ΑΡΣΑΚΟΥ// ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ” yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 3,65 gr., 19 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Sellwood 31

Sikke No: 40

Envanter No: 8201

Darp Yapan Kral: I. Orodes

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 90-80

Bastırıldığı Yer: İran

Ö.Y./ Profilden Kral I. Orodes betimlemesi.

A.Y./ Ortada oturan okçu. Solunda “ΒΑΣΙΛΕΩΣ// ΜΕΓΑΛΟΥ// ΑΡΣΑΚΟΥ// ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ” yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı : 3,75 gr., 19 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Sellwood, Kat No: 30. 7.

Sikke No: 41

Envanter No: 7326

Darp Yapan Kral: I. Orodes

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 90-80

Bastırıldığı Yer: İran

Ö.Y./ Tiara (taç) giymiş profilden I. Orodes betimlemesi.

A.Y./ Ortada oturan okçu. Solunda “ΒΑΣΙΛΕΩΣ// ΜΕΓΑΛΟΥ// ΑΡΣΑΚΟΥ// ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ” yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 4,15 gr., 21 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Sellwood 31

Sikke No: 42

Envanter No: 9517

Darp Yapan Kral: I. Orodes

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 90-80

Bastırıldığı Yer: İran

Ö.Y./ Profilden Kral I. Orodes betimlemesi.

A.Y./ Ortada oturan okçu. Solunda “ΒΑΣΙΛΕΩΣ// ΜΕΓΑΛΟΥ// ΑΡΣΑΚΟΥ// ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ” yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 3,65 gr., 19 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Sellwood 31

Sikke No: 43

Envanter No: 7332

Darp Yapan Kral: I. Orodes

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 90-80

Bastırıldığı Yer: İran

Ö.Y./ Profilden Kral I. Orodes betimlemesi.

A.Y./ Ortada oturan okçu. Solunda “ΒΑΣΙΛΕΩΣ// ΜΕΓΑΛΟΥ// ΑΡΣΑΚΟΥ// ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ” yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 3,35 gr., 19 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Sellwood 31

Sikke No: 44

Envanter No: 7331

Darp Yapan Kral: II. Artabanus

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 78-64

Bastırıldığı Yer: İran

Ö.Y./ Kral II. Artabanus betimlemesi. Sakallı, başındaki şapkasını tutturmak için başını kumaş parçası ile bağlamış.

A.Y./ Ortada oturan okçu. Solunda “ΒΑΣΙΛΕΩΣ// ΜΕΓΑΛΟΥ// ΑΡΣΑΚΟΥ// ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ” yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 4,40 gr., 22 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Sellwood, Kat.No: 30/16

Sikke No: 45

Envanter No: 209

Darp Yapan Kral: III. Mithridates

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 57–54

Bastırıldığı Yer: İran

Ö.Y./ III. Mithridates betimlemesi. Sakallı, kıvrıkcık saçlı başında bez parçası bağlı.

A.Y./ Ortada oturan okçu. Solunda “ΒΑΣΙΛΕΩΣ// ΜΕΓΑΛΟΥ// ΑΡΣΑΚΟΥ// ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ” yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 3,10 gr. , 20 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Sellwood, Kat No: 47 /6

Sikke No: 46

Envanter No: 7338

Darp Yapan Kral: IV. Phraates

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 37 - M.S. 2

Bastırıldığı Yer: İran

Ö.Y./ IV. Phraates betimlemesi. Diademli başının iki yanında yıldız ve hilal var.

A.Y./ Ortada oturan okçu. Solunda "ΒΑΣΙΛΕΩΣ// ΜΕΓΑΛΟΥ// ΑΡΣΑΚΟΥ// ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ" yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 3,10 gr, 20 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak:

Sikke No: 47

Envanter No: 7333

Darp Yapan Kral: IV. Phraates

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 37 - M.S. 2

Bastırıldığı Yer: İran

Ö.Y./ IV. Phrates betimlemesi.

A.Y./ Ortada oturan okçu. Solunda "ΒΑΣΙΛΕΩΣ// ΜΕΓΑΛΟΥ// ΑΡΣΑΚΟΥ// ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ" yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 3,10 gr. , 20 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Sellwood 53.7.

Sikke No: 48

Envanter No: 8563

Darp Yapan Kral: IV. Phraates

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 37 - M.S. 2

Bastırıldığı Yer: İran

Ö.Y./ IV. Phraates betimlemesi.

A.Y./ Ortada oturan okçu. Solunda “ΒΑΣΙΛΕΩΣ// ΜΕΓΑΛΟΥ// ΑΡΣΑΚΟΥ// ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ” yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 3,95 gr. , 20 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Sellwood 53.7.

Sikke No: 49

Envanter No: 7329

Darp Yapan Kral: IV. Phraates

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 37-M.S. 2

Bastırıldığı Yer: İran

Ö.Y./ IV. Phraates betimlemesi. Diademli başının iki yanında yıldız ve hilal var.

A.Y./ Ortada oturan bir okçu. Solunda “ΒΑΣΙΛΕΩΣ// ΜΕΓΑΛΟΥ// ΑΡΣΑΚΟΥ// ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ” yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: : 4,00 gr., 20 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Sellwood 53.7.

Sikke No: 50

Envanter No: 7332

Darp Yapan Kral: II. Artabanus

Sikkenin Tarihi: M.Ö. 10 - M.S. 20

Bastırıldığı Yer: İran

Ö.Y./ Kral II. Artabanus betimlemesi.

A.Y./ Ortada oturan okçu. Solunda “ΒΑΣΙΛΕΩΣ// ΜΕΓΑΛΟΥ// ΑΡΣΑΚΟΥ// ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ” yazılı.

Ölçü Birimi: Drahmi

Ağırlığı ve Çapı: 3,35 gr., 19 mm.

Malzemesi: Bronz AE

Kaynak: Sellwood, Kat. No:30/16

4-4- Mardin Müzesi Hellenistik Dönem Sikke Levhaları

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

13.

14.

15.

16.

17.

18.

19.

20.

21.

22.

23.

24.

ÖLÇEK
0 milimetre 30

25.

26.

27.

28.

29.

30.

31.

32.

33.

34.

35.

36.

37.

38.

39.

40.

41.

42.

43.

44.

45.

46.

47.

48.

49.

50.

5. DİYARBAKIR VE MARDİN MÜZELERİNDEKİ HELLENİSTİK SİKKELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Diyarbakır ve Mardin çevresi, M.Ö. 4. yüzyılda Pers İmparatoru III. Darius'un İskender'e yenilmesiyle Hellen İmparatorluğunun egemenliği altına girmiş ve İskender'in hakimiyeti ile birlikte yörede Hellenistik dönem başlamıştır. İskender'in ölümünden sonra da bölge, Hellenistik Krallıklardan Suriye-Mezopotamya ve Anadolu'nun güney kesimini elinde tutan Seleukos Krallığı'nın hakimiyetini kabul etmiştir. Romalılarla mücadeleler sırasında Hellenistik döneme ait kalıntıları büyük ölçüde yok olmuştur. Romalılar, M.Ö. 133 yılından itibaren Anadolu'yu ele geçirmeye başlamış ve Hellenistik kültür üzerinde yaşayan Doğu Akdeniz ülkelerini egemenliği altına almıştır.

Tarihi İpek Yolu üzerinde bulunan Diyarbakır ve Mardin, Güneydoğu Anadolu'nun fikir, sanat, kültür ve bilim merkezi olmuştur. Yüzyıllar boyunca önemli ticaret merkezi olan iller günümüzde de bu özelliğini korumaktadır. Coğrafi konumu nedeniyle, doğudan batıya ve güneyden kuzeye doğru uzanan yolların kavşak noktasında yer alan ve ticaretin de hemen her dönem canlılığını koruduğu bu bölgede çok sayıda kültüre ait pek çok eser ve sikke günümüze ulaşmıştır.

Diyarbakır müzesindeki sikkelerin büyük bir kısmı satın alma yoluyla koleksiyona dahil edilmişken; Mardin müzesindeki sikkelerin çoğu, Mardin bölgesinde yapılan kazılarda ele geçirilmiştir. Ağırlıklı olarak Part dönemine ait sikkelerin bulunmuş olması, bölgede dönem içinde yoğun bir Part hakimiyetinin yaşandığına işaret etmektedir. Bununla beraber ele geçen İskender'e ait sikkeler de mevcuttur. Seleukos kralı I. Philip Philadelphos ve ardılı VIII. Antiochos'a ait çok sayıda sikkenin bulunmuş olmasında, bölgenin yüzyılın sonlarında halen Seleukosların hakimiyetinde olduğunu göstermektedir.

Çalışmamızda, Diyarbakır müzesinde teşhirde 62, Mardin müzesinden 19'u Part'lılara ait 50 olmak üzere toplamda 112 Hellenistik sikke darp edildikleri yüzyıllara, bölgelere, birim ve ağırlıklarına, kullanılan metaller ile ön ve arka yüzlerindeki betimlemelere göre detaylı olarak değerlendirilecektir (Grafik 1-4; Tablo1-5).

Kronolojik olarak baktığımızda Diyarbakır müzesindeki sikkelerin 16'i 4., 22'si 3., 22'i 2. ve 2'si 1. yüzyıla ait iken (Grafik 1), Mardin Müzesindeki sikkelerin 9'u 4., 6'sı 3., 17'si 2. ve 18'i 1. yüzyıla aittir (Grafik 3; Tablo 1-3)).

Sikkelerin bölgesel dağılımına baktığımızda, Diyarbakır müzesinden 15'i Anadolu, 21'i Mısır, 15'i Suriye ve 11'i Yunanistan'da (Grafik 2); Mardin müzesindekilerin ise, 8'i Anadolu, 19'u İran, 1'i Mısır, 16'sı Suriye ve 6'sıda Yunanistan'da darp edilmiştir. (Grafik 4),(Tablo 1-3).

Diyarbakır müzesindeki 62 sikke Bronz, Mardin müzesindeki 50 sikkenin 41'i bronz 9'u ise gümüştür. , Her iki müzedeki 111 bronz sikkeden 21 Anadolu örneğinden 3'ü 4., 6'sı 3., 10'u 2., ve 2'si 1. yüzyıla; 19 İran örneğinden 4'ü 2. ve 15'i 1. yüzyıla; 22 Mısır örneğinden 3'ü 4., 12'si 3., 6'sı 2. ve 1'ide 1. yüzyıla; 25 Suriye örneğinden 2'si 4., 8'i 3., 13'ü 2. ve 2'si 1. yüzyıla; 16 Yunanistan örneğinden 14'ü 4. ve 2'si 3. yüzyıla aittir. Gümüş sikkelerden, 6'sı Suriye, 2'si Anadolu, 1'ide Yunanistan'da basılmıştır. Yunanistan ve Anadolu örnekleri 4. yüzyıla; Suriye örneklerinden 4'ü 2., 3'ü ise 1. yüzyıla aittir.

Diyarbakır müzesindeki sikkeler yedi, Mardin müzesindekiler ise beş ağırlık grubundan (biriminden) oluşmaktadır. Bunlar önem sırasıyla tetradrahmi, didrahmi, drahmi, triobol ve daha küçük birimler trihemiobol, tetrobol, trio'dür (Tablo 4).

Ölçü birimleri açısından ele aldığımızda, Diyarbakır müzesinde tetradrahmi sayıca az olup Suriye ve Mısırdan birer örnek olmak üzere 2 adet bulunmaktadır. Mardin müzesindeki örneklerin (16) ağırlıklı kısmını Suriye

(12) örnekleri oluştururken, onu Yunanistan (3) ve Anadolu (1) örnekleri izlemektedir (Tablo 4).

Didrahmi sayısı Diyarbakır müzesinde; Mısır (5), Anadolu (4) ve Suriye (1) olmak üzere toplam 10 olup, Mardin müzesinde ise Anadolu (3), Mısır (2) ve Suriye (1) örneklerinin toplamı 6'dır (Tablo 4).

Drahmi sikkeler ticari yoğunluğun bulunduğu yerlerde fazla sayıda olduğundan aynı zamanda sık rastlanan sikke ağırlık grubuna (birimine) da girmektedir. Diyarbakır müzesinde Suriye (11), Yunanistan (10), Mısır (9) ve Anadolu (6) olmak üzere 36 adet drahmi bulunmaktadır. Mardin müzesinde ise Yunanistan (3), Anadolu (2) ve Suriye (2) kökenli Hellenistik dönemden 7 örnek; Parthia sikkelerinden de 17'si olmak üzere toplam 24 drahmi bulunmaktadır. 2. yüzyılın sonunda Partların bölgede hakimiyet kurma çabalarına denk gelen döneme ait drahmi sikkelerin büyük kısmını bu krallığa ait sikkeler oluşturmakta olup, sikkeler üzerinde çok sayıda Part kralının figürü yer alır.

Ticari faaliyetlerin çok daha yoğun olduğu bir bölge olan Diyarbakır ve çevresinde; drahmiden daha küçük bir birim olan triobol sikkelerden Suriye (9), Anadolu (2) ve Yunanistan (1) olmak üzere 12 örnek kazılarda ele geçirilmiştir (Tablo 4). Mardin müzesinde ise triobol sikke örneğine rastlanmamıştır.

Daha küçük birimlerden Diyarbakır müzesinde Mısır baskılı 1 obol ve 1 trihemioobil olmak üzere 2 örnek, Mardin müzesinde ise Suriye baskılı 1 trio bulunmaktadır (Tablo 4).

Diyarbakır Müzesindeki sikkeler drahmi, didrahmi, tetradrahmi, obol, diobol, triobol, trihemioobil, tetrobol ölçü birim özelliklerinde olup Yunanistan baskılı drahmilerin ağırlığı 3,17 - 7,20 gr. arasında değişirken Suriye, Mısır ve Anadolu baskılı drahmilerin ağırlıkları, 2,92 - 5,85 gr. aralıklarındadır. Benzer şekilde Yunanistan, Suriye, Mısır ve Anadolu baskılı didrahmilerin ağırlıkları ise 6,13 - 10,54 gr. arasında değişmektedir. (Tablo 1)

Mardin müzesindeki sikkeler drahmi, didrahmi, tetradrahmi ve trio ölçü birim özelliklerine sahiptirler. Yunanistan, Suriye, Anadolu ve İran baskılı drahmelerin hemen hepsinin Diyarbakır müzesindeki drahmilerle aynı ağırlığa (3,10 - 4,60 gr.) sahip olduğu, didrahmilerin 7,87 - 10,40 gr.; tetradrahmilerin ise 11,95 - 16,95 gr. ağırlıklarında oldukları tespit edilmiştir (Tablo 2-3). Ağırlıklar arasındaki küçük farklılıklar ise basıldıkları dönemin maden teminindeki güçlükler, çok miktarda baskı yapma gereği ile toprak altının koşullarından kaynaklanan muhafaza edilememesi şeklinde açıklanabilir.

Diyarbakır müzesinde bulunan sikkelerin ağırlıklı olarak Suriye (22) kaynaklı olmakla beraber, Mısır (15), Anadolu (12), Yunanistan (11) örnekleri de mevcuttur. Mardin müzesindeki eserlerde Mısır etkisi az görülmekle birlikte, Pers etkisi daha yoğun olup 19 adeti Pers dönemine tarihlendirilmiştir. Bu sikkele ayrı bir grupta ele alınmıştır. Düzenleme yapılan sikkelerin tarihleme açısından her iki müzedeki örnekleri, ağırlıklı olarak 1. yüzyıla ait olan gruplardan oluşmaktadır (Tablo 1-3). Bu dönem Mardin ve çevresinde yoğun olan Parthia hakimiyetine karşılık Diyarbakır müzesinde Anadolu ve Mısır etkisi daha yükündür.

Diyarbakır Müzesinde 4. yüzyıla ait sikke örnekleri Mardin'e göre daha fazladır. 4. yüzyılda hem Fenike hem de diğer Akdeniz şehirlerinde kullanılan ön yüzde arı; arka yüzde geyik ve palmye motifli sikke örneklerine, Diyarbakır'da rastlanmaktadır. Bununla birlikte İskender'e ait sikkelerin fazlalığı da dikkat çekicidir. M.Ö. 3. yüzyılda da İskender figürlü sikkelerin basımına devam edilmiştir. Mardin'de 6 İskender sikkesi bulunmasına karşın, aynı döneme ait 1 Mısır örneği vardır (Tablo 1-2). 4.yy'ın sonlarında I. Seleukos ve Bergama kralı Filetauros'un sikkeleri sayı itibariyle oldukça fazladır.

Diyarbakır Müzesinde 3. yüzyıla ait Anadolu ve Mısır sikkeleri ağırlıklı olarak görülür. Bunun sebebi Mısır'ın Anadolu'daki ve Suriye'deki etkinliğini artırmak için Seleukoslar ile yaptığı savaşların neticesinde kazandığı zaferler olabilir. Bu altı dizi şeklinde olan savaşlar neticesinde,

bölgedeki Mısır etkinliği Kilikya bölgesini de dahil edecek şekilde artmıştır. II. Berenike ve Ptolemaios'a ait pek çok sikkenin Diyarbakır'da ele geçmesini de bu şekilde açıklamak yanlış olmayacaktır. Mardin müzesindeki teşhirdeki sikkelerden sadece 1'i Mısır darplıdır. Mardin'de ise Seleukos kral betimlemeli örnekler daha yoğundur (Tablo 1-2).

2. yüzyıldaki sikkelerin bölgesel olarak ayırım yapıldığında, Diyarbakır müzesinde daha çok Anadolu yerel krallıklarının ve Mısır Ptolemaios sülalesine ait sikkelerin yer aldığı görülür I..Ptolemaios, İskender tipleriyle sikke basımını durdurmuş ve Attika ağırlık ölçüsünden vazgeçmiştir. Yüzyılın sonunda önce krali sikkelere kralın portresi konulmaya başlanmıştır (Diyarbakır. Fotoğraf 17-18,22-24). Arka yüzde ise Seleukoslarda olduğu gibi Zeus-nike ve Zeus kartal motifi devam etmiştir. Yeni tetradrahmilerin bir yüzünde hanedanlığı arması olan şimşek demeti (Diyarbakır. Fotoğraf. 25) üzerinde duran kartal yer alıyordu (Diyarbakır. Fotoğraf. 36-42). Houghton bu sikkelerin Antiokhus Pierra baskısı olduğunu belirtmiştir (Houghton, 2002, 222). Diğer Pierra baskıları ön yüzde Athena arka yüzde dioskur şapkası, nike , sadak gibi figürlerin bulunduğu sikkelerdir (Diyarbakır. Fotoğraf. 46-48).

2. yüzyıl'da Mısır etkisi, Diyarbakır yöresinde etkinliğini yitirmiştir. Bunu betimlemelerde yer alan Asklepios, Tike, Marsyas, Nike gibi mitolojik varlıklardan anlamaktayız. Ayrıca yerel krallık betimlemeleri sürmekle beraber, Antiochos sülalesine ait sikkeler de mevcuttur. Bu sikkelerin arka yüzünde at betimleri, oturan veya ayakta duran Apollon, Athena ve Nike tasvirleri, asker figürü, miğfer ve kalkan gibi betimlemeler yer alır (Tablo 1, 5).

1.yüzyıl figürsel açıdan oldukça dar kapsamlıdır. Athena en sık kullanılan betimleme biçimidir. Kithara şeklinde bir müzik aleti ve yılan, kartal motifli örnekleri sikkelerin ön ve arka yüzlerini süslemiştir. Baykuş ve zeytin dalı motifine de bu dönem süslemelerinde rastlanır. Mardin yöresinde ise Parthia egemenliği altındaki Antiochos'a ait pek az örnek elimize geçmekle beraber Parthia Krallığı'nda yoğun bir darp görülmektedir. Ancak bu

sikkelerin müzede elimize geçenlerin tamamı drahmi olduklarından dolayı figürler çok özenilerek basılmamış veya toprak altında zedelenmiştir. Yine de tarihlemeye önemli olan kral portreleri belirgindir (Tablo 1-3, 5).

Ağırlıksal açıdan Mısır, Yunanistan ve Seleukos krallığından geldiği düşünülen sikkelerde drahmi ve didrahmleri, Anadolu yerel krallıklarına oranla yarım veya 1 gram daha ağır olduğu tespit edilmiştir. İran drahmelerinin ağırlıkları Seleukos drahmelerine göre yaklaşık 0,5 gr. daha azdır (Tablo 4).

Söz konusu sikkeler figürsel olarak incelendiğinde, Diyarbakır müzesindeki sikkelerin ön yüzlerinde kral figürlerine daha az yer verildiği görülürken, Mardin müzesindeki sikkelerde kral betimlemeleri daha yoğundur.. Buna karşılık Diyarbakır müzesindeki sikkelerin arka yüzlerinde mitolojik figürler daha ağırlıklı olup, doğa ile ilgili motiflerin de sikkelerde yer aldıkları görülmektedir. Figürler arasında geyik, aslan, boğa, arı, kartal; bitki motifleri içerisinde ise palmye ağacı büyük grubu oluşturmaktadır. Seleukos ve Parthia sikkelerinin ön yüzünde, iktidara her gelen her kral kendi resmini betimlerken, Anadolu krallıklarında Akdeniz bölgesinden gelen motiflerin farklılığı göze çarpmaktadır. Bu farklılık mitolojik ve doğa motiflerindeki çeşitlilik şeklindedir (Tablo 1-3, 5). Bununla beraber ön yüzlerde kral İskender'e ait portreler de yer alır. Diyarbakır müzesinde bulunan sikkelerin ön yüzlerinde İskender portreleri, arka yüzde daha çok at, kartal, boğa, baykuş, geyik gibi hayvan figürleri ile kalkan, savaşçı figürleri, atlı mızrak figürleri ve sadak ok, yay, kithara, çeşitli kutsal kap formları yer almaktadır (Tablo 1-3, 5).

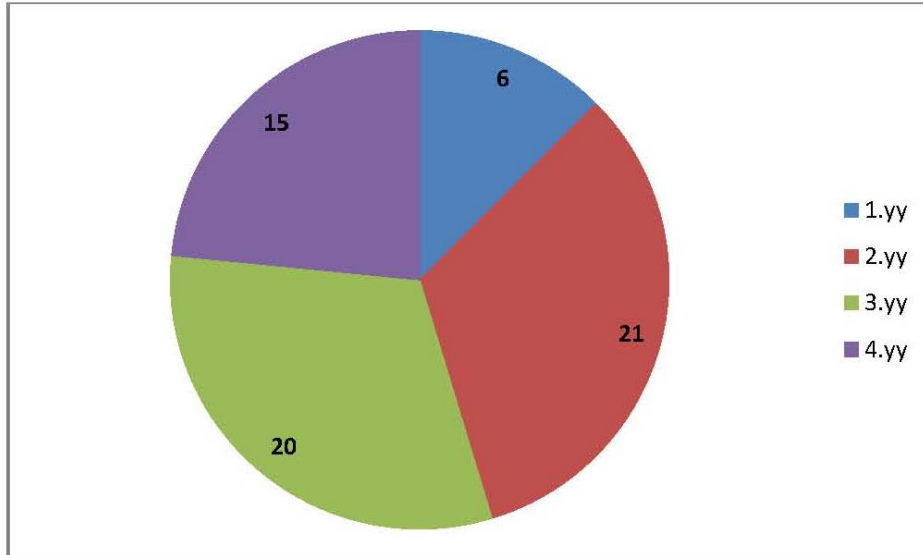
Mardin müzesindeki sikkeler ise daha çok Suriye ve İran bölgesine ait örneklerden oluşmaktadır. Pers satraplarının 4. yüzyılda bastırdığı pek çok sikkede Asya ruhu etkili olurken Yunan özelliklerinde azalma olmuştur. Hellenistik dönem sikkelerinde de bu özellikler görülmektedir. M.Ö. 4. yüzyıl başında Tribazos tarafından bastırılan Tarsus sikkelerinde, Persli tanrı "Ahura Mazda" yer almaktadır. Alt bölümü geniş kanatlı bir güneş kursu ile

birleşmiş bir erkek gövdesine sahiptir. Sikkelerin arka yüzünde Tarsus tanrısı Baal'in ismi bulunmaktadır (Ramsay, 1907: 27). Buradaki amacın, iki tanrısal biçimin eşitliğini belirtmek olduğundan kuşkumuz yoktur. Tarsuslular için Baal olan bu tanrının, Perslilerin Ahura Mazdası oluşu, çok belirgindir (Fotoğraf. 55,56). Yunan sanatındaki Zeus gibi, Tarsus tanrısı da bazen ayakta betimlenir; bu tanrı Semitik etkilerde, Baal-Tarz olduğu, Yunan etkisi altında ise, Zeus'la bir tutuluyordu.

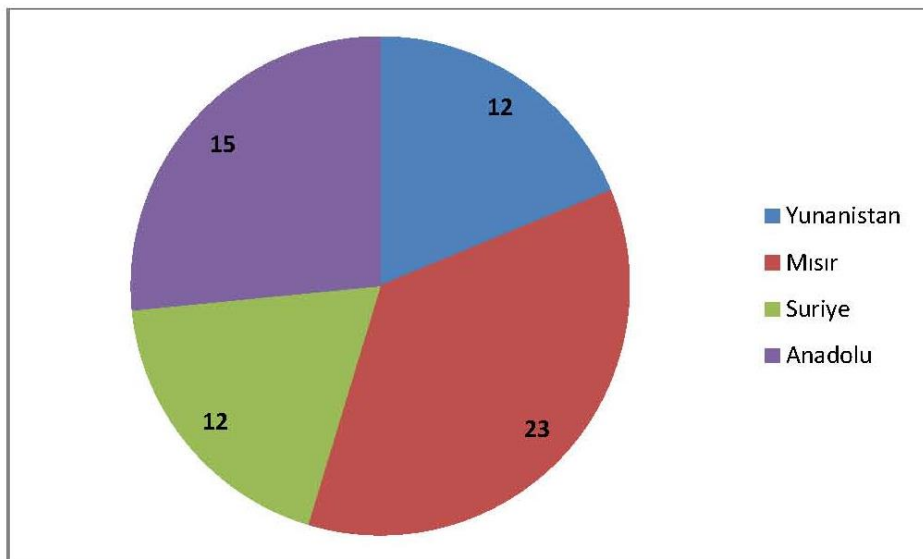
Mardin müzesindeki örneklerde, güç ve kuvvet, erkeklik simgesi olan koçboynuzu motifi, erkek tanrı simgesi olarak çeşitli kültürlerde işlenmiştir. Seleukos sikkelerin arkasında bulunan Zeus figürleri ise Yunan kültürünün etkisi olarak ayakta betimlenmiştir; burada mızrak üstünde kutsal bir kuş/kartal tasvir edilir (Mardin. Fotoğraf.4 -10). Farklı dönemlerdeki sikkeler üzerinde değişiklik gösteren bu figürlerden en yaygını buğday başağı demeti ve üzüm salkımı, ya da Zafer Tanrıçası gibi figürlü nesnelerdir. Bu motifler Mardin'de bulunan Yunan sikkelerinin ana özelliğidir (Mardin.Fotoğraf. 12-18). Bunun sebebi bu bölgenin yerleşime daha kapalı olmasından kaynaklanıyor olabilir. Mardin'in aksine Diyarbakır daha çok garnizon kenti olma özelliğinden dolayı, figürler daha sık ve çok değişik bölgeden gelen özelliklerle çeşitlilik göstermektedir.

Mardin bölgesi, sikkelerdeki figürlerin azlığı göz önüne alındığında, daha içe kapalı bir görünüm sergilemektedir (Tablo 2). Çıkan sikkelerin daha az figür betimi içermesi, bölgenin kontrolünün tek bir yönetim sistemi içinde olduğunu gösterir niteliktedir.

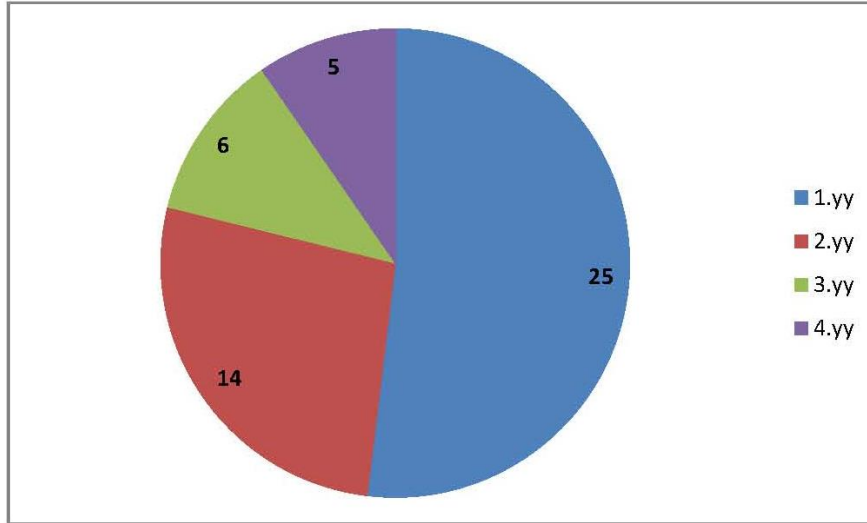
GRAFİKLER

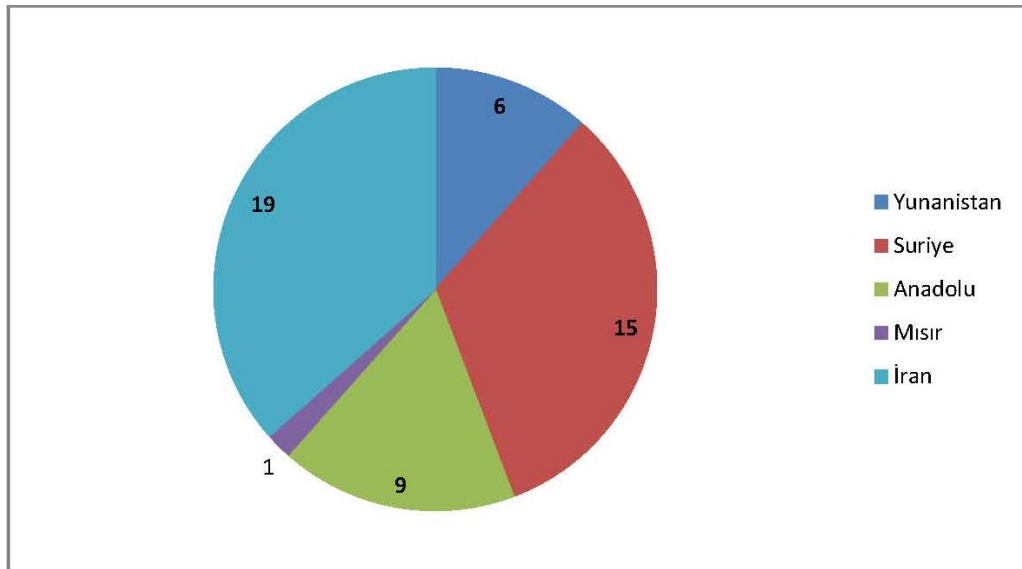
Grafik 1: Diyarbakir Müzesindeki Sikkelerin Tarihsel Dizilişı

Grafik 2: Diyarbakir Müzesindeki Sikkelerin Bölgesel Dağılımı

Grafik 3: Mardin Müzesindeki Sikkelerin Tarihsel Dizilişi

Grafik 4 : Mardin Müzesindeki Sikkelerin Bölgesel Dağılımı

Tablo 1. Diyarbakır Müzesinde Bulunan Hellenistik Dönem Sikke Özellikleri Tablosu

No	Kökeni	Tarihi(M.Ö.)	Ağırlık	Malzemesi	Ön yüz	Arka Yüz
1	Yunanistan	430-390	5,95 gr	Bronz (Ae)	Kartal	A-Y harfleri
2	Yunanistan	400-300	3,85 gr	Bronz (Ae)	Athena başı	Aslan Figürü
3	Mısır	377-353	1,57 gr	Bronz (Ae)	Zeus	Kartal
4	Yunanistan	370-367	1,36 gr	Bronz (Ae)	Apollon	Kithara
5	Anadolu	370-367	1,30 gr	Bronz (Ae)	Apollon	Kithara
6	Anadolu	367	2,31 gr	Bronz (Ae)	Miğferli Filetauros	Ok ve Yay
7	Yunanistan	359-336	3,37 gr	Bronz (Ae)	Atlı Figürü	Boğa figürü
8	Yunanistan	356-323	4,67 gr	Bronz (Ae)	Kral Iskender	Ayakta Apollon
9	Yunanistan	356-323	6,13 gr	Bronz (Ae)	Profilden Iskender	Ok ve Yay
10	Suriye	356-323	5,80 gr	Bronz (Ae)	Profilden Iskender	Ok ve Yay
11	Anadolu	350-288	3,37 gr	Bronz (Ae)	Anı betimlemesi	Palmye ve Geyik
12	Yunanistan	323-281	3,27 gr	Bronz (Ae)	At figürü	Bir atlı figürü
13	Yunanistan	323-316	7,20 gr	Bronz (Ae)	Kral Betimlemesi	Mızraklı Atlı Figürü
14	Mısır	323-316	3,56 gr	Bronz (Ae)	III. Philippos	Koşan Nike figürü
15	Suriye	312-281	6,20 gr	Bronz (Ae)	I. Seleukos başı	Koşan Boğa figürü
16	Yunanistan	300-200	3,17 gr	Bronz (Ae)	Athena	Sadak, Yay ve Gürz
17	Mısır	284-246	7,73 gr	Bronz (Ae)	Zeus	Tyche figürü
18	Suriye	281-261	10,36 gr	Bronz (Ae)	I. Antiochos figürü	Oturan Zeus
19	Suriye	280-261	3,84 gr	Bronz (Ae)	I. Antiochos figürü	Oturan Apollon
20	Yunanistan	276-239	3,51 gr	Bronz (Ae)	Kalkan ve Gorgon Başı	Boynuz Kadeh
21	Suriye	261-246	3,82 gr	Bronz (Ae)	Kral portresi	Lebes Kap figürü
22	Mısır	246-222	5,26 gr	Bronz (Ae)	III. Ptolemaios	Oturan Apollon
23	Mısır	246-222	8,82 gr	Bronz (Ae)	III. Arsione başı	Boğa figürü
24	Mısır	246-222	8,34 gr	Bronz (Ae)	III. Ptolemaios	Tahtta oturan Zeus
25	Mısır	246-222	4,67 gr	Bronz (Ae)	II. Ptolemaios	Kılıç ve Işık hüzmesi
26	Mısır	244-221	1,02 gr	Bronz (Ae)	II. Berenike	Hermes'in asası
27	Mısır	229-226	1,30 gr	Bronz (Ae)	II. Berenike	Gül Betimlemesi
28	Mısır	229-226	1,35 gr	Bronz (Ae)	II. Berenike	Gül Betimlemesi
29	Mısır	229-226	0,94 gr	Bronz (Ae)	II. Berenike	Gül Betimlemesi
30	Mısır	229-226	1,31 gr	Bronz (Ae)	II. Berenike	Gül Betimlemesi
31	Mısır	229-226	1,74 gr	Bronz (Ae)	II. Berenike	Gül Betimlemesi
32	Suriye	223-187	3,17 gr	Bronz (Ae)	I. Antiochos figürü	Fil betimlemesi
33	Yunanistan	221-179	6,77 gr	Bronz (Ae)	Kral Betimlemesi	Athena miğferi
34	Suriye	221-204	4,22 gr	Bronz (Ae)	III. Arsione başı	Oturan Apollon
35	Mısır	204-180	3,25 gr	Bronz (Ae)	V. Ptolemaios	Kanatlı Mızrak Ucu
36	Anadolu	200-100	3,23 gr	Bronz (Ae)	Kral Betimlemesi	Ok ve Işık hüzmesi
37	Anadolu	200-100	7,43 gr	Bronz (Ae)	Gorgon başı ışık hüzmesi	Nike ve Palmye Dalı
38	Suriye	200-100	5,75 gr	Bronz (Ae)	Athena figürü	Asker figürü
39	Anadolu	197-159	7,25 gr	Bronz (Ae)	Asklepios betimlemesi	Yılan figürü ve yazı
40	Suriye	175-164	3,97 gr	Bronz (Ae)	Artemis başı	Oturan Apollon
41	Suriye	175-164	2,01 gr	Bronz (Ae)	Kral Büstü	Ayakta Apollon
42	Suriye	175-164	19,84 gr	Bronz (Ae)	IV. Antiochos figürü	Kartal ve Yazı
43	Mısır	175-164	16,87 gr	Bronz (Ae)	IV. Antiochos başı	Artemis ve Geyik
44	Mısır	175-164	2,92 gr	Bronz (Ae)	IV. Antiochos	Ayakta duran asker
45	Mısır	175-164	10,54 gr	Bronz (Ae)	IV. Antiochos	Ayakta Apollon
46	Mısır	166-100	8,51 gr	Bronz (Ae)	Athena Başı	Kanatlı Nike
47	Mısır	166-100	7,86 gr	Bronz (Ae)	Athena Başı	Dioskur Şapkası
48	Mısır	162-150	1,61 gr	Bronz (Ae)	I. Demetrius	A ve N harfleri
49	Suriye	148-136	1,93 gr	Bronz (Ae)	IV. Antiochos figürü	At betimlemesi
50	Suriye	144-142	5,69 gr	Bronz (Ae)	Kral Büstü	Atlı ve obol
51	Suriye	142-138	4,53 gr	Bronz (Ae)	Antiochos Başı	Miğfer ve Kalkan
52	Suriye	138-129	3,83 gr	Bronz (Ae)	VII. Profilden Antiochos	Athena ve Nike
53	Anadolu	138-129	6,52 gr	Bronz (Ae)	Athena büstü	Köpek ve yazı
54	Anadolu	138-129	3,55 gr	Bronz (Ae)	VII. Antiochos Başı	Nike Kanatlı Aslan
55	Anadolu	133-48	3,88 gr	Bronz (Ae)	Tyche başı	Flüt çalan Marsyas
56	Anadolu	Belirsiz	3,37 gr	Bronz (Ae)	Genç bir erkek figürü	Aphlaston tutan erkek
57	Anadolu	133-48	9,35 gr	Bronz (Ae)	Athena ve kartal	Kanatlı açık Kartal
58	Anadolu	100-85	3,83 gr	Bronz (Ae)	Athena figürü	Kılıç ve şehir yazısı
59	Anadolu	100-0	7,25 gr	Bronz (Ae)	Kral Başı	Kithara
60	Anadolu	100-0	5,85 gr	Bronz (Ae)	Yerel Kral Başı	Kithara ve Çelenk
61	Anadolu	88-50	3,04 gr	Bronz (Ae)	Miğferli Athena	Yılan figürü ve yazı
62	Mısır	69-30	7,71 gr	Bronz (Ae)	VII. Kleopatra	Baykuş ve Zeytin

Tablo 2. Mardin Müzesinde Bulunan Hellenistik Dönem Sikke Özellikleri Tablosu

No.	Kökeni	Tarihi (M.Ö.)	Ağırlık	Malzemesi	Ön yüz
1	Yunanistan	385-300	4,05 gr	Bronz (Ae)	Kral Iskender
2	Yunanistan	336-323	4,60 gr	Bronz (Ae)	Kral Iskender
3	Yunanistan	336-323	4,15 gr	Bronz (Ae)	Kral Iskender
4	Yunanistan	336-324	16,85 gr	Bronz (Ae)	Kral Iskender
5	Yunanistan	306-281	16,85 gr	Gümüş (Ar)	Kral Iskender
6	Anadolu	304-282	10,40 gr	Gümüş (Ar)	Baal Tanrısı Balakros
7	Mısır	304-282	7,5 gr	Bronz (Ae)	II. Berenike
8	Yunanistan	300-200	16,90 gr	Bronz (Ae)	Kral Iskender
9	Anadolu	300-200	11,95 gr	Gümüş (Ar)	Cistaphor
10	Suriye	280-261	16,85 gr	Bronz (Ae)	I. Antiochos
11	Anadolu	246-226	2,2 gr	Bronz (Ae)	Athena Başı
12	Anadolu	221-204	4,05 gr	Bronz (Ae)	Tyche Başı
13	Anadolu	200-100	7,87 gr	Bronz (Ae)	Athena Figürü
14	Anadolu	200-100	16,95 gr	Bronz (Ae)	Ok ve Yay tutan asker
15	Suriye	200-100	4,05 gr	Bronz (Ae)	Işık Huzmesi ve Yazı
16	Suriye	175-164	7,82 gr	Bronz (Ae)	IV. Antiochos Başı
17	Anadolu	148-138	8,15 gr	Bronz (Ae)	VI. Antiochos
18	Suriye	145-142	4,10 gr	Bronz (Ae)	VI. Antiochos
19	Suriye	145-142	14,80 gr	Bronz (Ae)	VI. Antiochos
20	Suriye	121-96	15,05 gr	Gümüş (Ar)	VIII. Antiochos Figürü
21	Suriye	121-96	14,20 gr	Bronz (Ae)	VIII. Antiochos Figürü
22	Suriye	121-96	15,80 gr	Gümüş (Ar)	VIII. Antiochos Figürü
23	Suriye	121-96	14,35 gr	Bronz (Ae)	VIII. Antiochos Figürü
24	Suriye	121-96	14,45 gr	Bronz (Ae)	VIII. Antiochos Figürü
25	Suriye	100-70	3,35 gr	Gümüş (Ar)	III. Demetrius
26	Suriye	100-70	16,40 gr	Gümüş (Ar)	III. Demetrius
27	Suriye	100-70	6,90 gr	Gümüş (Ar)	III. Demetrius
28	Suriye	100-70	16,40 gr	Gümüş (Ar)	III. Demetrius
29	Suriye	92-83	12,45 gr	Bronz (Ae)	XI. Antiochos Figürü
30	Suriye	92-83	14,65 gr	Bronz (Ae)	XI. Antiochos Figürü
31	Anadolu	50-40	4,00 gr	Bronz (Ae)	Tyche Başı

Tablo 3. Mardin Müzesinde Bulunan Hellenistik Dönem Part Sikke Özellikleri Tablosu

No.	Tarihi (M.Ö.)	Ağırlık	Malzemesi	Ön yüz	Arka Yüz
1	123-88	3,55 gr	Bronz (Ae)	II. Mithridates	Oturan okçu ve yazılar
2	123-88	3,55 gr	Bronz (Ae)	II. Mithridates	Oturan okçu ve yazılar
3	123-88	3,70 gr	Bronz (Ae)	II. Mithridates	Oturan okçu ve yazılar
4	123-88	4,00 gr	Bronz (Ae)	II. Mithridates	Oturan okçu ve yazılar
5	95-90	3,60 gr	Bronz (Ae)	Gotarzes profilden	Oturan okçu ve yazılar
6	95-90	3,70 gr	Bronz (Ae)	Gotarzes profilden	Oturan okçu ve yazılar
7	95-91	3,80 gr	Bronz (Ae)	Gotarzes profilden	Oturan okçu ve yazılar
8	90-80	3,65 gr	Bronz (Ae)	I. Oroses	Oturan okçu ve yazılar
9	90-80	3,75 gr	Bronz (Ae)	I. Oroses	Oturan okçu ve yazılar
10	90-80	4,15 gr	Bronz (Ae)	I. Oroses	Oturan okçu ve yazılar
11	90-80	3,65 gr	Bronz (Ae)	I. Oroses	Oturan okçu ve yazılar
12	90-80	3,35 gr	Bronz (Ae)	I. Oroses	Oturan okçu ve yazılar
13	78-64	4,40 gr	Bronz (Ae)	II. Artabanus	Oturan okçu ve yazılar
14	57-54	3,10 gr	Bronz (Ae)	III. Mithridates	Oturan okçu ve yazılar
15	37-I S 2	3,10 gr	Bronz (Ae)	IV. Phrates	Oturan okçu ve yazılar
16	37-I S 2	3,80 gr	Bronz (Ae)	IV. Phrates	Oturan okçu ve yazılar
17	37-I S 2	3,95 gr	Bronz (Ae)	IV. Phrates	Oturan okçu ve yazılar
18	37-I S 2	4,00 gr	Bronz (Ae)	IV. Phrates	Oturan okçu ve yazılar
19	10-I S 20	3,35 gr	Bronz (Ae)	II. Artabanus	Oturan okçu ve yazılar

Tablo 4. Diyarbakır ve Mardin Müzelerinden Temin Edilen Sikkelerin Ölçü Birimlerinin Sayılarını Gösteren Tablo

	Tetrabol	Didrahmi	Drahmi	Triobol	Diobol	Obol	Trihemiobol,
Diyarbakır	2	15	33	2	9	1	2
Mardin	18	6	26	1	0	0	1

Ağırlıklarının Karşılaştırılması

		Diyarbakır	Mardin
Tetrabol	Yunanistan	0	3
	Anadolu	0	1
	Suriye	1	12
	Mısır	1	0
	Toplam	2	16
Didrahmi	Yunanistan	2	0
	Anadolu	7	3
	Suriye	1	2
	Mısır	8	2
	Iran	0	0
	Toplam	18	7
Drahmi	Yunanistan	9	3
	Anadolu	5	2
	Suriye	8	3
	Mısır	8	0
	Iran	0	19
	Toplam	30	27
Triobol	Yunanistan	0	0
	Anadolu	3	0
	Suriye	7	1
	Mısır	3	0
	Toplam	13	1
Diğer (diobol, obol, Trihemiobol, Tetrobol, Trio)	Yunanistan	0	0
	Anadolu	1	0
	Suriye	0	1
	Mısır	0	0
	Toplam	1	1
Genel Toplam		64	52

Tablo 5. Sikkelerdeki Figürlerin Bölgesel ve Tarihsel Olarak Karşılaştırılması

(M.O.)	4.yy	3.yy	2.yy	1.yy
	Önyüz	Arkasüz	Önyüz	Arkasüz
Yunanistan	Kral Iskender(2), III. Philippos , Kartal/Atlı figürü, Athena başı(2) Apollon, At figürü,	A-Y harfleri belirtilmiştir. Aslan figürü,ok ve yay, kithara,	Athens, kalkan ve gorgon başı, kral beşimlemesi	Ayakta beşimlenen Apollon, Boğa figürü, Sadek yay gücü, mızraklı ve alı figür(2),
Anadolu	Arı beşimlemesi, I Seleukos , Apollon beşimlemesi	palmye ve geşik figürü, kithara, miğferli filetauros,	Athens figürü, Asklepios ,	Kılıç ve şehir yazısı
Suriye	Arı beşimlemesi, I Seleukos , Miğferli Filetauros	koşan boğa figürü	I. Antiochos(3), Kral beşimlemesi (1), Kral Arsione, Gorgon başı,	palmye ve geşik, oturan zeus, Fil beşimlemesi,lebes kap formu, oturan apollon(2),
Mısır	Tamir Zeus	Kartal, Koşan Nike figürü	III. Arsione , V. Polemonios, II. Berenike (5), III-II. Polemonios (3), Zeus	boğa figürü, gül beşimlemesi (5), oturan apollon, Hermes'in asası, Tahta oturan zeus, Tyche figürü, Kılıç ve ışık huzmesi
Yunanistan	Kral Iskender (6)	Zeus ve Nike (4) şehir yazısı	Kral figürü	Oturan Athens
Anadolu	Sikke yoktur	Sikke yoktur	Tikebaşı (2)Baal'tarısı (1) Oklu asker(1) Lu(1)	Ok torbası ve yılan, Aslan boğa ve kule, Oklu Yürüyen Athens,
Suriye	Sikke yoktur	Sikke yoktur	I. Antiochos , III. Demetrius (1), Athena başı	Tahta oturan Zeus, Oturan Apollon
Mısır	II. Berenike	Gül figürü	IV. Antiochos (3) (2)Polemonios, VII. Antiochos	Artemis başı, Kral beşimlemesi
İran	Sikke yoktur	Sikke yoktur	Sikke yoktur	II. Mithridates (3)

Açıklama: Diyarbakır ve Mardin müzelerindeki sikkeler basıldıktan bölgelere göre çeşitli figürler içermektedir. Bu tabloda her bölgede basılan sikkelerin ön yüz ve arka yüz karşılaştırılması hem bölgesel olarak hem de tarihsel olarak karşılaştırılması amaçlanmıştır. Aynı figürleri içeren sikkeler sayı numaraları parantez içinde belirtilmiştir.

6- SONUÇ

İskender'in Doğu seferine başladığı M.Ö. 334 yılı ile son Hellenistik krallık olan Ptolemaioslar'ın Actium Savaşı sonrası tarih sahnesinden silindikleri M.Ö. 30 yılı arasındaki yaklaşık 300 yıllık dönem, "Hellenistik Çağ" olarak adlandırılır. Büyük İskender, M.Ö. 334 yılında Çanakkale Boğazı'ndan Anadolu'ya geçerek, önce Anadolu'daki kentleri egemenliği altına almış ve daha sonra da İran'a girerek Pers İmparatorluğuna son vermiştir (M.Ö. 331). Daha sonra Hindistan'a kadar giden İskender, dönüşte, Babylon'da ölmüştür (M.Ö. 323). Hellenistik Çağ, ekonomik anlamda yeni dünya düzeninin kapılarını açmıştır.

Sikkeler, yüzyıllar önce yaşamış toplumlar hakkında bilgiler veren ve tarihi konuşturan belge niteliğindedir. İlk çağlardan beri ticarete geçerli olan değiş-tokuş yöntemleri yerine kullanışlı bir değişim aracı olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca, sadece ticarete kullanılmak üzere bir metal parçası olmadığı; sanatın, dine bağlılığın ve halkın övünç kaynağının anlatımı için önemli bir araç olduğu görülmektedir.

İskender'in sikkeleri çok geniş bir coğrafyada kullanılmış ve çok sayıda basılmışlardır. İskender'in yoğun sikke üretiminin kaynağı, M.Ö. 333 ve 330 arasında ele geçirilen Pers hâzineleri olmuştur. İskender'in iki düzineden fazla olan darphanelerinin bir kısmı Anadolu'da yer almaktadır. İskender'in Anadolu'da kurduğu ilk darphanenin Tarsos (Tarsus) olduğu düşünülmektedir. İskender sikkeleri, İskender'in ölümünden sonra da bir süre daha aynı tasvirlerle basılmaya devam etmiştir. Kendisinin Anadolu'daki darphanelerde bastırılmış olduğu sikkeleri altın, gümüş ve bronzdandır.

İskender'in M.Ö. 13 Haziran 323'te Babylon'da (Babil) ölümünden sonra, taht kavgası başlamış. İskender'e en yakın olan komutanlar, imparatorluğun başına geçmek ya da belirli bölgelerde yönetimi ele almak için birbirleriyle mücadeleye başlamışlardır. "Diadokhlar" adı verilen İskender'in ardıllarından "Soter" lâkaplı I. Ptolemaios (M.Ö. 305-283), Mısır'da, "Nikator" lâkaplı I. Seleukos (M.Ö. 312-281) ise Suriye'de güçlü

krallıklar kurdular. Bunların yanı sıra Makedonya'da hüküm süren "Monophthalmos" lâkaplı I. Antigonos (M.Ö. 306-301), "Poliorketes" lâkaplı I. Demetrios (M.Ö. 306-283), Lysimakhos (M.Ö. 287-281) ve "Gonatas" lâkaplı II. Antigonos (M.Ö. 276-239) diadokhlar arasındaki mücadeleye rol aldılar. Türkiye'de gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda yukarıda adları zikredilen Hellenistik kralların sikkelerinden, bu krallıkların Anadolu topraklarındaki faaliyetlerinden dolayı, çokça ele geçmektedir.

Yukarıda bahsedilen krallıkların (Makedon Krallığı, Seleukos Krallığı ve Ptolemaios Krallığı) çekirdek bölgeleri Anadolu değildi; ancak, Hellenistik Çağ'da Anadolu'da daha küçük ölçekli bazı krallıklar da hüküm sürmüşlerdi. Bunlar Batı Anadolu'da hüküm süren Bergama Krallığı, Kocaeli Yarımadası ile Bursa ve çevresinde hüküm süren Bithynia Krallığı, Orta ve Doğu Karadeniz'de hüküm süren Pontos Krallığı ile Orta Anadolu ve doğusunda hüküm süren Kappadokia Krallığı'dır.

Hellenistik Çağ'da Batı, Orta ve Güney Anadolu'da tedavül eden Ptolemaios sikkelerinde (genelde olduğu gibi) en belirgin özellik, ön yüzde Zeus başı, arka yüzde kartal tasviri ile ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ lejandının bulunmasıdır. Ptolemaios sikkelerinden Mersin il sınırları içindeki Bozyazı'ya lokalize edilen Nagidos'ta çok sayıda ele geçmiştir. Antikçağ'da Kilikia bölgesinin bir süre Ptolemaiosların egemenliği altında bulunması nedeniyle, bunun normal bir durum olduğu söylenebilir.

Bergama Krallığı'nın ilk sikkeleri kurucu Philetairos'a aittir. Philetairos, önceleri I. Seleukos adına, daha sonra da kendi adına sikkeler bastırmıştır. Kendisinden sonra tahta geçen Bergama kralları sikkelerinde kendi portrelerini ve adlarını değil, Philetairos'un portresi ve adını kullanmışlardır. Kral II. Eumenes'in iktidarında Philetairos portresini ve adını taşıyan sikkeler basılmasına rağmen, Eumenes'in kendi portresi ve adıyla basılmış sikkeleri de vardır. Bergama Krallığı tarafından basılan bronz sikkeler oldukça geniş bir coğrafi alanda kullanılmıştır. Bu sikkelerin bir kısmının üzerinde Kral Philetairos'un adı yer aldığından, bunlar krâli darplardır. Ancak bir kısım

sikkeler Bergama'nın Roma idaresine geçmesinden (M.Ö. 133) sonraki döneme aittir; Kral III. Attalos'un tahtını Roma'ya vasiyetiyle artık krali sikkeler değil, Bergama kentinin sikkeleri basılmıştır.

Geç Hellenistik Çağ'da (M.Ö. II. yüzyılda) Batı Anadolu'da basılan sikkeler arasında **kistoforlar** önemli bir yere sahiptir. Kistofurun kelime anlamı "sepet taşıyan"dır; ancak burada sepeti (cista mystica) taşıyan sikkenin kendisidir, yani "üzerinde sepet tasviri olan sikke" ima edilmektedir. Sikkenin hangi darphanede basıldığını gösteren harfler veya monogram da arka yüzde bulunur. Kistoforlar, aynı birimde fakat farklı ön ve arka yüz tasvirleriyle Romalılar tarafından da M.Ö. I. yüzyıldan M.S. II. yüzyıl içlerine kadar basılmışlardır.

Bugünkü Kocaeli Yarımadası Antikçağ'ın Bithynia bölgesini oluşturmaktadır. Bithynia Krallığı'nın ilk sikkesi, I. Nikomedes (M.Ö. yak. 279-250) tarafından bastırılmıştır. Nikomedes'in Attika ağırlık standardında bastırıldığı tetradrahmillerde ön yüzde kralın başı, arka yüzde ise Thrak Tanrıçası Bendis, elinde tuttuğu iki mızrağı, kılıcı ve yanında kalkanıyla kayada otururken tasvir edilmiştir; kralın adı "ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΝΙΚΟΜΗΔΟΥ" şeklindedir. Drahmillerde ise, arka yüzde Bendis tarzında oturan Tanrı Ares vardır. Kral I. Prusias (M.Ö. 230-182) ile birlikte krallığın sikkeleri daha düzenli bir sistem içinde basılmaya başlanmıştır.

I. Prusias'ın sikkelerinde ön yüzde yine kralın portresi yer alırken, arka yüzde Tanrı Zeus ayakta tasvir edilmiştir. Yukarı kaldırdığı elindeki çelenk ile, kralın adını taçlandırmaktadır. Kral II. Nikomedes'in (M.Ö. 149-127) sikkelerinde ilk kez Bithynia erasına (takvim) ilişkin tarih görülür ve bu uygulama krallığın sonuna kadar sürdürülür. II. Prusias döneminde yoğun bir bronz sikke darbi söz konusudur. Bronz sikkelerin bir kısmının arka yüzünde kentauros (at adam) Kheiron'un tasvir edilmiş olması dikkat çekicidir. IV. Nikomedes'in (M.Ö. 94-74) tahtını Roma'ya vasiyetiyle Bithynia Krallığı ve dolayısıyla krallık sikkeleri de son bulmuştur.

Pontos, Küçük Asya'nın kuzeyinde Halys (Kızılırmak) ile Kolchhis (Anadolu'nun kuzeydoğu ucu) arasındaki bölgeye verilen addır. Krallığın ilk sikkesinin II. Mithradates (M.Ö. yak. 255-220) zamanında basıldığı düşünülmektedir. Sikkelerin ön yüzünde mükemmel bir şekilde gerçekçi tasvir edilmiş kralın portresi, arka yüzünde ise tahtta oturan Zeus tasviri yer alır. Pontos Krallığının arması olan hilal ve yıldız motifi de ilk kez III. Mithradates'in sikkelerinde görülür. VI. Mithradates altın staterler, gümüş tetradrahmler ve drahmiler bastırmıştır. Sikkelerinin ön yüzünde kendi portresi, arka yüzünde ise otlanan bir geyik veya kanatlı at (Pegasos) vardır. Mithradates'in daha geç dönemde basılan sikkelerindeki en önemli özellik, tarihli olmalarıdır; daha önceki Pontos krallarının sikkelerinde tarih bulunmuyordu.

Hellenistik Çağ'da monarşik krallıkların egemenliği olsa da, Anadolu'daki şehirler kendi otonom sikkelerini basmayı sürdürmüşlerdir. Bu krallıklar, uzun yıllardır sikke geleneği olan şehirlerin sikke basmalarına izin vermişlerdir. Bu nedenle, Hellenistik Çağ'da (M.Ö. 330-30) Anadolu'da krali sikkelerle şehir sikkeleri bir arada kullanılmıştır

Seleukos ve Ptolemaios sikkelerinin Anadolu'da ele geçmesi daha ziyade bu krallıkların Anadolu'daki faaliyetleri sırasında kendi askerlerine yaptıkları ödemeler nedeniyle olmalıdır. Ancak alışverişte ve diğer ödemelerde de kullanılmaları mümkündür.

Anadolu'da hüküm süren krallıkların (Bergama, Bithynia, Pontos ve Kappadokia krallıkları) sikkeleri ise esas olarak, hüküm sürdükleri çekirdek bölgelerde geçerliydi. Bu, bronz sikkeler için kesinlikle böyledir ama altın ve gümüş gibi değerli metalden basılmış krâli sikkeler, daha geniş bir coğrafyada kabul görüyordu. Şehir sikkeleri için de bunu söylemek mümkündür. Gümüş sikkelerin daha geniş bir tedavül alanı olmasına karşın, bronz sikkeler sadece sikkenin basıldığı şehirde geçerliydi.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle ve Fırat havzalarında yer alan çalışma konusu olan iller Yukarı Mezopotamya'nın en eski ve önemli

yerleşim yerleridir. Bu sebeple bölge içinde bulunduğu coğrafi konum ve stratejik özelliği itibarıyla Diyarbakır ve Mardin yöresi ticaretin de her zaman canlılığını koruduğu bir bölgedir. Dolayısıyla bölgede ve yakın çevrede değişik yollarla ele geçen çok sayıdaki sikke, başış ya da satın alma yoluyla ülkemizdeki müzelere kazandırılarak, oldukça zengin bir sikke koleksiyonu oluşturulmuştur. Bu koleksiyonların, diğer şehirlerdeki müzeler işbirliğinde oluşturulacak bir bilgi ağıyla bağlanması, arkeolojik verilerin doğruluğunun saptanmasında önemli faydalar sağlayabilir.

Çalışmamızda, Diyarbakır müzesinde teşhirde 62, Mardin müzesinden 19'u Part'lılara ait 50 olmak üzere toplamda 112 Hellenistik sikke darp edildikleri yüzyıllara, bölgelere, birim ve ağırlıklarına, kullanılan metaller ile ön ve arka yüzlerindeki betimlemelere göre detaylı olarak incelenmiştir(Grafik 1-4; Tablo1-5).

Kronolojik olarak baktığımızda Diyarbakır müzesindeki sikkelerin 16'ı 4., 22'si 3., 22'i 2. ve 2'si 1. yüzyıla ait iken (Grafik 1), Mardin Müzesindeki sikkelerin 9'u 4., 6'sı 3., 17'si 2. ve 18'i 1. yüzyıla aittir (Grafik 3; Tablo 1-3)).

Sikkelerin bölgesel dağılımına baktığımızda, Diyarbakır müzesinden 15'i Anadolu, 21'i Mısır, 15'i Suriye ve 11'i Yunanistan'da (Grafik 2); Mardin müzesindekilerin ise, 8'i Anadolu,19'u İran, 1'i Mısır, 16'sı Suriye ve 6'sıda Yunanistan'da darp edilmiştir. (Grafik 4),(Tablo 1-3).

Diyarbakır müzesindeki 62 sikke Bronz, Mardin müzesindeki 50 sikkenin 41'i bronz 9'u ise gümüştür.

Diyarbakır müzesindeki sikkeler yedi, Mardin müzesindekiler ise beş ağırlık grubundan (biriminden) oluşmaktadır. Bunlar önem sırasıyla tetradrahmi, didrahmi, drahmi, triobol ve daha küçük birimler trihemiobol, tetrobol, trio'dür (Tablo 4).

Didrahmi sayısı Diyarbakır müzesinde; Mısır (5), Anadolu (4) ve Suriye (1) olmak üzere toplam 10 olup, Mardin müzesinde ise Anadolu (3), Mısır (2) ve Suriye (1) örneklerinin toplamı 6'dır(Tablo 4).

Drahmi sikkeler ticari yoğunluğun bulunduğu yerlerde fazla sayıda olduğundan aynı zamanda sık rastlanan sikke ağırlık grubuna (birimine) da girmektedir. Diyarbakır müzesinde Suriye (11), Yunanistan (10), Mısır (9) ve Anadolu (6) olmak üzere 36 adet drahmi bulunmaktadır. Mardin müzesinde ise Yunanistan (3), Anadolu (2) ve Suriye (2) kökenli Hellenistik dönemden 7 örnek; Parthia sikkelerinden de 17'si olmak üzere toplam 24 drahmi bulunmaktadır. 2. yüzyılın sonunda Partların bölgede hakimiyet kurma çabalarına denk gelen döneme ait drahmi sikkelerin büyük kısmını bu krallığa ait sikkeler oluşturmakta olup, sikkeler üzerinde çok sayıda Part kralının figürü yer alır.

Ticari faaliyetlerin çok daha yoğun olduğu bir bölge olan Diyarbakır ve çevresinde; drahmiden daha küçük bir birim olan triobol sikkelerden Suriye (9), Anadolu (2) ve Yunanistan (1) olmak üzere 12 örnek kazılarda ele geçirilmiştir(Tablo 4). Mardin müzesinde ise triobol sikke örneğine rastlanmamıştır.

Daha küçük birimlerden Diyarbakır müzesinde Mısır baskılı 1 obol ve 1 trihemibol olmak üzere 2 örnek, Mardin müzesinde ise Suriye baskılı 1 trio bulunmaktadır(Tablo 4).

Diyarbakır Müzesindeki sikkeler drahmi, didrahmi, tetradrahmi, obol, diobol, triobol, trihemibol, tetrobol ölçü birim özelliklerinde olup Yunanistan baskılı drahmilerin ağırlığı 3,17 - 7,20 gr. arasında değişirken Suriye, Mısır ve Anadolu baskılı drahmilerin ağırlıkları, 2,92 - 5,85 gr. aralıklarındadır. Benzer şekilde Yunanistan, Suriye, Mısır ve Anadolu baskılı didrahmilerin ağırlıkları ise 6,13 - 10,54 gr. arasında değişmektedir. (Tablo 1)

Mardin müzesindeki sikkeler drahmi, didrahmi, tetradrahmi ve trio ölçü birim özelliklerine sahiptirler. Yunanistan, Suriye, Anadolu ve İran baskılı

drahmelerin hemen hepsinin Diyarbakır müzesindeki drahmilerle aynı ağırlığa (3,10 - 4,60 gr.) sahip olduğu, didrahmilerin 7,87 - 10,40 gr.; tetradrahmilerin ise 11,95 - 16,95 gr. ağırlıklarında oldukları tespit edilmiştir (Tablo 2-3).

Diyarbakır Müzesinde 4. yüzyıla ait sikke örnekleri Mardin'e göre daha fazladır. M.Ö. 3. yüzyılda da İskender figürlü sikkelerin basımına devam edilmiştir. Mardin'de 6 İskender sikkesi bulunmasına karşın, aynı döneme ait 1 Mısır örneği vardır (Tablo 1-2). 4.yy'ın sonlarında I. Seleukos ve Bergama kralı Filetauros'un sikkeleri sayı itibariyle oldukça fazladır.

Diyarbakır Müzesinde 3. yüzyıla ait Anadolu ve Mısır sikkeleri ağırlıklı olarak görülür. Bunun sebebi Mısır'ın Anadolu'daki ve Suriye'deki etkinliğini artırmak için Seleukoslar ile yaptığı savaşların neticesinde kazandığı zaferler olabilir. Bu altı dizi şeklinde olan savaşlar neticesinde, bölgedeki Mısır etkinliği Kilikya bölgesini de dahil edecek şekilde artmıştır. II. Berenike ve Ptolemaios'a ait pek çok sikkenin Diyarbakır'da ele geçmesini de bu şekilde açıklamak yanlış olmayacaktır. Mardin müzesindeki teşhirdeki sikkelerden sadece 1'i Mısır darplıdır. Mardin'de ise Seleukos kral betimlemeli örnekler daha yoğundur (Tablo 1-2).

2. yüzyıldaki sikkelerin bölgesel olarak ayırım yapıldığında, Diyarbakır müzesinde daha çok Anadolu yerel krallıklarının ve Mısır Ptolemaios sülalesine ait sikkelerin yer aldığı görülür

2. yüzyıl'da Mısır etkisi, Diyarbakır yöresinde etkinliğini yitirmiştir. Bunu betimlemelerde yer alan Asklepios, Tike, Marsyas, Nike gibi mitolojik varlıklardan anlamaktayız. Ayrıca yerel krallık betimlemeleri sürmekle beraber, Antiochos sülalesine ait sikkeler de mevcuttur. Bu sikkelerin arka yüzünde at betimleri, oturan veya ayakta duran Apollon, Athena ve Nike tasvirleri, asker figürü, miğfer ve kalkan gibi betimlemeler yer alır (Tablo 1, 5).

1.yüzyıl figürel açıdan oldukça sınırlıdır. Athena en sık kullanılan betimleme biçimidir. Kithara şeklinde bir müzik aleti ve yılan, kartal motifli

örnekleri sikkelerin ön ve arka yüzlerini süslemiştir. Baykuş ve zeytin dalı motifine de bu dönem süslemelerinde rastlanır. Mardin yöresinde ise Parthia egemenliği altındaki Antiochos'a ait pek az örnek elimize geçmekle beraber Parthia Krallığı'nda yoğun bir darp görülmektedir. Ancak bu sikkelerin müzede elimize geçenlerin tamamı drahmi olduklarından dolayı figürler çok özenilerek basılmamış veya toprak altında zedelenmiştir. Yine de tarihlemeye önemli olan kral portreleri belirgindir (Tablo 1-3, 5).

Mısır, Yunanistan ve Seleukos krallığından geldiği düşünülen sikkelerde drahmi ve didrahmleri, Anadolu yerel krallıklarına oranla yarım veya 1 gram daha ağır olduğu tespit edilmiştir. İran drahmelerinin ağırlıkları Seleukos drahmelerine göre yaklaşık 0,5 gr. daha azdır (Tablo 4).

Söz konusu sikkeler betimleme olarak incelendiğinde, Diyarbakır müzesindeki sikkelerin ön yüzlerinde kral figürlerine daha az yer verildiği görülürken, Mardin müzesindeki sikkelerde kral betimlemeleri daha yoğundur.. Buna karşılık Diyarbakır müzesindeki sikkelerin arka yüzlerinde mitolojik figürler daha ağırlıklı olup, doğa ile ilgili motiflerin de sikkelerde yer aldıkları görülmektedir. Figürler arasında geyik, aslan, boğa, arı, kartal; bitki motifleri içerisinde ise palmye ağacı büyük grubu oluşturmaktadır. Seleukos ve Parthia sikkelerinin ön yüzünde, iktidara her gelen her kral kendi resmini betimlerken, Anadolu krallıklarında Akdeniz bölgesinden gelen motiflerin farklılığı göze çarpmaktadır. Bu farklılık mitolojik ve doğa motiflerindeki çeşitlilik şeklindedir (Tablo 1-3, 5). Bununla beraber ön yüzlerde kral İskender'e ait portreler de yer alır. Diyarbakır müzesinde bulunan sikkelerin ön yüzlerinde İskender portreleri, arka yüzde daha çok at, kartal, boğa, baykuş, geyik gibi hayvan figürleri ile kalkan, savaşçı figürleri, atlı mızrak figürleri ve sadak ok, yay, kithara, çeşitli kutsal kap formları yer almaktadır (Tablo 1-3, 5).

Mardin müzesindeki sikkeler ise daha çok Suriye ve İran bölgesine ait örneklerden oluşmaktadır. Pers satraplarının 4. yüzyılda bastırdığı pek çok sikkede Asya ruhu etkili olurken Yunan özelliklerinde azalma olmuştur.

Hellenistik dönem sikkelerinde de bu özellikler görülmektedir. M.Ö. 4. yüzyıl başında Tribazos tarafından bastırılan Tarsus sikkelerinde, Persli tanrı “Ahura Mazda” yer almaktadır. Alt bölümü geniş kanatlı bir güneş kursu ile birleşmiş bir erkek gövdesine sahiptir. Sikkelerin arka yüzünde Tarsus tanrısı Baal’in ismi bulunmaktadır (Ramsay, 1907: 27). Buradaki amacın, iki tanrısal biçimin eşitliğini belirtmek olduğundan kuşkumuz yoktur. Tarsuslular için Baal olan bu tanrının, Perslilerin Ahura Mazdası oluşu, çok belirgindir (Fotoğraf. 55,56). Yunan sanatındaki Zeus gibi, Tarsus tanrısı da bazen ayakta betimlenir; bu tanrı Semitik etkilerde, Baal-Tarz olduğu, Yunan etkisi altında ise, Zeus’la bir tutuluyordu.

Mardin müzesindeki örneklerde, güç ve kuvvet, erkeklik simgesi olan koçboynuzu motifi, erkek tanrı simgesi olarak çeşitli kültürlerde işlenmiştir. Seleukos sikkelerin arkasında bulunan Zeus figürleri ise Yunan kültürünün etkisi olarak ayakta betimlenmiştir; burada mızrak üstünde kutsal bir kuş/kartal tasvir edilir (Mardin. Fotoğraf.4 -10). Farklı dönemlerdeki sikkeler üzerinde değişiklik gösteren bu figürlerden en yaygını buğday başağı demeti ve üzüm salkımı, ya da Zafer Tanrıçası gibi figürlü nesnelerdir. Bu motifler Mardin’de bulunan Yunan sikkelerinin ana özelliğidir. Bunun sebebi bu bölgenin yerleşime daha kapalı olmasından kaynaklanıyor olabilir. Mardin’in aksine Diyarbakır daha çok garnizon kenti olma özelliğinden dolayı, figürler daha sık ve çok değişik bölgeden gelen özelliklerle çeşitlilik göstermektedir.

Mardin bölgesi, sikkelerdeki figürlerin azlığı göz önüne alındığında, daha içe kapalı bir görünüm sergilemektedir (Tablo 2). Çıkan sikkelerin daha az figür betimi içermesi, bölgenin kontrolünün tek bir yönetim sistemi içinde olduğunu gösterir niteliktedir.

Sonuç olarak; Hellenistik dönem, bölge içinde önemli sosyal olayların yaşandığı bir zaman aralığını kapsamaktadır. Doğu ile batı arasında önemli bir sınır konumunda olan bölgenin ticari ve politik süreçlerinin incelenmesi bu sebeplerden ötürü önem taşımaktadır. Krallar kurdukları şehirlerde halkın ve

ordunun ihtiyacını karşılamak için darphaneler kurarak, kendi adlarına sikke basımını gerçekleştirmişlerdir. Sikkelerin ön ve arka yüzeylerindeki figürler, yazıtlar, sikke yapımında kullanılan metal veya alaşımın özellikleri, ağırlığı, sikkenin geometrik şekli, sikkenin birimi, çapı ve et kalınlığı darp edildiği şehrin, yılı bize bölgeler arasında farklılıkları anlayarak ticari ve siyasi döngüleri hakkında kesin sonuçlara varmamızı sağlayacaktır.

İskender’le beraber batı polisleri, doğuda olduğu gibi güçlü bir merkezi idare içinde bulunmuşlardır. Bu değişim sikke basımını da etkilemiş; ağırlık sistemleri, figürler ve kullanılan metal oranlarında değişimlere gidilerek, sikkenin Hellen dünyasında yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur. İskender’den sonra Mezopotamya ve Suriye’de Seleukos ve Ptolemaios kralları tarafından kurulan yeni şehirler, batıdan aldıkları para basım tekniklerini geliştirerek, doğunun yeraltı zenginlikleriyle birleştirmişlerdi. Bu, batı ekonomisinin parasal tekeli yıkmış, ekonomik sistemin getirdiği refah sivil ve askeri alanda büyük değişimler yaşanmasına sebep olmuştu. Böyle sikke, çeşitli ağırlık sistemlerinde (attika, aigina, euboia gibi), farklı ağırlıklarda; küçük alışverişlerden, büyük ölçekli alışverişlere kadar insan ihtiyacına faydası olan bir ticari araç olmuştu. Bu da, devletler arası ticaretten öteye geçip, halk arasında kullanılmasına olanak sağlamıştır.

Diyarbakır müzesindeki sikkelerde Anadolu krallıklarına ait pek çok sikke bulunmakta ancak bunlar arasında konu birliğinin (ön ve arka yüzdeki betimlemeler) sağlanmadığını görüyoruz. Bu, kralları, büyüyen ekonomik sistem içinde hızlı ticaret sağlayan güvenilir bir sistem kurmaya itmiştir. Ne var ki hem Ptolemaioslar, hem de Attaloslar bunu başarabilecek kaynak ve yönetsel beceriden yoksundular. Ptolemaiosların kendi sistemleri dışında paraları çevirmesi ve Yunan kent devlerinin kistaphorik sikkeleri, ihtiyaca cevap verememişti.

Seleukoslar doğunun sağladığı zengin gümüş ve altın kaynakları, Mezopotamya ve İpek yolundan gelen kaynaklarla kendi ekonomik sistemlerini geliştirerek kısa sürede Anadolu ve Yunanistan’daki rakiplerini

safdışı etmiş, batıda Anadolu Bergama Krallığı'na hakim olmuş, Suriye savaşlarında Doğu Akdeniz'i Ptolemaios'lardan almış , kıta Yunanistan ve doğuda Hindistan'a kadar olan bölgeye hakim olmuşlardı. Bu Seleukos krallarına bölgeselden çok, kıtasal ağırlıkta bir yönetim sisteminin kapıları açmıştı. Mardin müzesinde Seleukos sikkelerinin hakim oluşu bu sistemin yaygınlığını ve zenginliğini gösteren önemli bir bulgudur. Arşak (İran Part sülalesi) kralları Seleukos sistemini devam ettirmiş ve 1.yüzyılda tüm Doğu Anadolu'nun hakimiyetini ele geçirmişlerdi. Mardin müzesi Part sikkelerinin arka yüzünde Grekçe "Yunan seven" yazması yönetsel açıdan bir bağıllık göstergesidir. Bu bağıllık, Partların Roma'yı Harran Savaşı'nda yenmesine kadar sürmüştür.

7- KAYNAKÇA

AKURGAL, Ekrem; **Anadolu Uygarlıkları**, İstanbul, 1998

APARHIS G.; **The Seleucid Royal Economy: The Finance Administration of Seleucid Empire**, Cambridge, 2004.

ATLAN, Sabahat; **Grek Sikkeleri**, İstanbul, 1993.

AUSTIN, M.M.; **The Hellenistic world from Alexander to Roman Conquest**, Cambridge, 2006.

BİLGİN, Nahit ; **Antik Yunan Dünyası**, İstanbul ,2004.

BROSIUS, Maria; **The Persians: An Introduction**, London&New York, Routledge 2006.

BELLINGER, Alfred. R.; **The End of Seleucids** , Connecticut, BMC British Museum Collection, London1949.

BISSA, Errietta; **Governmental Intervention in Foreign Trade in Archaic and Classical Greece**, Boston, 2009.

BIVAR , A. D. H.; **The Political History of Iran Under the Arsacids**, in **Yarshater Ehsan, Cambridge History of Iran**, 3,1., Bivar Ada , London&New York: Cambridge University Press, 1983.

BOARDMAN, John, GRIFFIN J.,MURRAY O.; **The Oxford History of Greece and Hellenistic World**, Oxford, 1986.

COLLEDGE Marcholm; **Parthian Art** , London, 1977.

CHOWN,John F.; **History of Money from AD 800 North Yorkshine**,1996.

DAVIES, Glyn; **History of Money from Ancient Times to the Present Day**, University of Wales Press, 2005.

DIGNAS, B.; **Economy of the Sacred in Hellenistic and Roman Asia Minor**, Oxford, 2005.

DMITRIE, Sviataslov; **City Government im Hellenistic and Roman Asia Minor**, Oxford University Press, 2005.

DOĞAN, Bağnu; **Tarih Öncesinde Ticaret ve Değiş Tokuş**, İstanbul, 2008.

GRAJETZKI, W.; **Greeks and Parthians in Mesopotamia and Beyond 331 BC. -224 AD.** , Bristol, 2011.

GREEN, Peter; **Alexander The Great and the Hellenistic Age : A short history.** California press, London, 1991.

GREENHALG, Peter, Pompey; **The Roman Alexander** , Oxford,1981.

HERMAN, Morgan; **Polis, An Introduction to the Ancient Greek City-State**, Oxford, 2006.

HOWGEGO, Christopher; **Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi**, Çeviren : Oğuz Tekin, İstanbul, 1998.

HOUGHTON A. & Lorber, C.; **Seleucid Coins a Comprehensive Catalogue Part I Seleucos I through Antiochos III with metrological tables**, New York, ,2002.

HOLT L. FRANK; **Thundering Zeus-The Making of Hellenistic Bactria**, London,1999.

KARWIESE, Stephan; **Antik Nümizmatiğe Giriş**, Çev: Neziha Başgelen, İstanbul, 1995.

KOSMIN, Paul, J.; **The Land of the Elephant Kings. Space Territory and Ideology in Seleucid Empire**, Oxford, 2005.

LEWIS, Naphtali; **Greeks in Ptolemaic Egypt, American Society of Papyrologists**, Cambridge, 2001.

LEWIS, Thomas; **The History of the Parthian Empire from the Foundation of the Monarchy by Arsaces, to its Final Overthrown by Artaxerxes**, London,1928.

MANFREDI Valerio, M.; **The Sands of Ammon**, Rome, 1998.

MORKHOLM, Otto; **Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri Büyük İskender'in Tahta Çıkışından Apameia Barışı'na Kadar (M.Ö 336- M.Ö 188)** Çeviren : Oğuz Tekin, İstanbul, 2000.

MALCOLM A.R.; **The Parthians**, London, 1967.

MILNE, J.G.; "The Hellenistic Coins of Arados", **British Institute of Iraq Studies**, 5. Cilt, 1938, s. 12-22,

ÖZCAN, Hatice Özyurt; "Erzurum Arkeoloji Müzesinde Bulunan Bir Grup Bizans Sikkeleri", " **X. Ortaçağ- Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**" 03-06 Mayıs 2006, Ankara, 2007, s. 539-550.

PRICE Martin, CARRADICE Ian; **Hellen Dünyasında Sikke**, Çeviren: Oğuz Tekin, Homer Yayınları, İstanbul 2001.

REA, Cam; **The Rise of Parthia in the East From the Seleucid Empire to the Arrival of Rome**, Indiana, 2013.

TEKİN, Oğuz; **Antik Nümizmatik ve Anadolu**, İstanbul, 1992.

; **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, İstanbul, 2008.

; "Lidya Krallığı'ndan Osmanlı İmparatorluğu'na Anadolu'da Sikke darbı", **Anadolu'da Paranın Tarihi**, (Ed. Bülent arı), T.C. Merkez Bankası Yayınları, Ankara 2011, s. 33- 49.

SCHLUMBERGER Daniel; **The Hellenized Orient: Greek Art and After Outside the Meditterrenian World**, Baden, 1969.

SEAR; **Greek Coins and Their Values**, London, 1980.

SHIPLEY Graham; **The Greek World After Alexander**, Routledge,2000.

SHERRATT, A.; **Ancient Times :An Archaeological Map and Timescale for Europe,Western Asia and Egypt**, Oxford, 1985.

STEWART J.G. C.N.C Brooke, B.H.H. Polland T.R Volk; **Studies in Numismatic Method Thoughts on the Beginnings of coinage**, 1983.

SELLWOOD, David; **An Introduction to the Coinage of Parthia**, London, 1980.

TAVUKÇU, Zerrin Aydın; "Erzurum Müzesi'nden Bir Grup Sikke" **Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Erzurum Üniversitesi, GSE Dergisi**. S.:25 , Erzurum, 2010. s. 89-105.

TULAY, A. Semih; **Genel Nümizmatik Sözlüğü**, İstanbul, 2001.

UĞURLUER,Murat; **Nümizmatik Yazıları**, Çeviri:NihatUğurluer,Ankara, 2008.

WEATHERFORD, Jack; **The History of Money**, London, 2011.

WHITE, Susan Sherwin; **Kurt Amelie From Semerkhand to Sardis. Anew Approach to the Seleucid Empire. Hellenism in the East The Interaction of Greek and Non Greek Civilizations from Syria to Central Asia After Alexander**, New York, 1993.

YENNE, Bill; **Alexander the Great Lessons from History's Undefeated General**, NewYork, 2010

